Nr 74.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående studiehjälp för högre undervisning åt landsbygdens ungdom m. m.; given Stockholms slott den 26 januari 1945.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Georg Andrén.

Utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 26 januari 1945.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena GÜNTHER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, QUENSEL, BERGQUIST, DOMÖ, GJÖRES, EWERLÖF, OHLIN, DANIELSON, ANDRÉN.

Efter gemensam beredning med cheferna för social-, kommunikations- och finansdepartementen anför chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Andrén, följande.

I 1945 års statsverksproposition, bilagan åttonde huvudtiteln, har Kungl. Maj:t dels under punkten 150 föreslagit riksdagen att i avbidan på särskild proposition i ämnet beräkna för budgetåret 1945/46 till Studiehjälp för högre undervisning åt landsbygdens ungdom ett anslag av 1 910 000 kronor, dels ock under punkten 243 föreslagit riksdagen att, likaledes i avbidan på särskild proposition, till Statens studielån: Studielånenämnden för budgetåret 1945/46 beräkna ett anslag av 20 000 kronor. Sedan beredningen av dessa ärenden numera slutförts, anhåller jag att ånyo få anmäla nämnda anslagsfrågor.

I. Inledning.

Under de senare decennierna ha vid åtskilliga tillfällen framlagts förslag till åtgärder för att underlätta studiemöjligheterna dels för ekonomiskt mindre väl ställd ungdom överhuvudtaget, dels för landsbygdsungdomen. Vid 1927 års riksdag framfördes motionsvis (motionerna I: 254 och II: 417) yrkanden om beredande av studieunderstöd åt medellösa studiebegåvade lärjungar vid statliga och därmed jämförliga läroanstalter. Sedan riksdagen i skrivelse (1927: 262) biträtt motionärernas yrkanden, uppdrog Kungl. Maj:t åt 1927 års skolsakkunniga att verkställa utredning och framlägga förslag i ärendet, vilket också skedde. Motioner vid 1936 (II: 613) och 1937 (I: 160; II: 394) års riksdagar togo framför allt sikte på landsbygdsungdomens problem. Sistnämnda års motioner föranledde riksdagen (skrivelsen 1937: 444) att anhålla, att Kungl. Maj:t måtte taga under omprövning, huruvida icke förslag rörande upprättande av ett internat vid högre allmänna läroverket i Strängnäs kunde framläggas, ävensom att utredning måtte föranstaltas rörande underlättande i övrigt av möjligheterna för barn boende å ort, där allmänt läroverk och därmed jämförlig undervisningsanstalt saknas, att besöka sådan anstalt. Kungl. Maj:t anbefallde skolöverstyrelsen att verkställa dylik utredning. *Skolöverstyrelsen* överlämnade sitt förslag i ärendet i juni 1939. Vid sistnämnda års lagtima riksdag anhöll riksdagen i anslutning till motioner i ämnet (I: 148; II: 132) i skrivelse den 13 juni 1939 (1939 L: 414) om utredning, huruvida och under vilka former ett främjande av undervisning per korrespondens skulle kunna ske.

Att här förevarande problem skulle beaktas vid tillsättandet den 22 november 1940 av den kommitté, som sedermera antog namnet 1940 års skolutredning, är självfallet. Vid detta tillfälle uttalade min företrädare i ämbetet till protokollet över ecklesiastikärenden bland annat följande.

Det är omisskännligt, att såväl gymnasier som real-, mellan- och flickskolor företrädesvis tillgodose städers och stadsliknande samhällens behov. Den egentliga landsbygdens barn befinna sig beträffande tillgången till högre skolbildning i ett ogynnsammare läge. Denna olikhet kan aldrig helt utjämnas. Medan de större städernas barn kunna stanna i hemmet till studentexamen, i vissa fall ända till avlagd akademisk eller annan högre examen, måste den avlägsnare landsbygdens barn, vilka icke med hjälp av buss eller tåg kunna dagligen besöka en högre skola, redan för att få realskoleutbildning lämna hemmet och bo på annan ort. En lättnad bereddes dessa barn genom den avkortning av den högre skolan, som beslöts av 1927 års riksdag, men även den kortare skolgången på främmande ort kräver stora uppoffringar av hemmen. Det är därför en högst betydelsefull uppgift att söka bereda landsbygdens barn lättare tillgång till högre skolbildning. Undersökas böra även möjligheterna att genom statliga åtgärder

främja undervisningen genom korrespondens för att på sätt av 1939 års riksdag angivits tillgodose det utbildningsbehov, som icke kan fyllas av de lokala läroanstalterna.

Även efter skolutredningens tillsättande ha i riksdagen motioner väckts, vilka syftat till åtgärder för att underlätta landsbygdsungdomens studier och i vissa fall föranlett betydelsefulla uttalanden eller beslut av riksdagen. Så anförde 1943 års riksdag (skrivelsen nr 229) med anledning av väckta motioner (I: 21 och II: 29; I: 79 och II: 97; I: 159 och II: 231; II: 101; II: 156) bland annat, att den ville framhålla angelägenheten av att de i motionerna berörda frågorna av 1940 års skolutredning gjordes till föremål för noggrann prövning och utredning och uttala den förhoppningen, att Kungl. Maj:t skulle finna möjligt att inom en snar framtid förelägga riksdagen förslag i ämnet. Riksdagen anförde även en del principiella synpunkter på de åtgärder för studiehjälp, som vore under övervägande. Riksdagens skrivelse överlämnades i vad den avsåg här berörda förhållanden till 1940 års skolutredning för att tagas i beaktande i samband med utredningsuppdragen. Till skolutredningen överlämnades även en skrivelse från samma års riksdag (nr 192), vari riksdagen i anledning av en motion (II: 225) anhöll, att Kungl. Maj:t ville föranstalta om utredning rörande ändrade grunder för kommuner att anslå medel till bestridande av viss del av inackorderingskostnaderna för mindre bemedlade och obemedlade elever vid högre folkskola och kommunal mellanskola.

Med skrivelse den 26 april 1944 överlämnade *1940 års skolutredning* till Kungl. Maj:t sitt betänkande del III »Utredning och förslag angående vidgade möjligheter till högre undervisning för landsbygdens ungdom».

Häröver ha särskilda yttranden avgivits av *skolöverstyrelsen, statskontoret* och *studielånenämnden,* varjämte i yttranden rörande skolutredningens samtliga hittills avgivna betänkanden från *överstyrelsen för yrkesutbildning, länsstyrelser, domkapitel, universitetskanslern* m. fl. myndigheter och institutioner även detta speciella betänkande varit föremål för uttalanden.

Vid 1944 års riksdag väcktes åtskilliga motioner angående förbättring av studiemöjligheterna för viss ungdom m. m. (I: 59 och II: 88; I: 241; II: 18; II: 348). I sin skrivelse nr 368 anförde riksdagen, att den icke ansett sig kunna bifalla de i motionerna framställda förslagen, och uttalade, att det i första hand torde böra ankomma på Kungl. Maj:t att pröva de förslag, som av skolutredningen framlagts i samma syfte. Riksdagen förväntade, att denna prövning med det snaraste komme att ske och att av densamma föranledda förslag utan dröjsmål komme att föreläggas riksdagen. I anledning av vad som yrkats i motionerna I: 59 och II: 88 fann sig riksdagen dock för budgetåret 1944/45 böra anvisa ett anslag av 50 000 kronor till statsbidrag för anskaffande av lokaler för s. k. robertsforsskolor. I en annan skrivelse (nr 377) har riksdagen med bifall till en motion (II: 1) hemställt

om utredning om kommuns rätt att bevilja stipendier eller i annan form ge bidrag (exempelvis inackorderingsbidrag o. dyl.) för underlättande av fortsatt utbildning vid högre läroanstalter och för deltagande i studiekurser — ett vidgande således av 1943 års riksdags anhållan i skrivelsen nr 192. — I detta sammanhang må även nämnas, att *Hallands distrikt av Svenska landsbygdens ungdomsförbund* i en skrift av den 21 maj 1944 under framhållande av att den stora skillnaden mellan städer och samhällen å ena sidan och landsbygden å den andra i fråga om utbildningsmöjlighet bör så långt möjligt är försvinna bland annat anhållit, att utbildningen över folkskolestadiet måtte underlättas genom ekonomiska åtgärder, t. ex. högre stipendier, förbättrade kommunikationer och upprättande av internatskolor.

I det stora komplex av problem, som 1940 års skolutredning fått sig förelagt att behandla, är frågan om åtgärder för att vidga möjligheterna till högre undervisning för landsbygdsungdomen ett relativt avgränsat spörsmål, som icke nödvändigtvis måste lösas i samband med övriga utan väl kan utbrytas och behandlas för sig. Såväl 1943 som 1944 har riksdagen också, såsom framgår av tidigare anförda uttalanden, förordat en skyndsam handläggning av detta ärende.

Emellertid måste de förslag, som här framläggas, ses i ett större sammanhang, såsom ett led i åtgärder att tillgodose landsbygdens intressen överhuvudtaget. En betydelsefull fråga är då, hur en icke önskvärd sugning av landsbygdsungdomen till staden och den teoretiska undervisningen skall undvikas. I direktiven för 1940 års skolutredning har föredragande departementschefen även beaktat detta spörsmål och uttalat:

Samtidigt (med att man söker bereda landsbygdens barn lättare tillgång till högre skolbildning) får icke förbises, att det för landsbygden innebär en påtaglig och högst allvarlig fara, att den mera vakna och initiativrika delen av dess ungdom genom de högre skolorna suges in till städerna och slutligen i många fall tillföres dessas arbetsliv. Det är för landsbygden en livsfråga, att den icke på detta sätt berövas de begåvningar, som eljest varit kallade att var på sin plats föra den trängre hembygdens ekonomiska och kulturella liv framåt.

Denna stora och betydelsefulla fråga kan rättvisligen icke lösas så, att landsbygdens ungdom utestänges från en utbildning som göres allt lättare tillgänglig för städernas ungdom. Den måste lösas så, att landsbygdens bildningssökande ungdom genom lämpligt ordnad högre utbildning så vitt möjligt ledes tillbaka till landsbygdens arbetsliv. Denna utbildning bör utformas så, att den för all ungdom, icke blott landsbygdens, innebär en uppfordran till praktisk verksamhet av skilda slag. De högre skolorna måste så ordnas, att de icke ensidigt inriktas mot fortsatt teoretisk utbildning utan med bevarad karaktär av högre skola på olika stadier öppna vägar ut i det praktiska livet, antingen direkt eller ock genom en mera specialiserad yrkesutbildning.

I sin tidigare nämnda skrivelse nr 229 har 1943 års riksdag givit uttryck åt liknande tankegångar, då den däri anför följande.

I detta sammanhang vill riksdagen icke underlåta att påpeka den fara, som ligger i den övervärdering av de s. k. intellektuella yrkena, som icke sällan gör sig gällande. Med den övervägande teoretiska inriktning, vårt högre skolväsen för närvarande har, går den ungdom, som genomgått högre läroanstalter, i stor utsträckning förlorad för praktiskt arbete. Ett underlättande för landsbygdens ungdom av möjligheterna att bedriva högre studier bör därför, därest mera omfattande åtgärder på förevarande område finnas böra vidtagas, enligt riksdagens mening kombineras med åtgärder, som syfta till att leda ungdomen tillbaka till praktiskt arbetsliv.

Departementschefen.

Jag delar helt den av riksdagen uttalade åsikten, att strävandena att underlätta möjligheterna till högre studier böra gå hand i hand med åtgärder, som avse att främja ungdomens utbildning och intresse för det praktiska arbetslivet. Några direkta förslag med sistnämnda syftning komma visserligen ej att framläggas i detta sammanhang, men jag erinrar om att i årets statsverksproposition upptagits åtskilliga förslag, som avse att vidga och underlätta möjligheterna till praktisk utbildning. Sålunda har föreslagits statsbidrag till inrättande av ett antal nya centrala verkstadsskolor och vidare har föreslagits en väsentlig höjning av stipendierna åt elever vid anstalter för yrkesutbildning och vid lantmannaskolorna. Andra förslag till en utökad och förbättrad utbildning för näringslivet äro under utarbetande inom överstyrelsen för yrkesutbildning. Slutligen överväger skolutredningen planer till ytterligare åtgärder, vilka dels avses skola möjliggöra för landsbygdsungdomen att i hemorten erhålla så god utbildning som möjligt — härtill torde för övrigt det i annat sammanhang i denna proposition berörda understödjandet av studier vid brevskolor och skolor med kombinerad undervisning samt av kombinerad korrespondens- och radioundervisning i viss mån bidraga — dels syfta till att fastare knyta ungdomen vid landsbygdens arbetsliv. Min förhoppning är, att nu antydda förslag utan alltför stor tidsutdräkt skola kunna framläggas.

II. Tidigare förslag.

Såsom i inledningen nämnts, ha tidigare, efter verkställda utredningar, två förslag framlagts till understöd åt ekonomiskt svagare ställda lärjungar vid högre skolor, det ena utarbetat av 1927 års skolsakkunniga, det andra framlagt av skolöverstyrelsen år 1939. Det torde vara tillfyllest att här lämna korta sammanfattningar av dessa förslag.

1927 års skolsakkunnigas förslag.

1. Fyra fristående skolhem, förlagda till olika delar av landet, skulle upprättas. Varje sådant skolhem skulle vara avsett för 30 lärjungar, därav 5 helbetalande, 5 halvbetalande och 20 frielever. Engångskostnaden be-

räknades till (4 × 157 000 =) 628 000 kronor och den årliga kostnaden till (4 × 16 600 =) 66 400 kronor.

2. Strängnäs skulle erhålla internatskola. Detta internat beräknades årligen kunna mottaga 120 lärjungar, därav 15 helbetalande, 15 halvbetalande och 90 utan avgift. Statens engångskostnader för internatet beräknades till 300 000 kronor och de årliga kostnaderna till 60 000 kronor. Därvid beräknades ett årligt bidrag komma att utgå från Fellingsbro-donationen med omkring 8 000 kronor. Då läroverket i Strängnäs vid upprättande av ett internat måste erhålla utvidgad organisation, beräknades dessutom en ökning av utgifterna för läraravlöningar med omkring 22 000 kronor årligen bliva erforderlig.

3. Statsbidrag tills vidare med 10 000 kronor årligen skulle utgå till friplatser vid enskilda skolhem och internatskolor. Inackorderingspriset per år och lärjunge beräknades till 1 000 kronor.

4. Ett årligt statsanslag å 110 000 kronor föreslogs skola utgå till kontanta studiebidrag åt lärjungar, vilka ej tillhörde skolhem eller internatskola.

5. Det årliga anslaget till statens räntefria studielån ansågs böra ökas med 5 000 kronor.

Sammanlagt beräknades den angivna understödsverksamheten åsamka staten utgifter å 928 000 kronor i engångskostnader och 273 000 kronor i årliga kostnader.

De föreslagna åtgärderna avsågo icke enbart lärjungar från landsbygden men torde, om förslaget förverkligats, i stor utsträckning ha kommit sådana till godo.

Skolöverstyrelsens förslag av år 1939.

Den studiehjälp, överstyrelsen räknade med, skulle kunna utgå till landsbygdslärjungar vid allmänna läroverk, normalskolan för flickor, kommunala mellanskolor, praktiska mellanskolor, högre folkskolor, kommunala flickskolor, enskilda högre flickskolor, tekniska läroverk och statsunderstödda handelsgymnasier. Vissa under överstyrelsens inseende ställda internatskolor samt en läroanstalt med skolhem skulle kunna erhålla särskilda anslag.

De former för understöd åt landsbygdslärjungar, skolöverstyrelsen föreslog, voro följande:

1. bidrag till inackordering,
2. bidrag till upprättande och drift (det senare i form av inackorderingsbidrag) av skolhem,
3. anslag till internatskolor för beredande av friplatser och platser med nedsatta avgifter,
4. bidrag till resekostnader,
5. bidrag till kostnad för måltid under huvudrasten.

I fråga om normerna för bidragens utgående uttalade överstyrelsen, att som allmän måttstock kunde gälla, att bidragen borde täcka den merkostnad, som uppstår för ett landsbygdsbarn vid vistelse vid högre läroanstalt, jämfört med ett barn från skolorten. Av flera skäl förordade överstyrelsen dock en tilldelning av understöd efter prövning av behovet i varje särskilt fall, varvid hänsyn också skulle tagas till studielämpligheten och uppförandet.

Bidragen skulle utgå efter en viss normalskala och för inackordering maximeras till 540 kronor och för frukostkostnader till 55 kronor per läsår. Bidrag till resor skulle med olika belopp utgå vid kostnader över 50 kronor per läsår.

Approximativt beräknades kostnaderna för samtliga bidragsformer (utom upprättande av skolhem) uppgå till 2 820 000 kronor per år, vilken summa överstyrelsen efter diskussion av olika möjligheter fann böra helt utgå av statsmedel.

För understödsverksamhetens administration tänkte sig överstyrelsen en central myndighet, Statens studieunderstödsnämnd. Denna skulle efter utredning och förslag av de olika läroanstalternas lokalstyrelser tilldela varje läroanstalt ett visst belopp för läsår. Lokalstyrelserna skulle sedan utdela understöden efter av nämnden givna bestämmelser.

III. 1940 års skolutrednings förslag.

A. Behovet av studiehjälp.

Skolutredningen. I kap. I—III i sitt nu ifrågavarande betänkande ger *skolutredningen* en översikt över de förhållanden, som äro av vikt att känna för att bedöma behovet av studiehjälp.

Under hänvisning till en undersökning, vars resultat framlagts i betänkandet om sambandet mellan folkskola och högre skola, framhåller utredningen i ett inledningskapitel om landsbygdsungdomens utbildningsproblem till att börja med, att under tiden 1924—1941 den relativt största ökningen av lärjungar vid högre skolor kommit på lärjungar med hemvist *utanför* skolkommunen: 1924 utgjorde dessa 21,8 procent, 1941 31,5 procent av samtliga lärjungar och hade under den nämnda tiden ökat med 126 procent, medan det totala antalet elever i läroverk och mellanskolor ökat med 56 procent. Trots den förbättring i fråga om möjligheten till högre undervisning för landsbygdsungdomen, som detta vittnar om, synes det dock utredningen uppenbart, att den stora skillnad, som för närvarande råder mellan landsbygd och stad i detta avseende icke kan anses berättigad. Det är visserligen önskvärt, att en alltför stark tillströmning till de mera teoretiskt betonade skolorna motverkas, men denna tillströmning får enligt utredningens mening icke hindras genom spärrar av geografisk och ekonomisk art. Frågan om vidgade möjligheter till studier vid högre läroanstalter är emellertid, understryker utredningen, ej den enda av landsbygdens utbildningsfrågor, som kräver sin lösning. Landsbygdens folkskola har visserligen efter 1920 starkt utvecklats, men åtskilliga förbättringar återstå dock. Utredningen hänvisar till att den i andra sammanhang redan framlagt eller kommer att framlägga förslag om åtgärder, som syfta till att utveckla skolväsendet på landsbygden. Det måste vara av stor vikt — anser utredningen — att samtidigt som statliga åtgärder vidtagas för underlättande av landsbygdslärjungarnas studier vid mera teoretiskt betonade högre skolor, även sådana åtgärder bliva vidtagna, vilka dels göra det möjligt för landsbygdsungdomen att i hemorten erhålla så god utbildning som möjligt och dels syfta till att fastare knyta ungdomen vid landsbygdens arbetsliv. Utredningen uppger sig ha för avsikt att framlägga förslag till åtgärder, som skola främja dessa syften, bland annat införande av ett åttonde skolår på landsbygden, omläggning av fortsättningsskolan, så att den bättre än hittills skall kunna tillgodose landsbygdens bildningsbehov,

samt upprättande av praktiska realskolor med undervisning i jordbruk, skogsbruk och lanthushållning. I detta sammanhang framhåller utredningen önskvärdheten av att skolor, motsvarande de nuvarande verkstads- och yrkesskolorna men speciellt inriktade på landsbygdens näringsliv, måtte komma till stånd.

I ett följande kapitel av huvudsakligen statistisk natur redogör utredningen för skillnaden mellan egentlig landsbygd och tätort med avseende på ungdomens studier i högre skolor. Utredningen konstaterar, att, när det gäller studier vid högre skolor, landsbygdens ungdom har det vida svårare än städernas och tätorternas och att målsmännen på landsbygden få vidkännas ojämförligt mycket mer betungande kostnader än de, som bo på orter med högre skola eller i omedelbar närhet av en sådan ort.

Med folkskolor på den egentliga landsbygden menar utredningen sådana, som ligga över 5 km från närmaste högre läroanstalt, ledande till minst realexamens kunskapsmått. Vid slutet av läsåret 1940/41 undervisades 322 603 eller omkring 60 procent av folkskolans lärjungar i dylika skolor. Landsbygdsungdomens tillbakasatta ställning i fråga om tillträde till högre skolor belyses ytterligare genom en del statistiska uppgifter, samtliga hänförande sig till höstterminen 1941. Av de 76 557 lärjungarna vid högre allmänna läroverk, kommunala gymnasier, realskolor, kommunala mellanskolor, 4-åriga högre folkskolor, kommunala flickskolor samt statens normalskola för flickor voro 14 032 eller 18,4 procent hänvisade till dagliga resor och 6 790 eller 8,9 procent till inackordering. Ännu tydligare framträder skillnaden mellan landsbygd och tätort beträffande lärjungefrekvensen vid de högre skolorna, påpekar utredningen, om sammanställning göres av lärjungefördelningen vid skolorna i landet med undantag av storstädernas, Stockholms, Göteborgs och Malmös, skolor. I samma slag av skolor, som nyss nämndes, voro lärjungarna på andra orter än i storstäderna 54 472, av vilka 12 361 eller 22,7 procent voro hänvisade till dagliga resor och 6 369 eller 11,7 procent till inackordering. Av storstädernas 22 085 lärjungar voro 1 671 eller 7,6 procent dagligen resande och 421 eller 1,9 procent inackorderade. Vad särskilt de allmänna läroverken och därmed närmast jämförliga läroanstalter beträffar, visar utredningen, att gymnasieorternas lärjungar äro starkast representerade, särskilt i fråga om gymnasiet (64,6 procent). De lärjungar i gymnasiet, vilka ha sina hem på sådan tätort, som saknar gymnasium, äro liksom de egentliga landsbygdslärjungarna för studier vid gymnasium hänvisade till dagliga resor eller inackordering. Av de 10 855 gymnasielärjungarna med hemvist i tätbygd voro 704 dagligen resande och 1 087 inackorderade. Utredningen påvisar statistiskt och understryker, att icke mindre än 68 procent av lärjungarna i realskolorna och därmed parallella skolformer utanför storstäderna voro hänvisade till inackordering eller dagliga resor, om de önskade fortsätta sina studier efter genomgången realskola.

Skolutredningen lämnar också uppgifter om fördelningen av lärjungar efter hemort i de olika skolformernas begynnelse- och avslutningsklasser. Av dessa uppgifter framgår, att, om storstäderna undantagas, i realskolan landsbygdslärjungarna i begynnelseklasserna procentuellt voro företrädda i samma utsträckning som i hela realskolan, medan däremot deras antal i avslutningsklasserna var 3,8 procent större än i hela realskolan, men att i gymnasiet och den kommunala flickskolan några större skillnader i fördelningen av lärjungarna efter deras hemvist vid en liknande jämförelse ej

kunde påvisas. Förklaringen till landsbygdslärjungarnas större förekomst i realskolans avslutningsklasser ser skolutredningen främst däri, att denna kategori lärjungar ej sällan påbörjar sin skolgång vid högre läroanstalter i högre klass än den lägsta, men också delvis däri, att dessa lärjungar i mindre utsträckning än läroverksortens egna övergå till fyraårigt gymnasium från realskolans näst högsta klass.

Med en sammanställning av folkmängden i dels tätorter, dels landet i övrigt, jämförd med antalet lärjungar i de högre skolorna från de båda områdena, ville skolutredningen åskådliggöra den skillnad, som råder mellan dessa områden med avseende på skolor för högre undervisning. Under det att landet i övrigt hade 55 procent av folkmängden, kommo endast 24,9 procent av hela lärjungeantalet vid de högre skolorna därifrån. Skillnaden kan, framhåller utredningen, också uttryckas så, att av tätbygdens befolkning omkring 20 promille undervisades i allmänna högre skolor, ledande fram till minst realexamens kunskapsmått, under det att av den egentliga landsbygdens befolkning endast omkring 5½ promille erhöllo undervisning i skolor av detta slag.

En undersökning på ett begränsat materiel rörande studieförutsättningarna och planerna på fortsatt utbildning hos en del lärjungar i folkskolans 6 klass, vilka vid en övergång till högre skola varit hänvisade till inackordering eller dagliga resor, tyder, enligt skolutredningen, på att en stor del av landsbygdens begåvade barn nödgas avstå från fortsatta studier endast på grund av att den högre skolan ligger på för långt avstånd från hemorten.

Kap. III av betänkandet behandlar utbildningsmöjligheternas geografiska fördelning. Utredningen stöder en jämförelse mellan de olika länen i detta hänseende på uppgifter dels om lärjungefördelningen vid de högre läroanstalterna höstterminen 1941, dels om folkmängdens fördelning vid 1941 års början. Utredningen påpekar, att på grund av vissa omständigheter en jämförelse av detta slag icke kan bli fullt rättvisande och klarläggande men dock torde ge en viss ledning. Efter att under hänvisning till bilagor i tabellform ha redogjort för landsbygdslärjungarnas fördelning på de olika länen i realskolan och därmed parallella skolformer, gymnasiet och de kommunala flickskolorna, gör utredningen i anslutning till en uppgjord tabell en total jämförelse länen emellan i fråga om allmänna högre skolor. Om man därvid bortser från de tre storstäderna och av vissa angivna skäl också från Stockholms och Uppsala län, voro landsbygdslärjungarna bäst representerade i Kristianstads län (49,8 procent av hela lärjungeantalet), Skaraborgs län (39,5 procent), Kronobergs län (39,3 procent) och Göteborgs och Bohus län utom Göteborg (38,6 procent). Svagast voro de representerade i Västerbottens län (23,4 procent), Västmanlands län (24,8 procent), Östergötlands län (24,9 procent) och Norrbottens län (27,5 procent). Att Västmanlands och Östergötlands län här komma i samma grupp som Västerbottens och Norrbottens beror sannolikt, påpekar utredningen, på att befolkningen i förstnämnda båda län i ganska stor utsträckning är bosatt å tätorter.

En översikt av folkmängdens fördelning i de olika länen på orter med högre skolor och landet i övrigt visar, att i Östergötlands län år 1941 48,3 procent av befolkningen bodde på orter med skola ledande fram till realexamens kunskapsmått, i Malmöhus län (utom Malmö) 45,1 procent, i Västmanlands län 40,9 procent och i Örebro län 40,1 procent, medan mot-

svarande siffra för Jämtlands län var endast 18,1 procent, för Kronobergs län 18,6 procent, för Västerbottens län 19,4 procent samt för Kristianstads län 19,9 procent. Jämföras de sista båda länen med varandra även med avseende på antalet landsbygdslärjungar i de högre skolorna, finner man, anför skolutredningen, att i Kristianstads län, där kommunikationerna äro goda, icke mindre än 53,5 procent av realskolornas och därmed parallella skolformers och 37,3 procent av gymnasiernas lärjungar voro bosatta på den egentliga landsbygden, medan motsvarande procenttal för Västerbottens län utgjorde endast 26,7 och 21,6. Denna jämförelse blir för skolutredningen ett tydligt bevis för vad utredningen även i annat sammanhang påpekat, nämligen hurusom goda kommunikationer kraftigt bidraga till att förbättra studiemöjligheterna för landsbygdens ungdom. En jämförelse mellan Östergötlands län och Västerbottens län i fråga om befolkningens och de i högre skolor studerande lärjungarnas fördelning föranleder skolutredningen att uttala, att, om rättvisa länen emellan i fråga om skolornas fördelning med hänsyn till landsbygdslärjungarnas studiemöjlighet skall uppnås, det är nödvändigt, att de vidsträckta och glest befolkade länen få förhållandevis flera mindre skolanläggningar än de tätt befolkade länen.

Yttrandena. I sitt utlåtande den 25 oktober 1944 över skolutredningens föreliggande förslag uttalar *skolöverstyrelsen,* efter att ha refererat några av överstyrelsen inhämtade yttranden, rörande behovet av studiehjälp följande.

Frågan om statlig understödsverksamhet för ungdomens studier vid högre skolor har överstyrelsen tidigare vid upprepade tillfällen behandlat, senast den 9 juni 1939 i utredning med förslag angående underlättande för lärjungar från landsbygden att vistas vid allmänna läroverk och vissa andra offentliga läroanstalter m. m. Överstyrelsen erinrade därvid om sin redan tidigare, i utlåtande den 28 februari 1934 angående 1927 års skolsakkunnigas förslag till studiehjälp genom statens försorg åt viss ungdom, uttryckta principiellt välvilliga inställning till frågan om att understödja landsbygdsbarnens vistelse vid högre läroanstalter och fann, att denna inställning snarast vunnit styrka genom de undersökningar överstyrelsen senare företagit. De resultat 1940 års skolutredning nu redovisat peka i samma riktning som de av överstyrelsen 1939 framlagda. Den egentliga landsbygdens barn befinna sig alltjämt, trots en växande organisation av högre skolor, i jämförelse med barnen i städerna och de stadsliknande orterna i ett med hänsyn till studiemöjligheterna ogynnsamt läge. Överstyrelsen delar därför skolutredningens uppfattning, att det är en betydelsefull uppgift att söka bereda landsbygdsbarnen lättare tillgång till högre skolbildning. Att studiehjälp för ändamålet beredes genom statens försorg vill överstyrelsen alltså obetingat tillstyrka.

Studielånenämnden anför i sitt yttrande den 14 november 1944 i huvudsak följande.

Förslaget avser vidgade möjligheter för landsbygdens ungdom att erhålla högre undervisning. Att detta syfte är synnerligen behjärtansvärt och att behovet av ekonomisk studiehjälp åt landsbygdsungdomen är trängande, kan även studielånenämnden vitsorda. Studielånenämnden känner från sin 25-åriga verksamhet väl till, att svårigheterna för studieintresserad landsbygdsungdom att nå fram till eftersträvade utbildningsmål i många fall äro långt större än för ungdomen i tätorterna. Det klientel, som nämnden i allmänhet mött, är visserligen huvudsakligen äldre, än föreliggande

förslag avser. Men av de skuldsiffror, som de sökande uppge, framgår tydligt, att kostnaderna att nå fram till exempelvis studentexamen för ungdom från hem utanför läroverkstad genomsnittligt äro avgjort mer tyngande än för den ungdom, som kunnat bevista undervisning i sin hemstad. Till denna större ekonomiska uppoffring kommer den fysiska påfrestning, som för många lantbarn, särskilt i yngre åldrar, måste uppstå på grund av resorna till och från skolorten, en påfrestning, som kan innebära allvarliga risker för hälsan och säkerligen i många fall nedsatt arbetsförmågan. I många av de intyg från lärare om en sökandes studiebegåvning m. m., vilka skola åtfölja ansökan om studielån, framhålles också detta och hur den sökande, trots svårigheterna genom utomordentlig energi likväl kunnat fullfölja sina studier, vilkas resultat dock utan den jäkt och fysiska påfrestning, som resor och billig inackordering utan ett hems omvårdnad medföra, säkerligen med hänsyn till sökandens begåvning skulle blivit långt bättre.

Departementschefen.

Det har redan tidigare varit väl känt och bekräftas nu av skolutredningens nyss refererade framställning, liksom av skolöverstyrelsens och studielånenämndens yttranden, att verkligt behov föreligger av studiehjälp åt landsbygdens ungdom. Då jag nu framlägger förslag härom, är jag emellertid väl medveten om att även andra kategorier av svensk ungdom äro i den situationen, att understöd till deras studier äro motiverade. I sin skrivelse nr 229 har riksdagen 1943 också betonat, »att även ungdom från orter, där högre läroanstalter finnas, ofta av ekonomiska skäl förhindras att genomgå dessa läroanstalter», och uttalat, att »de åtgärder för studiehjälp, som äro föremål för övervägande, därför icke enbart böra taga sikte på landsbygdens ungdom». Detta önskemål utvecklades sedermera utförligt i motionen II: 18 vid 1944 års riksdag. Med anledning av denna motion erinrade riksdagen, som vid behandlingen av motionen haft tillfälle taga del av skolutredningens nu ifrågavarande betänkande, i skrivelsen 1944: 368 om nyssnämnda uttalande av 1943 års riksdag. Riksdagen konstaterade vidare, att skolutredningen kommer att i annat sammanhang till behandling upptaga de problem beträffande hjälpåtgärder för underlättande av tillträdet till högre skolundervisning för studielämpliga barn från ekonomiskt svagt ställda familjer i städer och tätorter, som diskuteras i nyssnämnda motion. Med anledning härav syntes det riksdagen icke erforderligt att hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning i ämnet. Enligt vad jag inhämtat har skolutredningens socialpedagogiska delegation för närvarande sistnämnda spörsmål under övervägande. Det nu föreliggande förslaget kan, liksom det är ett led i arbetet på större rättvisa åt landsbygden, också betraktas som ett led i ett strävande att bereda all svensk därtill lämplig ungdom de studiemöjligheter, som motsvara dess egna anlag och samhällets behov. I själva verket kommer, om de av mig i det följande förordade åtgärderna realiseras, redan härigenom behovet av studiehjälp för vissa andra kategorier ungdom än den egentliga landsbygdens att bliva beaktat.

B. Begreppet landsbygden.

Skolutredningen. Vid sin uppdelning av befolkningen eller skolornas lärjungar på tätort och landsbygd har *skolutredningen* med det senare begreppet menat orter belägna över 5 km från skola ledande till minst realexamens kunskapsmått. De åtgärder, utredningen föreslår, avse således i första hand ungdom från den så definierade landsbygden. I de fall, då lärjunge från ort med enbart realskola önskar bedriva studier vid gymnasium eller därmed jämförlig läroanstalt, ställes emellertid realskoleorternas ungdom inför samma problem som den egentliga landsbygdens, varför utredningen upptagit också detta spörsmål till behandling. Utredningen föreslår, att stipendium skall kunna tilldelas lärjunge, vars hemvist är beläget avlägset från så väl den högre skola, där han åtnjuter undervisning, som annan skola av samma slag.

Yttrandena. Om här föreliggande spörsmål yttrar *skolöverstyrelsen:*

Överstyrelsen har för sin del fortfarande intet att erinra mot att under de första åren studiehjälpen planeras med särskild tanke på landsbygdens ungdom och att alltså frågan om längre gående åtgärder prövas först på ett senare stadium av det pågående arbetet med vårt skolväsendes omorganisation. Innebörden av begreppet »landsbygd» varierar i dessa sammanhang alltefter den undervisning, som avses. Realskolebildning kan på teoretisk linje genom vanlig skolgång erhållas på 233 orter, medan t. ex. handelsgymnasiebildning vid statskontrollerad läroanstalt kan fås endast på 9 orter i landet. Begreppet landsbygd är därför i förra fallet betydligt mera inskränkt än i det senare, där även alla städer och stadsliknande orter, utom en grupp större städer, innefattas, om man i likhet med skolutredningen såsom understödsberättigad betecknar varje lärjunge, som icke i sin hemort har tillgång till den skolutbildning han söker. Det föreliggande förslaget måste sålunda anses avse även annat än landsbygden i egentlig bemärkelse.

Överstyrelsen för yrkesutbildning anför i sitt yttrande den 13 november 1944, att, då det icke torde vara möjligt eller lämpligt att upprätta exempelvis lika många tekniska gymnasier och handelsgymnasier som allmänna gymnasier, det synes vara så mycket viktigare, att eleverna i de förstnämnda genom en effektivt ordnad studiehjälp erhålla lika stora möjligheter att genomgå det tekniska läroverket eller handelsgymnasiet, vare sig de äro hemmahörande å läroverkets förläggningsort eller å annan ort. Efter att ha konstaterat, att önskemålet om ordnad studiehjälp tillgodosetts av skolutredningen i dess förslag, fortsätter överstyrelsen:

Med utredningens förslag torde kunna avses, att stipendium även skall kunna tilldelas lärjunge, som bedriver studier vid exempelvis en latinlinje i ett högre allmänt läroverk, beläget avlägset från lärjungens hemvist, även om i hans hemort finnes sådant läroverk men där dylik linje ej är inrättad. I konsekvens härmed bör stipendium kunna tilldelas lärjunge, i vars hemort

visserligen finnes ett tekniskt läroverk men utan sådan facklinje, som lärjungen på grund av sitt yrkesval bör genomgå, om han för genomgång av dylik linje måste vistas å annan ort. Överstyrelsen vill särskilt understryka betydelsen av utredningens förslag i dessa hänseenden för lärjungarna vid de tekniska läroverken och även handelsgymnasierna, vid vilka förekommer en stor procent inackorderade lärjungar.

Statskontoret uttalar i utlåtande den 30 november 1944, att stipendier böra förbehållas lärjungar å gymnasiestadiet, men finner det icke motiverat att begränsa rätten till stipendium till lärjunge med hem på landsbygden, utan böra därvid likställas lärjungar, som äro nödsakade att anlita inackordering eller dagligen färdas mellan hemmet och skolorten.

Departementschefen.

Till de av skolöverstyrelsen och överstyrelsen för yrkesutbildning framförda synpunkterna, vilka väsentligen utgöra förtydliganden och preciseringar av skolutredningens förslag, kan även jag i huvudsak ansluta mig. Studiehjälp bör således under villkor, vartill jag senare återkommer, kunna utgå till lärjunge, som icke i sin hemort eller dess närhet — vare sig hemorten tillhör den egentliga landsbygden eller ej — har tillgång till den högre skolutbildning han söker. Emellertid bör ett minsta avstånd av 5 kilometer mellan bostadsorten och skolorten icke under alla förhållanden kunna godtagas såsom förutsättning för beviljande av studiehjälp, utan hänsyn måste givetvis tagas även till kommunikationsförhållandena och liknande omständigheter. Där kommunikationerna äro goda, böra sålunda strängare krav kunna uppställas i fråga om minimiavståndet.

C. Bestridande av kostnaderna för studiehjälp.

Skolutredningen. Efter en längre historik över tidigare förslag till studiehjälp erinrar *skolutredningen* i kap. VII av sitt betänkande, att för närvarande icke förekomma några statliga understöd, som äro särskilt avsedda för underlättande av landsbygdsungdomens möjligheter vid skolor tillhörande den högre allmänna skolundervisningen. Däremot antar utredningen, att de statliga understöden till elever vid folkhögskolor och vid skolor för jordbruk huvudsakligen komma landsbygdens ungdom till godo. Sedan utredningen understrukit, att, om landsbygdsungdomen skall mer än för närvarande bliva jämställd med tätorternas ungdom i fråga om utbildningsmöjligheter, en särskild studiehjälpverksamhet bör komma till stånd, fortsätter utredningen rörande bestridande av kostnaderna för denna studiehjälp:

Vad härefter angår den ekonomiska sidan av hjälpverksamheten, så skulle man kunna tänka sig, antingen att de för densammas bedrivande erforderliga medlen helt och hållet tillhandahölles av staten eller att kostnaderna för verksamheten helt lades på kommunala enheter eller slutligen att stat och kommun finge dela dessa kostnader. Såsom framgår av ett i regeringsrättens

årsbok för år 1942 refererat rättsfall (not. S. nr 356), förefinnes icke någon möjlighet att låta kostnaderna för verksamheten helt eller delvis bestridas av kommunala medel, med mindre ändring företages i den kommunala lagstiftningen. För vår del anse vi emellertid någon sådan ändring icke påkallad. Den allmänna utvecklingen synes gå i den riktningen, att staten i allt större omfattning övertager kostnaderna för skolväsendet, och denna utveckling har på senare tid främjats icke minst av strävandena att ernå största möjliga skatteutjämning för kommunerna. Det är ytterst viktigt, att en lärjunge, som fyller villkoren för erhållande av studiehjälp, också skall kunna påräkna sådan hjälp, var han än är bosatt. Detta skulle emellertid, därest bidragsverksamheten vore en kommunal angelägenhet, icke bliva fallet, med mindre beviljandet av medel för ändamålet gjordes obligatoriskt för kommunerna. Att meddela en allmän föreskrift av sådan innebörd torde emellertid näppeligen låta sig göra, då den undervisning, som genom hjälpverksamheten skulle möjliggöras eller underlättas, icke har obligatorisk karaktär.

Vi ha därför stannat vid att föreslå, att de med hjälpverksamheten förenade kostnaderna skola helt bestridas av statsverket. Om hjälpen skall bliva effektiv, komma dessa kostnader givetvis att bliva ganska betydande. Uppmärksammas bör emellertid, att den av oss föreslagna hjälpverksamheten endast skulle medföra, att landsbygdens studiebegåvade ungdom vad utbildningsmöjligheterna beträffar åtminstone i viss utsträckning skulle komma i samma situation som tätorternas ungdom. Sedd på lång sikt torde en studiehjälpverksamhet av nu ifrågasatt slag komma att jämväl ur ekonomisk synpunkt gagna samhället, då den måste komma att medverka till att rätt man blir placerad på rätt plats i yrkes- och samhällslivet.

Yttrandena. *Skolöverstyrelsen* konstaterar, att skolutredningens ståndpunkt i här föreliggande hänseende överensstämmer med den överstyrelsen deklarerat år 1939. Överstyrelsen redogör därefter för de överväganden, som denna principfråga tidigare varit föremål för inom överstyrelsen, samt förklarar slutligen, att ämbetsverket ansluter sig till skolutredningens ståndpunkt såtillvida, att det tillstyrker, att nu föreslagna direkta understödsverksamhet bedrives helt på statsverkets bekostnad. Överstyrelsen erinrar emellertid samtidigt om att skolutredningens förslag dock förutsätter kommunal medverkan i viss form, nämligen i fråga om skolhems upprättande.

Statskontoret biträder i princip skolutredningens förslag rörande statsstipendier men avstyrker statsbidrag till anordnande av skolhem.

Departementschefen.

Ehuruväl skolutredningen dryftat problemet om kommuns rätt att bevilja stipendium eller i annan form ge bidrag till underlättande av fortsatt utbildning vid högre läroanstalter, synes detta spörsmål dock böra bliva föremål för ytterligare utredning. Vad den här ifrågasatta studiehjälpen angår, ansluter jag mig emellertid helt till skolutredningens och skolöverstyrelsens mening, att den bör bestridas av statsmedel, varvid dock kommunal medverkan bör kunna förekomma vid upprättande av skolhem.

D. Studiehjälpens olika former.

1. Stipendier till inackordering och resor.

Skolutredningen framhåller, att myndigheterna redan varit inne på den tanken, att understöd åt landsbygdsungdomen skulle kunna ges i form av stipendier åt inackorderade och dagligen resande lärjungar vid högre skolor. Härefter anför utredningen följande.

Vi ansluta oss till denna tanke, i det vi anse, att lämpligt avvägda årliga statliga stipendier för studier vid högre teoretiska eller praktiska läroanstalter böra efter prövning i varje särskilt fall tilldelas avlägset från sådan anstalt boende lärjungar. Om man ville söka så långt som möjligt utjämna den nu bestående skillnaden mellan landsbygd och tätort med avseende på möjligheten att erhålla utbildning vid högre skolor, borde givetvis stipendiebidrag utgå oberoende av lärjungarnas eller deras målsmäns ekonomiska ställning. Av statsfinansiella skäl ha vi emellertid i likhet med skolöverstyrelsen ansett oss böra i detta avseende föreslå en viss begränsning. Vad beträffar de närmare förutsättningarna för att stipendium skall kunna erhållas, kunna i stort sett uppställas samma villkor, som studielånenämnden har att tillämpa vid fördelningen av statens räntefria studielån. Som minimivillkor bör angivas, att lärjungen vid sin tidigare skolgång ådagalagt sådan prestationsförmåga och sådan karaktärsläggning, att det kan anses vara sannolikt, att han med framgång skall kunna fullfölja arbetet vid den läroanstalt, där han söker inträde eller tidigare erhållit undervisning. Sedan detta minimikrav uppfyllts, böra stipendier tilldelas de mest meriterade, i den mån anslaget medger. Vid bestämmandet av det årliga stipendiebeloppets storlek bör hänsyn tagas till kostnaderna för lärjunges vistelse vid eller resor till läroanstalten samt till målsmans (lärjunges) ekonomiska ställning och antalet barn i familjen.

Skolutredningen har framlagt ett förslag till kungörelse angående studiehjälp åt vissa lärjungar för bedrivande av högre studier. Detta förslag torde såsom bilaga fogas till statsrådsprotokollet i detta ärende *(bilaga A)*. Av förslaget framgår, att de »högre teoretiska eller praktiska läroanstalter», som avses, äro allmänt läroverk, kommunalt gymnasium, kommunal mellanskola, kommunal flickskola, praktisk mellanskola, högre folkskola, tekniskt läroverk, statsunderstött handelsgymnasium och under skolöverstyrelsens inseende stående enskild läroanstalt.

Beträffande normerna för stipendieunderstödens utgående anför utredningen:

Såsom vi tidigare framhållit, anse vi, att stipendiebeloppen böra avvägas med hänsyn bland annat till inackorderings- eller resekostnaden samt till målsmans ekonomiska ställning. Skall den här avsedda studiehjälpverksamheten på ett mera påtagligt sätt bidraga till att beträffande utbildningsmöjligheterna undanröja skillnaden mellan landsbygd och stad, torde man böra räkna med att ett icke alltför ringa antal lärjungar tilldelas så stora årliga stipendiebelopp, att hela eller större delen av inackorderings-

eller resekostnaden därmed kan betalas. Flertalet av de övriga ur studielämplighetssynpunkt stipendieberättigade lärjungarna böra erhålla så stora stipendiebelopp, att beloppen i regel komma att täcka över hälften av ifrågavarande kostnad.

Skolutredningen beräknar medelinackorderingskostnaden till lägst 1 000 kronor per läsår och lärjunge och medelkostnaden för de dagliga resorna till lägst 100 kronor per läsår och lärjunge.

Yttrandena. Frågan om vilka läroanstalters lärjungar som skola vara berättigade att åtnjuta stipendier tages upp i *överstyrelsens för yrkesutbildning* yttrande. Där anföres:

Skolutredningen har med sitt förslag om studiehjälp i stipendieform tillgodosett lärjungar vid skolor tillhörande den högre skolundervisningen, däri inbegripet även tekniska läroverk och handelsgymnasier. Emellertid finnas vissa under överstyrelsens inseende ställda skolor med karaktär av högre undervisningsanstalt, som icke inrymmas i skolutredningens förslag, nämligen de särskilda anstalterna för yrkesundervisning. Elev vid sådan anstalt, som är egen företagare, verkmästare, förman eller arbetare, har visserligen möjlighet att i begränsad utsträckning erhålla stipendium ur anslaget till resestipendier för yrkesutbildning, men dessa möjligheter föreligga däremot icke för övriga elever. Då dessa skolor närmast motsvara tekniska fackskolor, synes det överstyrelsen, som om jämväl lärjungarna vid dessa skolor borde beredas möjligheter till erhållande av den av skolutredningen föreslagna stipendiehjälpen. Vid ett par av dessa skolor meddelas dock undervisning i vissa avdelningar på högre stadium än gymnasiets och mera jämförbar med undervisningen i ett seminarium. Lärjungarna i dessa senare avdelningar böra alltså ej tillerkännas stipendium av här ifrågavarande slag. De särskilda anstalter för yrkesundervisning, vars lärjungar sålunda böra kunna komma i fråga för erhållande av föreslagna stipendier, äro tekniska skolan i Stockholm med undantag av den högre konstindustriella skolans avdelning för utbildande av lärare i teckning och välskrivning (teckningslärarinstitutet), bergsskolan i Filipstad, textilinstitutet i Borås med undantag av kursen för textil- och konfektionsingenjörer, Lennings textiltekniska institut i Norrköping och grafiska institutet.

Skolöverstyrelsen uttalar om skolutredningens förslag till stipendier principiellt följande.

De åtgärder skolutredningen nu föreslår i form av direkt penningunderstöd åt studerande ungdom, boende utanför läroverksort, innebära i jämförelse med vad överstyrelsen i sin utredning år 1939 föreslagit i stort sett, att de mer preciserade och på olika poster uppdelade understödsformerna i överstyrelsens förslag av skolutredningen sammanförts under en enda rubrik, stipendier. Överstyrelsen hade upptagit särskilda poster för understöd till inackordering, kostnad för frukostmål och resekostnad till och från läroverksorten. Skolutredningens förslag kan emellertid inom sig rymma samtliga nämnda understödsformer. Det utsäges tydligt i författningsförslaget, att bidraget må lämnas till kostnaderna för inackordering på skolorten eller för dagliga resor till och från densamma. Principiellt synes intet hindra,

att i begreppet inackordering även kostnaden för frukost inneslutes. Visserligen har skolutredningen vid kostnadsberäkningarna för inackordering utgått från endast helt inackorderade. Men då intet formellt hinder enligt skolutredningsförslaget möter för att inberäkna frukostinackordering i understöden och då överstyrelsen icke nu är beredd att föreslå någon omberäkning av anslagen med hänsyn till sådan inackordering, anser sig överstyrelsen kunna för närvarande stanna vid att endast påpeka önskvärdheten av att utgifter för frukost beaktas vid bedömningen av stipendiebelopp åt resande lärjunge. Överstyrelsen vidhåller sin tidigare uttalade mening om vikten ur hygienisk synpunkt av att bereda resande lärjungar tillfälle till ett lagat mål mat under arbetsdagens huvudrast och hänvisar dels till sina i utredningen år 1939 anförda skäl, dels till vad docenten Hjärne härom anfört i en uppsats om läroverkens resande lärjungar i Svenska läkartidningen 1938, nr 1. Något preciserat förslag i detta hänseende finner överstyrelsen emellertid desto mindre nödvändigt att nu framlägga, som befolkningsutredningens socialpedagogiska delegation för närvarande är sysselsatt med utredning av frågan om skolfrukost, eventuellt åt alla barn. Överstyrelsen vill här påpeka ett förslag (i yttrande från rektor vid högre allmänna läroverket i Västervik) att utöka skolhemmens verksamhet med frukostinackordering. Även i fråga om understöd åt dagligen resande lärjungar kan det föreliggande förslaget komma att korsas av befolkningsutredningens kommande förslag om skolskjutsar för lärjungar vid olika skolformer. Tills vidare bör man dock kunna godtaga de förslag och de beräkningar skolutredningen gjort.

Beträffande normerna och kvalifikationerna för stipendiernas utgående anför skolöverstyrelsen i huvudsak:

Överstyrelsen hänvisar till den principiella ställning, som överstyrelsen intagit i sitt förslag av den 9 juni 1939. Ur ekonomisk synpunkt uppställde överstyrelsen först som allmän norm, att merkostnaden för landsbygdsbarnens skolvistelse borde ersättas, men förordade en prövning av behovet från fall till fall, varvid hänsyn borde tagas till ett flertal angivna omständigheter. Några bindande regler ansågos dock icke lämpligt att föreskriva, utan överstyrelsen angav endast vissa maximigränser för de olika bidragsformer, som föreslogos, och ansåg i övrigt, att den centrala myndighet, som skulle handha administrationen av understöden, sedermera relativt snabbt torde kunna vinna tillräcklig erfarenhet för att uppnå ett mera i detalj utarbetat system för understödens gradering. Skolutredningen har — framhåller skolöverstyrelsen — uppställt liknande, ehuru mindre preciserade principkrav och anser, att till ledning för understödens fördelning kunna tjäna de normer studielånenämnden har att tillämpa i sin verksamhet. Några maximigränser uppdragas ej, och någon relation till kostnaden för lärjunge med hemvist på läroverksorten beräknas icke heller. I än högre grad än överstyrelsen har alltså enligt överstyrelsens mening skolutredningen lämnat åt den blivande centraladministrationen att utforma de närmare riktlinjerna för understödens fördelning. Överstyrelsen framhåller, att dess tidigare ståndpunkt i stort sett sammanfaller med skolutredningens i avseende på den hänsyn, som bör tagas till de ekonomiska förhållandena, men finner principiellt, att huvudregeln om merkostnaden i förhållande till utbildningskostnaden för dem, som bo på läroverksorten, tills vidare bör fasthållas. Överstyrelsen föreslår därför, att som direktiv för den administrerande

myndigheten angives, att merkostnadsprincipen under de närmaste åren bör iakttagas, till dess omprövning kunnat ske av möjligheterna att bereda studiehjälp även åt läroverksorternas ungdom. Överstyrelsen anser sig nu som 1939 våga uppskatta denna merkostnad till ⅔ av den reella utgiften för vistelse på läroverksorten. I instruktionen för understödsverksamhetens centralorgan borde en föreskrift inryckas, att denna gräns i regel icke må överskridas.

Överstyrelsen konstaterar vidare, att den i sitt förslag av år 1939 föreslagit något strängare föreskrifter än skolutredningen beträffande uppförande och ordning samt studielämplighet.

Sammanfattande ansåg överstyrelsen beträffande de kvalifikationer, som borde fordras för understöd, att »den utdelande myndigheten vid fördelande härav måste företaga ett allmänt avvägande med hänsyn till såväl behov som karaktärsegenskaper, de senare yttrande sig i uppförande, begåvning, flit och uthållighet, ordning och plikttrohet». Skolutredningens mer allmänt hållna kvalifikationskrav, som till andemeningen väl överensstämma med överstyrelsens citerade principuttalande, torde dock kunna accepteras. Erfarenheten från redan befintlig administration för liknande former av understöd ger vid handen, att fastare riktlinjer för verksamheten lämpligen kunna utarbetas av den administrerande myndigheten under arbetets gång. De nu föreliggande författningsförslagen ansluta sig också, vad angår kvalifikationer och deras styrkande, till de föreskrifter, som gälla för studielånenämndens verksamhet, och torde få anses fullt betryggande. I verkligheten torde de minimikrav, som överstyrelsen uppställt år 1939, komma att ligga väsentligt under gränsen för de uttagna lärjungarnas betygsmeriter.

Studielånenämnden anför:

Skolutredningen har föreslagit, att beträffande de närmare förutsättningarna för stipendium i stort sett skulle uppställas samma villkor, som studielånenämnden har att tillämpa vid fördelningen av statens studielån. Detta innebär, att prövning skall ske individuellt och avse både behovet av stipendium och lämpligheten för studier. Endast om både behov föreligger och studiebegåvningen är väl vitsordad, skall stipendium utdelas. Studielånenämnden finner synnerligen angeläget betona, att dessa principer få bli gällande. I de fall, där studielån utdelats huvudsakligen av sociala skäl, utan att studiebegåvningen varit klart styrkt, har resultatet i allmänhet icke blivit tillfredsställande. Beträffande behovet böra enligt nämndens bestämda mening inga bindande direktiv lämnas, utan den utdelande myndigheten bör äga rätt att verkställa prövning från fall till fall med hänsynstagande till alla de omständigheter, som äro av betydelse för bedömande av sökandes ekonomiska möjligheter, såsom föräldrars inkomst, eventuella skulder och förmögenhet, syskonens antal, ålder och eventuella inkomst, antalet syskon i skolor, hemmets avstånd från skolorten, sökandes möjligheter till inackordering hos släktingar o. s. v.

Länsstyrelsen i Karlskrona har beträffande normer och kvalifikationer för tilldelande av stipendier i huvudsak anfört följande.

Frågan om att åvägabringa rättvisa åt landsbygdens befolkning genom att bereda vidgade möjligheter till högre undervisning för skolbarn från

landsbygden synes genom de framlagda förslagen ha fått en i stort sett lämplig lösning. Övergången från folkskolan till den högre skolan bör emellertid icke genom statsbidrag i stipendieform uppmuntras, innan eleverna, eventuellt efter överhoppande av någon av de lägre klasserna, fullgjort hela sin skolplikt i den nuvarande skolorganisationens sexåriga grundskola. Understödsverksamheten synes vidare böra begränsas till de med hänsyn till vederbörandes ekonomiska ställning ömmande fallen, där både sökanden och föräldrarna må kunna anses obemedlade eller mindre bemedlade. Länsstyrelsen ifrågasätter, huruvida icke minimikraven borde något skärpas. Några statliga åtgärder för en ökad tillströmning till de högre skolorna torde icke kunna motiveras med någon föreliggande brist på arbetskraft med högre teoretisk skolutbildning. Stödet åt landsbygdens ungdom bör därför främst inriktas på att endast genom utpräglad studiebegåvning eller av andra skäl i föreliggande fall förtjänta elever böra få ifrågakomma vid urvalet av de stipendiesökande.

Länsstyrelsen förordar en viss begränsning av stipendiebeloppen. Skolutredningen synes, uttalar länsstyrelsen, vid bedömandet av studiemöjligheterna i ekonomiskt hänseende och den jämförelsevis gynnade ställning stadsbefolkningen härvid intagit icke ha tillräckligt beaktat, att en bosättning avlägset från tätorterna oftast medför synnerligen betydande ekonomiska förmåner i form av billigare bostadskostnader, skatter och övriga levnadskostnader, medan betydande utgifter för skolbarnens kost och bostad belasta jämväl föräldrar, som äro bosatta på orter, där högre skolor finnas. Med stöd härav anser länsstyrelsen, att ifrågavarande stipendier, som icke torde kunna på förhand till beloppen fixeras, lämpligen böra bestämmas att utgå med viss procentuell andel av de verkliga eller beräknade kostnaderna dock med den maximering av bidragen, som må kunna fastställas med hänsyn till beräknade skäliga kostnader. I varje fall torde sådan reducering böra äga rum, att de beviljade stipendiebeloppen alltid komma att avsevärt understiga de verkliga kostnaderna.

Statskontoret uttalar sig för en i olika avseenden mera begränsad stipendieverksamhet och anför:

Stipendier till inackordering och resor föreslås utgå till lärjunge, som bedriver studier vid allmänt läroverk, kommunalt gymnasium, kommunal mellanskola, kommunal flickskola, praktisk mellanskola, högre flickskola, tekniskt läroverk, statsunderstött handelsgymnasium eller under skolöverstyrelsens inseende stående enskild läroanstalt. Nämnda förslag har överstyrelsen för yrkesutbildning ansett böra kompletteras med vissa i yttrandet närmare angivna tekniska läroanstalter. Som statskontoret tidigare framhållit, finner ämbetsverket emellertid statsstipendierna tills vidare böra begränsas till att avse studier vid statligt eller kommunalt gymnasium, tekniskt läroverk, statsunderstött handelsgymnasium eller annan därmed jämställd offentlig läroanstalt. Statskontoret måste ställa sig bestämt avvisande till tanken på att stipendium skall utgå för studier vid andra enskilda läroanstalter än handelsgymnasierna. Enligt ämbetsverkets mening bör staten icke på detta sätt medverka till en ökad tillströmning till de enskilda skolorna med deras ofta höga avgifter.

Vidkommande därefter stipendiernas storlek har skolutredningen icke framlagt något förslag i sådant hänseende utan ansett sig kunna lämna den stipendiebeviljande myndigheten full frihet att fastställa beloppet. Då —

som skolöverstyrelsen även erinrat — det med hänsyn till syftet med stipendierna endast kan anses rimligt, att den del av inackorderingskostnaden, som utgör vederbörandes merkostnader för uppehälle å skolorten, ersättes, får statskontoret i likhet med överstyrelsen förorda, att stipendiet maximeras till högst ⅔ av de faktiska utgifterna för vistelse å skolorten. Likaledes anser statskontoret det påkallat, att ett högstbelopp för läsår fastställes. Beträffande avvägningen av detta tillåter sig statskontoret erinra, att ämbetsverket i utlåtande den 18 november 1944 beträffande stipendier till elever vid anstalter för yrkesundervisning, folkhögskolor och lantbruksskolor uttalat, att, därest Kungl. Maj:t trots föreliggande statsfinansiella betänkligheter skulle anse sig böra framlägga förslag till riksdagen om ökade stipendier, dessa stipendier borde bestämmas till — för högsta behovsgraden — 60 kronor för månad. En motsvarande maximering av de nu föreslagna stipendierna finner statskontoret så mycket mera påkallad, som i princip endast merkostnaderna å skolorten skola ersättas. Ämbetsverket vill därför föreslå, att stipendierna maximeras till (9 × 60 =) 540 kronor för läsår eller samma belopp, som skolöverstyrelsen förordade i 1939 års förslag. Stipendium för resor synes i viss anslutning till överstyrelsens år 1939 framlagda förslag kunna utgå med belopp, motsvarande högst den verkliga kostnaden i den mån denna överstiger 100 kronor för läsår.

I fråga om vilka skolors lärjungar, som skola kunna erhålla stipendium, har *föredraganden, t. f. statskommissarien Lindbergsson,* anmält avvikande mening och anfört:

Syftet med de av utredningen föreslagna statsstipendierna komme enligt mitt förmenande att tillgodoses på ett otillfredsställande sätt, om — som statskontoret förordat — dylika stipendier endast skulle förbehållas gymnasiets lärjungar. Detta skulle nämligen med nuvarande skolorganisation innebära, att den stipendiebeviljande myndigheten betoges möjligheten att med statsstipendier hjälpa fram å landsbygden boende obemedlad ungdom med utpräglad studiebegåvning till studentexamen. I anslutning till vad statskontoret förordade i sitt utlåtande den 19 oktober 1939 synes mig därför stipendierna böra beviljas för studier vid samtliga av skolutredningen föreslagna statliga och kommunala läroanstalter samt handelsgymnasierna men på av statskontoret angivna skäl icke för studier vid enskild läroanstalt. I likhet med länsstyrelsen i Karlskrona anser jag emellertid, att övergången från folkskola till högre skolform icke bör understödjas med stipendium, såframt icke vederbörande med goda vitsord genomgått sexårig folkskola eller skaffat sig ett däremot svarande kunskapsmått.

Departementschefen.

Jag biträder skolutredningens förslag, att stipendier för bekostande av inackordering eller dagliga resor skola kunna tilldelas för studier lämpliga ungdomar från landsbygden. I fråga om vilka skolors lärjungar, som skola vara berättigade att erhålla dylik studiehjälp, finner jag, att utöver de av skolutredningen föreslagna även lärjungarna vid tekniska skolan i Stockholm med undantag av konstindustriella aftonskolan och teckningslärarinstitutet, bergsskolan i Filipstad, textilinstitutet i Borås med undantag av kursen för textil- och konfektionsingenjörer, Lennings textiltekniska institut i Norrköping och grafiska institutet böra kunna åtnjuta stipendier. Något

bärande skäl att, såsom statskontoret ifrågasatt, utesluta lärjungar vid under skolöverstyrelsens inseende ställda enskilda läroanstalter synes mig icke föreligga.

Beträffande normerna för tilldelning av stipendier har skolutredningen räknat med att ett visst, icke alltför ringa antal lärjungar skall kunna tilldelas så stora stipendiebelopp för läsår, att hela eller större delen av inackorderings- eller resekostnaderna kan betalas, medan flertalet av de övriga stipendieberättigade lärjungarna skulle erhålla så stora understöd, att dessa i regel komma att täcka över hälften av kostnaden. Skolöverstyrelsen har ansett, att åtminstone tills vidare högre stipendiebelopp än två tredjedelar av verkliga kostnaden för inackordering icke borde kunna utgå. Länsstyrelsen i Karlskrona har varit inne på liknande tankegångar. Statskontoret har instämt med skolöverstyrelsen och därtill föreslagit viss maximering för stipendium till inackordering samt särskild norm för stipendium till resor.

I likhet med statskontoret finner jag det lämpligt, att ett högstbelopp för läsår och lärjunge fixeras. Vid anmälan i årets åttonde huvudtitel av frågorna om stipendier åt elever vid folkhögskolor och vid anstalter för yrkesundervisning har jag såsom högsta stipendiebelopp för högsta behovsgraden förordat 75 kronor för månad. Samma belopp, vilket vid högre läroanstalter för läsår innebär 675 kronor, torde böra bestämmas som maximum för nu ifrågasatta stipendier. För lärjungar, som icke behöva vara inackorderade, bör givetvis detta högstbelopp avsevärt reduceras. Även med den maximering, som jag nu föreslagit, torde stipendiaterna kunna få åtminstone större delen av sina här ifrågavarande kostnader ersatt.

Skolöverstyrelsen har även något berört frågan om bidrag till kostnader för måltid under huvudrasten. I anslutning till vad överstyrelsen yttrar vill jag hänvisa till att inom 1941 års befolkningsutredning för närvarande pågår utredning om skolfrukost, eventuellt även åt lärjungar vid högre läroanstalter. Tills vidare bör det dock för den utdelande myndigheten icke möta hinder att vid bestämmande av stipendiebeloppet även taga hänsyn till frukostkostnader. Jag anser mig böra framhålla, att det givetvis kan tänkas fall, då en lärjunge under en del av läsåret helinackorderas och under en annan gör dagliga resor. Stipendiebeloppet bör då rättas efter dessa förhållanden. Även för helinackorderad lärjunge kunna resekostnaderna, när avståndet är stort mellan hemmet och studieorten, vara betungande. Jag finner det därför rimligt, att särskilt stipendium för resor må kunna utgå jämväl till medellös lärjunge, som åtnjuter stipendium för inackordering, under förutsättning att de oundgängliga utgifterna för resor mellan hemmet och studieorten uppgå till ett mera betydande belopp.

Ur allmänna arvsfonden utdelas årligen ett antal stipendier åt lärjungar vid högre statliga och kommunala läroanstalter samt statsunderstödda handelsgymnasier. För de senaste läsåren har för detta ändamål anvisats ett belopp av 100 000 kronor. Jag erinrar vidare om att under riksstatens åttonde

huvudtitel finnes uppfört ett anslag till stipendier vid tekniska läroverk, avsett för studieunderstöd åt obemedlade och mindre bemedlade elever vid tekniska fackskolor. Som allmän regel synes mig böra gälla, att elev, som tilldelas studiestipendium för landsbygdsungdom, icke därjämte bör för ett och samma läsår komma i åtnjutande av stipendium ur allmänna arvsfonden eller från anslaget till stipendier vid de tekniska läroverken. I vissa fall torde det dock vara motiverat att göra avsteg från denna regel.

De erfarenheter, som den utdelande myndigheten vinner, kunna längre fram giva ledning för utarbetande av mera preciserade och normerande bestämmelser för stipendiernas utdelning. För att åstadkomma en rättvis fördelning och hindra enskilda vinstintressen att göra sig gällande kan det emellertid redan på ett tidigt stadium bli nödvändigt för denna myndighet att för varje skolort fastställa ett genomsnittligt inackorderingspris såsom normerande vid stipendietilldelningen.

Som minimikvalifikationer för erhållande av stipendium har skolutredningen föreslagit, att lärjungen vid sin tidigare skolgång skall ha ådagalagt sådan prestationsförmåga och sådan karaktärsläggning, att det kan anses vara sannolikt, att han med framgång skall kunna fullfölja arbetet vid den läroanstalt, där han söker inträde eller tidigare erhållit undervisning, samt hänvisat till de villkor, som gälla för erhållande av statens räntefria studielån.

Det synes mig självfallet, att vid tilldelande av studiehjälp hänsyn i första rummet skall tagas till de sökandes studielämplighet, innefattande såväl begåvning för den utbildning, vederbörande önskar åtnjuta, som ambition och redlig karaktär. Denna studielämplighet bör på ett betryggande sätt styrkas och stipendium tilldelas de mest förtjänta i den utsträckning, som medel äro tillgängliga. Vid fastställande av stipendiebeloppet bör den utdelande myndigheten verkställa individuell prövning och därvid taga hänsyn till bland annat sökandens bostadsort, kursavgifternas storlek under det läsår, för vilket stipendiet är avsett att utgå, och de övriga medel, över vilka sökanden under samma tid må kunna för ändamålet förfoga, ävensom uppmärksamma alla de omständigheter i övrigt, som äro av betydelse för att bedöma sökandens behov.

Det torde icke kunna förnekas, att mera omfattande stödåtgärder av det slag, jag i det föregående förordat, under vissa förutsättningar kunna vara ägnade att medföra en stegrad tillströmning till de högre skolorna och därmed öka risken för en sådan överbefolkning av de intellektuella banorna, för vilken riksdagen i olika sammanhang varnat. I den mån stipendier komma att givas för studier på realskolans stadium synes mig denna invändning dock väga mindre tungt; allvarligare blir problemet, när det gäller underlättande av studier på gymnasiestadiet. Om staten skall på här förordat sätt verka för ett vidgat rekryteringsunderlag för gymnasierna, måste enligt min mening nästa steg bliva, att en skärpning av fordringarna för tillträde till gymnasiet tages under allvarligt övervägande. Slutligen synes det mig befogat, att vid

konkurrens mellan inbördes likställda sökande till stipendium företräde gives åt den, vilken ämnar förvärva sådan högre utbildning, som direkt tar sikte på ett praktiskt yrke.

2. Stipendier till understöd av studier vid brevskolor eller skolor med kombinerad undervisning.

Skolutredningen har i sitt betänkande kap. IV givit en översikt över den undervisning, som här i landet bedrivs av brevskolor (korrespondensinstitut) och vid skolor med kombinerad skriftlig och muntlig undervisning. Av översikten inhämtas bland annat följande.

Undervisning genom korrespondens med real- eller studentexamen som mål lämnas av Hermods korrespondensinstitut, Malmö, och NKI-skolan, Stockholm. Vid den förra bygger undervisningen huvudsakligen på speciellt utarbetade studiebrev och utgöres endast i ett mycket obetydligt antal fall av kommentarer till läroböcker. Före examensprövningen anordnas muntliga preparandkurser, som äro tillgängliga för tidigare deltagare i brevundervisningen.

Undervisningen vid NKI-skolan bygger vad realskolestadiet beträffar på folkskolans sjätte klass. Kurserna äro uppdelade i fyra klasskurser i överensstämmelse med undervisningsplanen för rikets allmänna läroverk. Undervisningen försiggår genom lärobrev. Vid såväl realskole- som gymnasieundervisningen ha så långt möjligt vid statsläroverken använda läroböcker lagts till grund för undervisningen.

Kursavgifterna äro vid Hermods korrespondensinstitut enligt prospekt gällande från den 1 oktober 1942[1]:

	Om betalning erlägges kontant vid anmälningen kronor	Vid avbetalning kronor
Fullständig realskolekurs på folkskolans grund utan franska	700: —	770: —
D:o med franska	760: —	835: —
Fullständig studentkurs på folkskolans grund, latinlinjen	lägst 1 150: —	lägst 1 265: —
	högst 1 275: —	högst 1 405: —
D:o, reallinjen	lägst 1 195: —	lägst 1 315: —
	högst 1 265: —	högst 1 390: —
Gymnasiekurs på realexamens grund, latinlinjen	lägst 680: —	lägst 745: —
	högst 875: —	högst 960: —
D:o, reallinjen	lägst 735: —	lägst 805: —
	högst 845: —	högst 930: —

För dessa avgifter erhåller lärjunge till respektive kurs hörande undervisningsbrev jämte viss övrig undervisningsmateriel, varjämte institutet förbinder sig att granska och rätta alla av lärjunge insända svar, lösningar och övriga arbeten, som höra till kursen. Kostnaderna för lexikon och skrivmateriel samt för porto å egna postförsändelser betalas utanför kursavgiften.

[1] Sedan dessa uppgifter lämnats, ha kurserna något utvidgats, vilket medfört en viss höjning av priserna.

Dock utlånas i mån av tillgång lexikon till alla kursdeltagare, som ej själva skaffat sig sådana. Lärjunge, som genomgår den frivilliga preparandkursen, erlägger särskild avgift för denna — 125 kronor för realexamen och 180 kronor för studentexamen. För i preparandkursen deltagande lärjunge tillkommer dessutom kostnad för resa från hemorten till Malmö och åter samt inackorderingskostnad i Malmö under 3 à 3½ månader.

I NKI-skolans studieplan, tryckt år 1943, lämnas bland annat följande uppgifter om kurskostnader:

	Om betalning erlägges kontant vid anmälningen kronor	Vid avbetalning kronor
Fullständig realskolekurs på folkskolans grund utan franska	640: —	704: —
Fullständig realskolekurs på folkskolans grund med franska	660: —	726: —
Fullständig studentkurs på folkskolans grund, latin- eller reallinjen	1 050: —	1 155: —
Studentkurs på realexamens grund, latinlinjen	lägst 455: —	lägst 500: 50
	högst 605: —	högst 665: 50
D:o, reallinjen	lägst 515: —	lägst 566: 50
	högst 620: —	högst 682: —

För dessa kursavgifter tillhandahåller NKI-skolan lärobrev samt viss annan materiel — bland annat en del läroböcker — samt åtager sig granskning och rättning av insända uppgifter, svar och lösningar. I kursavgifterna inberäknas ej kostnaden för lexikon, skrivmateriel och porto å lärjunges egna postförsändelser.

Beträffande skolor med kombinerad korrespondens- och muntlig undervisning anför skolutredningen i huvudsak följande.

Hermodsinstitutets skolor, de s. k. robertsforsskolorna, voro vid början av vårterminen 1944 46, därav 17 i Västerbottens län, och det sammanlagda lärjungeantalet 829. Läsåret är uppdelat på en höstermin (omkring 1 september—omkring 20 december) och en vårtermin (omkring 10 januari—omkring 10 juni), men man räknar med att lärjungarna även under ferierna i viss mån skola syssla med studierna. Under terminerna samlas lärjungarna varje helgfri dag i sin lokal för att under en studieledares uppsikt och handledning arbeta med sina undervisningsbrev. Studieledaren anställes och avlönas av institutet. Som studieledare anställas endast personer, som avlagt studentexamen, särskilt sådana, vilka avlagt dylik examen som Hermodselever.

I gynnsamma fall anses lärjungar efter sjätte klass i folkskolan kunna avlägga realexamen efter 2½ års studier; den sista terminen utgöres av en vid institutet i Malmö anordnad muntlig preparandkurs. Studierna må dock utsträckas upp till fyra år. Samtliga kostnader för en lärjunge fram till realexamen på 2½ år i en klass med tjugo elever uppgives till 2 000 kronor, vilka i regel inbetalas med 400 kronor i terminen. Taga studierna längre tid, betalas tilläggsavgift för varje termin. Om antalet lärjungar i en avdelning understiger 20, höjes terminsavgiften. Där lokaler avgiftsfritt ställas till

förfogande, reduceras avgiften något. Nedsättning i terminsavgifterna ha i några fall medgivits.

NKI-skolans realskolor med kombinerad brev- och muntlig undervisning voro på landsbygden vid början av vårterminen 1944 51, därav 10 i Jämtlands län, och hade sammanlagt 849 lärjungar. Efter fastställt studieschema samt under fortlöpande kontroll av läraren på platsen arbeta sig lärjungarna i hemmet fram genom brevkurserna klass för klass. Den muntliga undervisningen omfattar i allmänhet 12 lektionstimmar i veckan, fördelade på tre veckodagar. Studieledarna uppgivas i regel ha akademisk examen, men undantag finnas. Enligt institutets plan skall realexamen efter genomgången sjätte klass i folkskolan av »flitiga och begåvade lärjungar» kunna avläggas efter 2½ år. De som arbeta långsammare kunna obehindrat göra detta. Avgiften för en NKI-realskolekurs vid dessa skolor uppgives till 1 200 kronor. Lokalkostnader äro därvid ej inräknade, då de lokala skolstyrelserna avgiftsfritt upplåtit lokaler. Lärjungar, som ej hinna med kursen på 2½ år, erlägga tilläggsavgift per månad. Skolans styrelse har anslagit medel till stipendier åt mindre bemedlade studiebegåvade elever.

Av de uppgifter, som Hermodsinstitutet och NKI-skolan lämnat rörande föräldrarna till lärjungarna i skolorna med kombinerad undervisning, framgår, att det starkaste inslaget av lärjungar kommer från jordbrukar- och i viss mån även från arbetarhem.

Vid »Hälsingborgs samläroverk med kombinationsmetod» har kombinerad undervisning prövats sedan år 1929 för såväl realskole- som gymnasiekurser. För varje klass (ring) erfordras i regel deltagande i muntlig undervisningskurs på omkring 7 veckor, varunder svårare delar av lärokurserna genomgås. För hemarbetet får lärjungen enligt individuellt schema arbetsuppgifter för varje vecka. Lämpliga delar av hemarbetet utföras skriftligt och insändas för granskning. Arbetsanvisningarna till hemstudierna äro korta och likna ej vanliga undervisningsbrev.

Efter att ha redogjort för en del förslag, som framlagts i syfte att förbilliga korrespondensundervisningen — utdelande av stipendier, understöd åt privata korrespondensinstitut, inrättande av ett statligt sådant institut — ger skolutredningen en karakteristik av denna undervisning och anför därvid i huvudsak följande.

Korrespondensundervisningen kan i någon mån sägas ha åstadkommit en utjämning av utbildningsmöjligheterna mellan ungdomen på landsbygden och ungdomen i städerna genom att erbjuda en väg fram till real- och studentexamen oberoende av de offentliga eller enskilda högre skolorna.

Även om en bättre fördelning av utbildningsmöjligheterna skulle kunna åstadkommas och dessutom helt nya högre skolor skulle komma till stånd, är det på grund av bebyggelseförhållandena i vårt land oundvikligt, att en mycket stor del av befolkningen alltid kommer att bo så avlägset från högre skolor, att det fortfarande för många blir förenat med avsevärda kostnader att bevista sådana skolor. Det kommer dessutom liksom hittills alltid att finnas många, vilka av olika skäl icke kunna eller önska genomgå den i hemorten befintliga högre skolan. I dylika fall kommer korrespondensundervisningen alltid att bibehålla sin betydelse.

Korrespondensundervisningen ställer emellertid stora krav på lärjungarna. Icke blott fallenhet för studier och intresse för uppgiften utan framför

allt flit, självdisciplin och seg uthållighet äro nämligen nödvändiga förutsättningar för att man på denna väg skall kunna nå fram till real- eller studentexamen. Då det här är fråga om individuell undervisning, vinnes den fördelen, att var och en kan arbeta i den takt, som för honom av olika orsaker är den lämpligaste. Lärjungen får arbeta självständigare, mera på egen hand, än vid de vanliga skolstudierna, och det är tydligt, att hans självtillit och initiativförmåga liksom hans energi och uthållighet måste utvecklas vid arbetet med lösningen av de uppgifter, som i undervisningsbreven föreläggas honom.

Men även om korrespondensundervisningen sålunda erbjuder många fördelar, kan den dock icke i värde jämställas med en god, vanlig skolundervisning. Den skriftliga undervisningen saknar den omedelbara undervisningens möjlighet av anpassning efter individuella svårigheter eller tillfälliga omständigheter. I första hand bör framhållas, att en lärjunge, som studerar genom korrespondens, icke blir delaktig av den muntliga undervisningens väckande och stimulerande inverkan liksom överhuvud icke av den fostrande påverkan, som utövas av såväl lärare som kamrater under det dagliga arbetet i en vanlig skola och som både för den personliga utvecklingen och ur social synpunkt är av stort värde. Vidare förekommer ingen nämnvärd undervisning i de s. k. övningsämnena, åt vilka i de vanliga realskolorna omkring en fjärdedel av undervisningstiden är ägnad. Vid all den undervisning, som kräver laborationer eller åskådningsmateriel för att rätt uppfattas, är den, som studerar enligt korrespondensmetoden, också missgynnad i jämförelse med lärjungarna vid en vanlig läroanstalt, och kunskaperna, som i stor utsträckning böra förvärvas genom självsyn och egna experiment, om de skola bli verkligt fruktbringande, bli lätt alltför exklusivt teoretiska och bokmässiga.

Undervisningen i främmande språk erbjuder sannolikt de största svårigheterna vid sådan korrespondensundervisning, där arbetet helt sker på egen hand. Eleverna få inga talövningar i egentlig mening, alltså ingen övning i att uttrycka sig på det främmade språket, annat än eventuellt genom referat för sig själva av innehållet i det lästa. Att inlära ett riktigt uttal måste bereda särskilt stora svårigheter. Speciellt på detta område är det säkerligen ytterst svårt att med undervisning genom korrespondens uppnå samma resultat som vid vanlig undervisning. Bedrivandet av studier genom korrespondens måste därför anses vara en nödfallsutväg, som tillgripes, då det av ekonomiska eller andra skäl icke låter sig göra att bereda lärjungarna undervisning i en vanlig skola.

De försök, som gjorts med kombinerad korrespondens- och muntlig undervisning, finna vi vara av intresse. Många av de nackdelar, som uppstå vid vanlig korrespondensundervisning, kunna minskas genom en välorganiserad kompletterande muntlig undervisning eller handledning. Som allmän regel kan säkerligen fastslås, att bland olika former av korrespondensstudier den är att föredraga, som kombineras med personlig handledning och undervisning. Särskilt blir detta fallet, om man tillser, att väl kvalificerade ledare anställas och att endast sådana lärjungar mottagas för undervisning, som redan i folkskolan ådagalagt lämplighet för fortsatt studiearbete. Att göra ett mera ingående uttalande om denna undervisningsmetod torde emellertid ännu icke vara möjligt.

Åtskilliga lärjungar, som bedrivit studier för real- eller studentexamen enligt korrespondensmetoden, ha erhållit understöd ur allmänna arvsfon-

den. Enligt vad vi erfarit, ha dessa lärjungar i flertalet fall uppnått sitt studiemål inom rimlig tid. I vidare mån, än nu nämnts, ha vi icke några uppgifter tillgängliga angående den tid, som i verkligheten behöves för att genom korrespondensundervisning ernå det kunskapsmått, som erfordras för avläggande av real- eller studentexamen. Man torde emellertid kunna utgå ifrån att de av korrespondensskolorna beräknade tiderna härför endast i bästa fall äro tillräckliga.

Rörande åtgärder för att förbilliga korrespondensundervisningen yttrar utredningen:

Ehuru kursavgifterna vid de olika korrespondensinstituten kanske i och för sig icke kunna anses vara höga, är det dock — åtminstone när det gäller mera omfattande kurser — rätt avsevärda belopp, som den enskilde har att utbetala. De direkta kostnaderna för korrespondensstudier fram till real- eller studentexamen komma därför att ställa sig högre än studiekostnaderna för dem, som ha möjlighet att i hemorten eller dess närhet bevista de allmänna läroanstalterna. Detta förhållande är särskilt betänkligt, då det här i det stora flertalet fall är fråga om studiebegåvade, som på grund av dels bebyggelseförhållandena och dels ekonomiska omständigheter icke ha möjlighet att skaffa sig fortsatt utbildning på annan väg än genom korrespondensundervisning. Det synes — särskilt med tanke på landsbygdsungdomen — angeläget, att statliga åtgärder vidtagas för underlättande av korrespondensundervisningen, och vi ha funnit, att det åtminstone för närvarande torde vara lämpligast, att utdelning av årliga stipendier möjliggöres.

Ett statligt korrespondensinstitut torde åtminstone för närvarande icke böra ifrågasättas. De starkaste skälen mot inrättande av ett sådant institut äro de ekonomiska. Härtill kommer, att det skulle ta flera år, innan ett nyinrättat statligt institut skulle kunna effektivt bedriva sin verksamhet. Ett omfattande förberedande arbete med uppgörandet av kurser och studiebrev bleve nämligen ofrånkomligt, och dessutom bleve det säkerligen förenat med stora svårigheter att finna personer, som behärskade korrespondensundervisningens metodik och teknik. Vi äro icke heller förvissade om att korrespondensundervisningen ännu nått sådan stadga, att staten lämpligen bör, åtminstone i större omfattning, ägna sig åt bedrivandet av denna verksamhet.

I riksdagsmotion har, såsom tidigare omnämnts, även ifrågasatts statligt understöd åt privata korrespondensinstitut. Denna utväg till korrespondensundervisningens förbilligande synes oss icke vara tillrådlig med hänsyn till svårigheten för staten att på ett fullt tillfredsställande sätt kontrollera, att de anslagna statsmedlen verkligen i första hand komma de studielämpliga lärjungarna till godo. Ett lämpligare tillvägagångssätt synes oss vara att — såsom vi också i annat sammanhang föreslå — utdela personliga stipendier åt sådana lärjungar, som bedriva studier vid korrespondensinstitut.

Svårigheterna att anordna effektiv kontroll och inspektion av korrespondensinstitutens verksamhet torde också mana till försiktighet, då det gäller att taga ståndpunkt till frågan om inrymmande av rätt för dessa anstalter att själva anordna real- och studentexamen. Vi äro därför icke beredda att på sakens nuvarande ståndpunkt biträda de önskemål, som härutinnan framförts i ovannämnda motioner vid 1943 års riksdag. I detta sammanhang kan emellertid nämnas, att 1944 års riksdag anvisat medel för inrättande av en särskild examensnämnd i Malmö, inför vilken realexamens-

privatister, som varit elever vid Hermods korrespondensinstitut, skola avlägga realexamen.

Utformningen av förslaget till stipendier till lärjungar vid korrespondensinstitut och vid skolor med kombinerad undervisning framgår av kap. II av förenämnda kungörelseförslag (bilaga A vid statsrådsprotokollet i detta ärende). Till motivering för förslaget har utredningen anfört i huvudsak följande.

Enligt skolutredningens åsikt böra stipendier utgå även till lärjungar, vilka enligt korrespondensmetoden bedriva enskilda studier, som avslutas med examen under statlig kontroll, ävensom till lärjungar, vilka bedriva studier vid realskola med kombinerad korrespondens- och muntlig undervisning på ort, där tillgång till undervisning vid statlig eller kommunal läroanstalt ledande till minst realexamen icke förefinnes. Sådant stipendium synes i allmänhet böra utgå med så stort belopp, att största delen av kursavgiften till korrespondensinstitutet därmed kan betalas. För genomgående av kurs, som enligt den stipendieutdelande myndighetens mening belagts med oskäliga avgifter, böra stipendier emellertid icke erhållas. Möjlighet att komma i åtnjutande av här ifrågasatt stipendium bör förefinnas endast för sådan lärjunge, som påbörjat sina korrespondensstudier och som vid ansökan om stipendium kan uppvisa intyg från vederbörande brevskola (korrespondensinstitut), att han med största sannolikhet inom viss fastställd tid kan avlägga sin examen. Stipendierna fördelas bland de mest meriterade av dem, som uppfyllt detta krav, varvid hänsyn tages jämväl till lärjunges bostadsort och ekonomiska ställning. Stipendium synes böra utgå endast för studier vid sådan brevskola, som åtager sig, dels att under den tid, lärjunge före erhållande av stipendium studerar vid skolan, endast uttaga en låg av den stipendieutdelande myndigheten godkänd månatlig avgift, dels att, sedan lärjunges stipendieansökan beviljats, icke utkräva den del av kursavgiften, som motsvaras av statsbidraget, förrän examen avlagts. När detta skett, utbetalar statsverket efter rekvisition hela stipendiebeloppet direkt till brevskolan. Såsom särskilt villkor bör föreskrivas, att brevskolan skall åtaga sig att icke utkräva någon kursavgift vare sig av staten eller av lärjungen, för det fall att examen icke kunnat avläggas inom fastställd tid. Om lärjunge, som erhållit stipendium, i anledning av med läkarintyg styrkt sjukdom måste avbryta sina studier, bör dock staten kunna till brevskolan utbetala sin del av kostnaderna för den undervisning, lärjungen erhållit före avbrottet. Är av läkare styrkt sjukdom orsak till att lärjunge icke kunnat avlägga examen inom fastställd tid, bör beviljat stipendium kunna utgå efter examens avläggande. Till ansökan om stipendium av detta slag bör lärjunge foga — utom intyget från brevskolan — betyg från den skola, där han senast åtnjutit undervisning, samt av vederbörande skolledare eller av lärare i hemorten utfärdat intyg om arbetsförmåga och karaktärsläggning ävensom av kommunal myndighet eller två vederhäftiga ojäviga personer vitsordad redogörelse för den ekonomiska ställningen.

Stipendiebeloppen beräknas av skolutredningen för studerande vid korrespondensinstitut till 200 kronor och för lärjungar vid enskilda realskolor med kombinerad undervisning till 300 kronor för studieår.

Yttrandena. Rörande förslaget om stipendier för elever vid korrespondensundervisning och kombinerad undervisning ha de myndigheter, som yttrat sig,

haft divergerande meningar, beroende framför allt på det olika värde, de tillmätt detta slag av undervisning.

Humanistiska sektionen vid universitetet i Uppsala anser, att de utvägar, som föreslås i form av korrespondensundervisning och radiokurser för att jämna vägen till högre skolstudier för begåvade barn, böra på allt sätt stödjas och utvecklas. Härefter yttrar sektionen:

Dock kan sektionen ej underlåta att framhålla vikten av att dessa undervisningsformer icke betraktas som självändamål eller utgestaltas till självständiga och permanenta institutioner, som skulle kunna övertaga vissa delar av skolans verksamhet. Den fostran, som en ordnad skolgång medför, kan av intet ersättas. Korrespondensundervisning kan aldrig bli annat än en nödfallsutväg, men, så som förhållandena gestalta sig och väl alltid komma att i viss mån gestalta sig i stora delar av vårt land, bör den kunna bli ett värdefullt och kanske oumbärligt komplement till vårt skolväsen och såsom sådant göras till föremål för skolmyndigheternas omvårdnad och kontroll.

Länsstyrelsen i Göteborg, som tillstyrker stipendier till inackordering och resor, avstyrker däremot anslag till korrespondensundervisning och anför följande.

Examenstagning per korrespondens är ett så mindervärdigt surrogat, att statsmakten icke bör understödja detsamma. Skolutredningen har i sitt betänkande del I starkt understrukit skolans betydelse som uppfostringsanstalt och icke endast som undervisningsanstalt. Vid »skolgång» per korrespondens bortfaller hela uppfostringsmomentet. Det blir en »pluggskola» av ren nödfallskaraktär.

Skolöverstyrelsen ansluter sig bestämt till skolutredningens avstyrkande av anslag direkt till korrespondensinstituten och rätt för instituten att själva anställa avgångsexamina. Att till korrespondensinstituten överlåta fördelning av stipendier eller anordnandet av den examen, som kontrollerar undervisningens resultat, skulle, framhåller överstyrelsen, innebära, att staten beträffande privata affärsföretag, som bedriva undervisning i åtminstone delvis nya former på experimentstadium, nöjde sig med betydligt lösare garantier såväl för statsmedlens användning som för studieresultatet än i fråga om de vanliga, av staten själv reglementerade och dirigerade skolformerna.

I fortsättningen av sitt yttrande uttalar överstyrelsen, att den, även om den i det hela kan dela skolutredningens allmänna principresonemang angående korrespondensundervisningen, dock vill ställa sig något mera kritisk än skolutredningen. Överstyrelsen hänvisar härvid till den kritik, som kommit fram i åtskilliga remissyttranden, och påpekar, att de kritiska uttalandena från norrlandsskolor (småskoleseminariet i Haparanda, kommunala flickskolan i Sundsvall, kommunala mellanskolan i Arvidsjaur, kommunala mellanskolan i Lycksele, högre allmänna läroverket i Umeå) få sin särskilda betydelse, då det ofta framhållits, att korrespondensundervisningen skulle utgöra ett särskilt norrlandsintresse.

Sammanfattande anför överstyrelsen följande.

På grund av vad som ovan anförts önskar överstyrelsen uttala, att, om man i fråga om den allmänna stipendieverksamheten bör skapa garantier för att den skall nå ett urval av ungdom med studiebegåvning, så bör detta i än högre grad eftersträvas beträffande stipendietilldelning åt ungdom, som bedriver korrespondensstudier. Även om den kombinerade metoden i vissa hänseenden har sina fördelar framför studier enbart genom korrespondens, finns dock risken, att dessa skolor, som samlas under lärares handledning, förväxlas med vanliga skolformer och lätt locka till sig barn, som ingalunda besitta nödiga kvalifikationer för att taga sig fram på en snabbare och svårare väg. Önskvärt vore också att vinna kännedom om den mängd av elever, som aldrig nå fram till examensresultat. Det har kommit till överstyrelsens kännedom, att folkskolelever redan efter genomgång av fjärde eller femte klassen lämnat folkskolan för att deltaga i korrespondensstudier, vilket ur flera synpunkter måste anses vara synnerligen olämpligt. För de elever, vilka icke fullfölja studierna fram till realexamen, kan följden av den avbrutna skolgången i folkskolan bliva den, att de icke heller kunna erhålla avgångsbetyg från folkskolan. Enligt överstyrelsens mening böra därför stipendier för korrespondensstudier icke utdelas till elever, vilka ännu icke genomgått folkskolans sjätte klass.

Betänkligheter resa sig emellertid mot alltför stor omfattning av statens medverkan i fråga om denna studieform icke blott ur synpunkten av de pedagogiska resultaten. I diskussionen har också framkommit tvekan, i vad mån staten bör uppmuntra privata affärsföretag av korrespondensinstitutens typ. Det må erinras om de invändningar, som flerfaldiga gånger gjorts mot statens understöd åt enskilda skolor av vanlig form. Överstyrelsen har gendrivit dessa bland annat med det argumentet, att sådan skolrörelse, lämnad åt sig själv, i regel går med förlust. I detta fallet åter är frågan om stora, säkerligen vinstgivande företag. Staten torde kunna begära viss garanti mot att de kursavgifter göras för höga, som i sin tur komme att bestämma statsstipendiums storlek. Någon sådan garanti inrymmes ej i skolutredningens förslag. Det uttalas visserligen, att för genomgående av kurs, som enligt den stipendieutdelande myndighetens mening belagts med oskäliga avgifter, böra stipendier icke erhållas. Men då begreppet »oskälig» icke utan sakkunnig inblick i korrespondensinstitutets affärsställning låter sig fastställas, torde man som villkor för tilldelning av stipendium nödgas uppställa, att stipendium må erhållas endast för kurs vid sådan brevskola, som är villig att genom en av centralmyndigheten utsedd expert lämna konfidentiell redogörelse för sin affärsställning åt sagda myndighet. Det särskilda villkor, som skolutredningen föreslår för tilldelning av stipendium, nämligen att vederbörande brevskola »skall åtaga sig att icke utkräva någon kursavgift, vare sig av staten eller lärjungen, för det fall att examen icke kunnat avläggas inom fastställd tid», bör infogas i författningsbestämmelserna. Sådana anledningar till avbrott kunna dock förekomma, att brevskolan måste medgivas att uppbära skälig ersättning av lärjungen själv för den undervisning han åtnjutit. Avbrottets orsak bör prövas av den stipendieutdelande myndigheten.

I övrigt biträder överstyrelsen skolutredningens förslag om förfarandet vid stipendiums tilldelning, dock med undantag för förslaget att förlägga administrationen till överstyrelsen, till vilken fråga överstyrelsen nedan återkommer.

Av de av skolöverstyrelsen särskilt åberopade remissyttrandena tilldrar sig ett uttalande från *kollegiet vid högre allmänna läroverket i Umeå* ett särskilt intresse. Kollegiet anför i huvudsak följande.

En undervisningsform, som av naturliga skäl väckt kollegiets speciella uppmärksamhet, är korrespondensundervisningen. Det synes uppenbart, att denna har en mycket stor uppgift att fylla, om den blott nyttjas på rätt sätt. Detta gäller naturligtvis också de s. k. robertsforsskolorna. Beträffande dem vill kollegiet dock understryka den i betänkandet (del III, sid. 45 f.) framförda åsikten, att de ännu varit i verksamhet alltför kort tid för att man verkligen skall kunna bedöma denna studieforms lämplighet och effektivitet.

Det är dock alldeles uppenbart, att robertsforsskolorna äro behäftade med påtagliga brister. Studieplanen för denna skolform är uppgjord med tanke på en studietid av 5 terminer. Visserligen har från ledande håll framhållits, att så kort tid kan ifrågakomma blott för studiebegåvade och flitiga elever, men det borde nog starkare betonas, att någon nämnvärd förkortning av studietiden i jämförelse med den tid, som det tar att nå fram till realexamen med anlitande av de vanliga skolformerna, i de allra flesta fall säkerligen icke är tänkbar.

Med hänsyn till reklamens tal om glänsande prestationer torde nog också böra framhållas, att i varje fall för närvarande intet tyder på att skolor av robertsforstyp skulle i fråga om arbetsresultatet överträffa vanliga skolor. Tvärtom ha robertsforseleverna visat sig vara i kunskapshänseende åtminstone lika bristfälliga som andra elever. Det är exempelvis ett faktum, att av de 18 elever från den ursprungliga av dessa skolor, den i Robertsfors, som vårterminen 1944 deltogo i realexamen[1], endast 8 klarade sin examen, under det att de övriga misslyckades. Av de åtta, som avlade examen, hade ingen studerat vid robertsforsskola kortare tid än 6 terminer. Vad deras ålder beträffar, voro tre av dem rätt gamla (en 19 år och två 18 år). Åtminstone en av dem hade redan före sitt inträde i den ifrågavarande skolan bakom sig ett icke föraktligt studiearbete på vägen till realexamen. Betygsmässigt sett kan deras examen icke betecknas såsom dålig. I den muntliga prövningen är medelpoängvärdet av deras betyg 1.3, alltså icke fullt Ba. Påfallande är emellertid, att icke mindre än fyra stycken av de åtta erhållit underbetyg i fysik och en dessutom visserligen är godkänd men har markerad svaghet i detta ämne. Det är troligt, att eleverna i allmänhet icke förstått ämnet, och detta blottar just en av svagheterna i undervisningsformen, vilket icke torde behöva närmare utvecklas.

En annan svaghet synes vara, att eleverna kunna uppskjuta läsandet av ett ämne så länge de själva vilja. Övningsämnena, som äga så stort fostrande och bildande värde, ha överhuvudtaget ej kunnat beredas annat än en synnerligen blygsam plats i dessa skolor.

Kollegiet vill även framhålla, att denna skolform, som ofta nog kan passa bra för äldre elever, måste vara fysiskt påfrestande för ambitiösa elever i vanlig skolålder. Arbetsdagen under terminerna sträcker sig i regel från klockan 9 till klockan 16 med en timmes frukostrast och dessutom förutsättes kvällsarbete i viss utsträckning. Då övningsämnena med sin avkopp-

---

[1] Från *Hermods korrespondensinstitut* har lämnats den beriktigande upplysningen, att 18 elever från skolan i Robertsfors deltogo i den av institutet anordnade preparandkursen för realexamen; av dessa gingo emellertid endast 15 upp i examen.

lande betydelse praktiskt taget helt eliminerats, ställer en sådan arbetsprestation givetvis stora krav på fysisk styrka och uthållighet hos eleverna. Även lär ferieläsning i en icke obetydlig omfattning ha anbefallts.

Slutligen förtjänar det understrykas, att studieledarna vid dessa skolor icke få ha en alltför ringa utbildning för sin verksamhet. Även om man icke får överskatta den akademiska och pedagogiska utbildningen, får denna icke heller underskattas. Det förefaller onekligen vara väl små krav att för studieledarkompetens endast fordra studentexamen och en kort kurs, omfattande huvudsakligast lektioner för infödd lärare i engelska och några föreläsningar om skolformen och dess arbetssätt samt biträdande vid rättning av några studiebrev. Visserligen kan det invändas, att den egentliga undervisningen sker per korrespondens, men skall handledningen bli av värde för de svagare och osjälvständigare eleverna, vilket väl är dess egentliga uppgift, måste nog handledarens både kunskapsmässiga och icke minst pedagogiska utbildning vara avsevärt större.

Långt ifrån att vilja motarbeta skolor av robertsforstyp, vilkas värde, som nämnts, till fullo inses av kollegiet, har detta med påvisande av några av deras svagheter velat som sin mening framhålla, att en sådan skolform icke kan utan vidare ersätta de hittills förekommande, bland annat även med tanke på skolans fostrande verksamhet. Endast i nödfall, då denna undervisningsform är den enda möjliga, bör den tillgripas, och skall den understödjas av staten på något sätt, måste en verkligt effektiv officiell kontroll införas, vilken bör omfatta icke blott slutresultatet utan även kurser, arbetssätt och val av studieledare. Endast under denna förutsättning kunna enligt kollegiets mening de s. k. robertsforsskolorna och andra skolor med korrespondensundervisning, som kombinerats med muntlig undervisning i en eller annan form, på rätt sätt infogas i sitt naturliga sammanhang i vårt skolsystem och otvivelaktigt försvara sin plats där.

Statskontoret yttrar om korrespondensundervisningen, att denna ännu måste anses förhållandevis oprövad, och framhåller, att det skulle ha varit av särskilt värde, om utredning kunnat förebringas rörande det procentuella antal elever, som förmått fullfölja sina studier till examen. Å andra sidan får icke, anser ämbetsverket, förbises, att denna undervisning erbjuder en möjlighet för energisk och studiebegåvad ungdom, som eljest på grund av förvärvsarbete eller andra förhållanden skulle varit avskuren från högre utbildning, att erhålla sådan. Rörande skolutredningens förslag uttalar statskontoret följande.

Enligt skolutredningens förslag skulle stipendier utgå åt lärjungar, vilka bedriva enskilda studier genom korrespondens med real- eller studentexamen som mål eller studier vid realskolor med korrespondens- och muntlig undervisning. Statskontoret finner den föreslagna stipendieformen godtagbar och kan därför i huvudsak biträda utredningens förslag. I viss anslutning till vad av skolöverstyrelsen förordats bör emellertid som särskilda villkor för stipendiums åtnjutande angivas, att den sökande med goda betyg genomgått folkskolans sjätte klass eller på annat sätt skaffat sig motsvarande kunskapsmått samt att vederbörande brevskola förbundit sig, att, i det fall examen icke kunnat avläggas inom fastställd tid och det beviljade stipendiet sålunda icke kan utbetalas, icke av eleven eller staten utkräva den del av kursavgiften, som motsvarar stipendiet. Likaledes måste — som över-

styrelsen betonat — förutsättningar skapas för den stipendiebeviljande myndigheten att bedöma, om brevskolornas avgifter äro skäliga. De av skolutredningen vid anslagsberäkningarna angivna stipendiebeloppen, 200—300 kronor för läsår, synas icke lämna rum för erinran. Dock torde dessa belopp böra fastställas som maximibelopp i de föreskrifter, som kunna komma att meddelas i fråga om stipendieverksamheten.

Departementschefen.

Korrespondensundervisningen torde haft en icke oväsentlig betydelse för att underlätta studiemöjligheterna för sådana ungdomar, som av ett eller annat skäl icke önskat eller kunnat genomgå högre skola. Att icke minst landsbygdens ungdom dragit fördel av denna undervisning synes säkert. Samtidigt med att man erkänner detta, får man emellertid akta sig för att på korrespondensundervisningen — vare sig denna uteslutande sker genom studiebrev eller i den kombinerade formen — ställa alltför stora förväntningar. Den har avsevärda nackdelar, och ersätta den vanliga undervisningen i högre läroanstalter kan den givetvis icke, lämpad som den är endast för ambitiösa ungdomar med förmåga till självständigt arbete. Å andra sidan är det uppenbart, att erfarenheterna från denna och liknande undervisningsformer ännu äro alltför begränsade, för att ett slutgiltigt omdöme redan nu skulle kunna fällas om deras värde. Sålunda torde de av kollegiet vid högre allmänna läroverket i Umeå lämnade uppgifterna — såsom kollegiet även självt påpekat — bygga på ett alltför litet material för att man på grundval därav skulle kunna draga några säkra slutsatser. De av kollegiet anförda siffrorna böra för övrigt kompletteras med den upplysningen, att i realexamen höstterminen 1944 godkändes 24 av de 26 i examen deltagande eleverna från s. k. robertsforsskolor. Ostridigt torde emellertid vara, att korrespondensundervisningen kan komplettera det övriga undervisningsväsendet och bidraga till att jämnare fördela studiemöjligheterna över landet.

Såsom skolutredningen visat, blir korrespondensundervisningen i dess olika former betydligt kostsammare än den undervisning, som kan åtnjutas i högre läroanstalt på hemorten eller i dennas närhet. Erkänner man den som ett lämpligt led i vårt undervisningsväsen, följer därav som ett önskemål, att den för de ekonomiskt svagare ställda förbilligas. Förslag att i detta syfte bevilja statligt understöd åt privata korrespondensinstitut eller ock upprätta ett statligt dylikt institut avstyrkas av skolutredningen. På av denna angivna skäl biträder jag dess ståndpunkt. Likaså ansluter jag mig till skolutredningens och skolöverstyrelsens uppfattning, att rätt för korrespondensinstituten att själva anställa avgångsexamina åtminstone icke för närvarande bör beviljas.

Med anledning av motionerna I: 59 och II: 88 anvisade 1944 års riksdag (skrivelsen nr 368) ett anslag av 50 000 kronor till statsbidrag för anskaffande av lokaler för s. k. robertsforsskolor, d. v. s. enskilda realskolor med kombinerad korrespondens- och muntlig undervisning. Skolutredningen har däremot

i sitt betänkande icke föreslagit något understöd i denna form. Utredningen har tvärtom framhävt svårigheten för staten att på ett tillfredsställande sätt kontrollera, att statsmedlen verkligen i första hand komma de studielämpliga lärjungarna till godo, därest understöd beviljas i annan form än av direkta elevstipendier. Den åsikt, utredningen i detta hänseende uttalat, synes bekräftas av remissmyndigheternas yttranden, varvid, såsom jag redan framhållit, dock är att märka, att det ännu torde vara för tidigt att uttala något slutligt omdöme om denna skolforms effektivitet och värde. Den fortsatta utredningen av detta ärende synes mig emellertid ha givit så mycket vid handen, att jag för egen del icke kan förorda, att för nästa budgetår medel anvisas till statsbidrag för anskaffande av lokaler för enskilda skolor med kombinerad korrespondens- och muntlig undervisning.

Däremot biträder jag skolutredningens av skolöverstyrelsen m. fl. myndigheter tillstyrkta förslag om stipendier till lärjungar, vilka enligt korrespondensmetoden bedriva enskilda studier, som avslutas med examen under statlig kontroll, ävensom till lärjungar, vilka bedriva studier vid enskild realskola med kombinerad korrespondens- och muntlig undervisning på ort, där tillgång till undervisning vid statlig eller kommunal läroanstalt ledande till minst realexamen icke förefinnes. Med hänsyn till vad skolöverstyrelsen i ämnet anfört bör dock stadgas, att sådant stipendium ej må tilldelas lärjunge, vilken ännu icke genomgått folkskolans sjätte klass eller inhämtat däremot svarande kunskaper. Jag biträder på så sätt skolutredningens förslag rörande storleken av här ifrågasatta stipendier, att jag finner stipendium böra utgå med högst 200 kronor per läsår för lärjunge, som bedriver enskilda korrespondensstudier för realexamen eller bedriver dylika studier för studentexamen, samt med högst 300 kronor per läsår för lärjunge vid enskild realskola med kombinerad korrespondens- och muntlig undervisning.

De kvalifikationer, som stipendiaterna böra äga, synas mig i stort sett vara desamma, som kunna krävas av dem, vilka skola erhålla stipendier till inackordering och resor.

De villkor, som skolutredningen föreslagit för erhållande och utdelande av stipendier av detta slag, synas mig garantera, både att endast studielämpliga komma i åtnjutande därav och att enskilda vinstintressen icke otillbörligt gynnas. Skolöverstyrelsen har på angivna skäl föreslagit, att stipendium må utgå endast för kurs vid sådan brevskola, som är villig att genom en av centralmyndigheten utsedd expert lämna konfidentiell redogörelse för sin affärsställning åt sagda myndighet. Den utdelande myndigheten torde dock med någorlunda stor säkerhet kunna avgöra, huruvida avgiften för en kurs är »oskälig» eller icke, och om vederbörande brevskola på anmodan icke vill minska den, synes det bli skolans sak att visa, att den verkligen är »skälig», innan stipendiet utdelas. Vad angår de enskilda realskolorna med kombinerad undervisning, torde det, därest stipendieverksamheten vid dessa skulle utsträckas avsevärt utöver vad som nu föreslås,

bliva nödvändigt att som villkor för tilldelande av stipendier åt lärjungar vid sådana skolor stadga, att skolorna låta sig ställas under skolöverstyrelsens inseende. För närvarande synes emellertid detta icke behövligt. Skolöverstyrelsen har vidare föreslagit, att i stipendiekungörelsen borde intagas en bestämmelse av innebörd, att vederbörande brevskola skall åtaga sig att icke utkräva någon kursavgift vare sig av staten eller lärjungen, för det fall att examen icke kunnat avläggas inom fastställd tid, varvid överstyrelsen framhållit, att sådana anledningar till avbrott dock kunna förekomma, att brevskolan bör medgivas att uppbära skälig ersättning av lärjungen själv för den undervisning, han åtnjutit. Vad överstyrelsen sålunda anfört föranleder ingen erinran från min sida. Min ståndpunkt i fråga om villkoren för erhållande och utdelande av här ifrågavarande stipendier innebär således sammanfattningsvis, att jag biträder skolutredningens förslag, dock med vissa av skolöverstyrelsens uttalanden föranledda jämkningar.

3. Anordnande av kombinerad brev- och radioundervisning samt handledning av lärjungar vid sådan undervisning.

Skolutredningen. I kap. V av sitt betänkande ger *skolutredningen* en kortfattad översikt av den undervisning, särskilt språkundervisning, genom radio, som de senare åren varit anordnad. Redan tidigare har utredningen fäst uppmärksamheten på den kombination av korrespondens- och radioundervisning, som Brevskolan prövat. Utredningen tänker sig, att en liknande undervisning skulle kunna anordnas för vissa folkskolelärjungar, och utvecklar tankegången i kap. VI.

Utredningen hänvisar därvid inledningsvis till att den i betänkandet om sambandet mellan folkskola och högre skola diskuterat olika möjligheter för sådan övergång till den högre skolan, att studiebegåvade lärjungar på sammanlagt nio år skulle föras fram till teoretisk eller praktisk realexamen, utan att ett mera definitivt val av studierna skulle behöva göras redan i 11-årsåldern, och uttalar, att särskilt för landsbygdens lärjungar en kortare utbildningsväg vore av betydelse.

Den antydda kombinationen av korrespondens- och radioundervisning skulle för de lärjungar, som icke genom differentierad undervisning i folkskolan kunna förberedas för studier syftande till realexamen, kunna erbjuda en framkomlig väg. Väsentligen är det i så fall undervisningen i det främmande språket, som kräver organisatoriska anordningar. De närmare detaljerna i sitt förslag till sådan kombinerad språkundervisning, vilken är avsedd endast för klart studiebegåvade lärjungar, utformar utredningen på följande sätt.

Redan nu kan man genom de befintliga korrespondensinstituten erhålla språkkurser, som omfatta en grundläggande undervisning. Då de lärjungar det här gäller äro väl unga för att helt på egen hand kunna bedriva korrespondensstudier, kan man icke nöja sig med att endast hänvisa dem till

denna studieform. I första hand måste man därför förutsätta, att de språkläsande lärjungarnas lärare i folkskolan eller annan lämplig person under terminen fortlöpande övervakar och kontrollerar deras arbete med korrespondensbreven samt i övrigt hjälper dem till rätta, när så behöves. Denna rådgivande och handledande verksamhet torde åtminstone i flerklassiga läraravdelningar i regel böra förläggas till särskild tid utanför skolans arbetsordning samt omfatta två lektionstimmar i veckan.

Till avlöning av sådan handledare bör skoldistriktet äga att under vissa närmare angivna villkor åtnjuta statsbidrag enligt de bestämmelser, som gälla beträffande statsbidrag till avlöning åt timlärare vid folkskola.

För att en på detta stadium bedriven korrespondensundervisning verkligen skall kunna ge önskat resultat synes det oss vara angeläget, att korrespondensundervisningen kompletteras med en systematisk undervisning genom radio.

Om man utgår ifrån att endast särskilt studiebegåvade lärjungar komma att begagna sig av undervisningen, torde en radiokurs med angivet syfte för att kunna fylla sin uppgift böra omfatta två radiolektioner i veckan under en tid av 32—39 veckor. För att ej kollidera med det ordinarie programmet borde kursen förläggas exempelvis till tiden 11.30—12 eller också till tiden 15—15.30.

Att sända ut radioprogram över samtliga de 31 svenska sändarstationerna kräver emellertid omkring 5 000 kronor i timmen i tekniska kostnader. Enbart själva utsändningen av ett program, som omfattar två halvtimmar i veckan under 39 veckor, kostar följaktligen omkring 195 000 kronor. Med hänsyn härtill skulle särskilt under försöksåren, då deltagarantalet bör vara begränsat, kostnaden per elev komma att bli avsevärd. Därtill kommer sedan också kostnaden för den i programmet ingående undervisningen. Om de i språkundervisningen i radio deltagande lärjungarnas antal blir någorlunda stort, vilket torde kunna förväntas, om försöken utfalla väl, bliva de tekniska kostnaderna per elev och år dock icke särskilt stora.

Det är emellertid angeläget att under försöksåren söka finna en mindre dyrbar anordning för radioutsändningen. Möjligheter, som härvidlag böra undersökas, vore antingen att anlägga trådradio till de berörda skolorna eller att hålla endast en station för trådlös sändning i gång under den tid, som erfordras för dessa försök. Det senare alternativet, som torde vara det ur radioteknisk synpunkt för närvarande lämpligaste, förutsätter givetvis, att samtliga deltagare i kursen äro bosatta inom ett visst begränsat geografiskt område, där ifrågavarande station är fullt hörbar.

Vare sig utsändningen ordnas på ena eller andra sättet, uppkommer spörsmålet, vem som skall bestrida kostnaderna för densamma. För närvarande bekostas utsändningen av skolradioprogrammet med licensmedel, vilket anses kunna försvaras därmed, att detta program merendels är sådant, att det med fördel kan avlyssnas även av en större allmänhet. Skulle det bli fråga om utsändning av ett speciellt program med mycket elementärt innehåll, ställer sig saken givetvis annorlunda. I så fall synes det vara motiverat, att kostnaderna bestridas av statsmedel, utanordnade direkt för detta undervisningsändamål; i alla händelser måste det anses uteslutet, att dessa försök skulle bekostas av de licensmedel, som utgå till radiotjänst för ordinarie programändamål.

Radiolektionerna böra utarbetas i viss anslutning till korrespondensbrev och i första hand inriktas på att inlära ett riktigt uttal. De böra ordnas så,

att lärjungarna så långt möjligt kunna få deltaga aktivt, t. ex. så som ofta sker vid skolradions sånglektioner.

Vad beträffar den korrespondensundervisning, varom här är fråga, har den ett så intimt samband med radiolektionerna, att det vore synnerligen önskvärt med en enhetlig ledning av båda formerna av undervisning. Enligt vad vi inhämtat, är radiotjänst villig att efter givna direktiv under ett eller två försöksår anordna en sådan kombinerad korrespondens- och radiokurs, som här ifrågasatts. Radiotjänst skulle således omhänderhava även själva korrespondensundervisningen, d. v. s. utarbeta och utsända erforderliga korrespondensbrev samt ombesörja granskningen av lärjungarnas skriftliga arbeten m. m. En sådan försöksundervisning bör givetvis stå under skolöverstyrelsens överinseende. Kursens pedagogiska uppläggning bör föregås av samråd mellan skolöverstyrelsen och radiotjänst, varjämte radiotjänsts skolradiosektion under försökstiden bör ha möjlighet att kontinuerligt samråda med såväl skolöverstyrelsen och statens vederbörande folkskolinspektör som den lokala skolledningen och handledarna.

Telegrafstyrelsen har meddelat, att radiostationen i Spånga skulle kunna disponeras för dessa försöksutsändningar.

I mån av behov borde de på detta sätt under läsåret bedrivna språkstudierna kunna kompletteras vid en sammanhängande preparandkurs, till vilken lärjungar från olika landsbygdsfolkskolor sammanfördes. Sådana kurser borde förläggas till centralt belägna orter med tillgång till kompetenta lärarkrafter. Lättast kunde kurserna organiseras och anordnas, om de förlades till ferierna. Man torde emellertid böra avvakta resultatet av försök med kombinerad korrespondens- och radioundervisning, innan feriekurser av detta slag anordnas.

De lärjungar, som deltaga i den ovan skisserade kombinerade korrespondens- och radioundervisningen, böra befrias från den ordinarie skolundervisningen visst timtal i veckan. Lämpligt synes vara, att de finge tillgodogöra sig samma timtal för sina språkuppgifter, som på motsvarande stadium kommer att bliva anslaget för ändamålet i de skolor, där vanlig språkundervisning anordnas. I vilken omfattning detta skulle bliva fallet framgår av de av oss för sådana skolor utarbetade timplanerna.

Givetvis måste icke obetydliga svårigheter bliva förknippade med en på detta sätt anordnad språkundervisning. Skall ett tillfredsställande resultat uppnås, måste stora anspråk ställas på lärjungarna, då de arbetsmetoder, som måste användas, ställa särskilda krav på mognad, arbetsförmåga och omdöme. Innan denna form av undervisning mera allmänt införes, torde försök i begränsad omfattning böra göras.

Utredningen har framlagt förslag till kungörelse angående handledning vid kombinerad korrespondens- och radioundervisning vid vissa folkskolor samt statsbidrag till sådan handledning. Förslaget torde få fogas såsom bilaga *(bilaga B)* till statsrådsprotokollet.

Yttrandena. *Skolöverstyrelsen* har icke ansett sig kunna taga ställning till det framställda förslaget och anför följande.

Slutligen har skolutredningen såsom en form för studiehjälp föreslagit vissa anslag till en kombinerad korrespondens- och radioundervisning vid folkskolor, där undervisning i språk icke skulle kunna beredas sådana lär-

jungar, som efter sexårig folkskola kunde väntas genomgå realskolan »med tidsvinst». Med det senare uttrycket förstås den till tre år förkortade realskola, som skolutredningen i annat sammanhang föreslår och som förutsättes byggd på en inom den sexåriga folkskolan differentierad linje med undervisning i ett levande språk. Förslaget avser alltså en ersättning för sådan linje i folkskola, där den icke lämpligen kan anordnas. Förutsättningen för att överstyrelsen skulle kunna ta ställning till detta förslag är sålunda, att överstyrelsen fattat ståndpunkt till förslaget om förkortad realskola överhuvudtaget, och så har ännu icke skett.

Statskontoret anser, att här förevarande förslag i viss mån undandrager sig ämbetsverkets bedömande, och ifrågasätter, om icke med ett ståndpunktstagande i denna del bör anstå, tills spörsmålet om bottenskolans framtida organisation vunnit sin lösning.

Departementschefen. Förslaget om statsbidrag till kombinerad korrespondens- och radioundervisning i ett främmande språk för vissa lärjungar i folkskolan hör visserligen på sätt och vis samman med tanken på en treårig realskola, byggande på folkskolans sjätte klass. En undervisning av det slag, som skolutredningen räknar med, kan emellertid säkerligen bli till nytta, även om tanken på en treårig realskola icke skulle komma att förverkligas. För sådana folkskolelärjungar, som efter folkskolans avslutande önska fortsätta sin utbildning exempelvis genom brevundervisning, vare sig denna utbildning skall avslutas med någon examen eller blott avser en ytterligare påbyggnad, måste det vara av värde att redan före avgången från folkskolan ha fått vissa insikter i ett modernt språk. Som utredningen framhåller, kan det här blott bli frågan om klart studiebegåvade ungdomar.

Vad utredningen nu i första hand avser, är ett begränsat försök, som skulle kunna bli av värde för bedömandet av en sådan kombinerad brev- och radioundervisning i språk. I vad mån en dylik undervisning sedan bör utsträckas, bör bli beroende av de erfarenheter, som kunna vinnas av försöket.

Av skolutredningens framställning framgår, att radiotjänst har förklarat sig villig att anordna en försökskurs, avsedd för deltagare från ett visst begränsat geografiskt område. Enligt vad jag inhämtat, gör dock radiotjänst den reservationen, att det icke med full säkerhet kan garanteras, att den behövliga apparaturen kommer att stå till förfogande.

Med hänsyn till vad här senast nämnts kan visserligen någon tvekan råda, huruvida redan nu medel böra beviljas till en sådan verksamhet, som här avses. Då det likväl förefinnes möjlighet för att den skall kunna komma till stånd redan under nästa budgetår, synes mig dock så böra ske. Jag biträder således skolutredningens förslag, att visst statsbidrag beviljas radiotjänst för anordnande av en kombinerad korrespondens- och radiokurs för nybörjare i främmande språk. Kursen torde böra stå under skolöverstyrelsens överinseende samt utarbetas och fullföljas i enlighet med av överstyrelsen

givna direktiv. Likaså ansluter jag mig till förslaget om handledning av sådana folkskolelärjungar, vilka deltaga i dylik kurs. Till frågan om de för ändamålen erforderliga anslagen återkommer jag i det följande.

4. Statsbidrag till inrättande av skolhem och till avlönande av föreståndare vid dylika.

Skolutredningen erinrar om tidigare förslag om inrättande av skolhem för lärjungar vid högre läroanstalter. 1927 års skolsakkunniga föreslogo inrättande av fyra fristående statliga skolhem och en internatskola (Strängnäs). Skolöverstyrelsen hemställde år 1936 om inrättande av två statliga skolhem i Strängnäs, vilket förslag återupptogs i överstyrelsens utredning av år 1939. I denna uttalades också, att statsbidrag borde kunna utgå till upprättande av skolhem, vartill initiativet i varje särskilt fall ansågs böra utgå från ort, där sådant hem ansågs behövligt.

Skolutredningen nämner vidare, att det i Växjö finnes ett skolhem för gymnasister och att i Skara och Luleå vissa förberedelser för inrättande av dylika träffats.

I fortsättningen redogör skolutredningen för skolhemsverksamheten inom folkskoleväsendet. Läsåret 1943/44 voro 31 skolhem i verksamhet. Enligt kungörelsen den 15 maj 1936 (nr 202) kan statsbidrag till skolhemsbyggnader och deras inredning utgå till skoldistrikt i hela landet med belopp, som Kungl. Maj:t i varje särskilt fall bestämmer. För detta ändamål anvisade riksdagen för budgetåret 1944/45 ett reservationsanslag av 500 000 kronor. I de nordligaste länen förekomma även s. k. arbetsstugor, som ägas av särskilda stiftelser. Läsåret 1943/44 funnos 24 dylika arbetsstugor. Såväl i dessa som i skolhem lämnas inackordering och vård åt skolpliktiga barn från avlägset från skola belägna orter. Till avlönande av föreståndarinna för skolhem eller arbetsstuga utgår statsbidrag enligt samma grunder, som gälla för avlöning av folkskolornas lärarpersonal. Skolhemmens föreståndarinnor tillsättas av skolöverstyrelsen. Även inom nomadskoleväsendet, påpekar utredningen, bedrives en ganska omfattande skolhemsverksamhet.

Efter att ha konstaterat, att höstterminen 1941 6 790 lärjungar vid de högre allmänna läroanstalterna voro hänvisade till inackordering, och uttalat, att antalet inackorderade lärjungar säkerligen komme att ökas, om de föreslagna studiestipendierna komma till stånd, framlägger utredningen följande förslag.

Från många skolorter ha klagomål framförts angående svårigheten att erhålla lämpliga inackorderingshem. Den under senare år genom den starka inflyttningen till städerna ökade trångboddheten har ytterligare förvärrat situationen i detta avseende. Det torde därför vara nödvändigt, att staten på något sätt här ingriper, för att ett bättre förhållande skall kunna komma till stånd. Det synes oss då vara mest ändamålsenligt, att på skolorter med stort antal inackorderade lärjungar möjligheter skapas att uppföra skol-

hem. I överensstämmelse med vad skolöverstyrelsen anfört i sin tidigare omnämnda utredning av år 1939, finna vi, att initiativet härvidlag bör utgå från den trakt, där behov av skolhem för elever vid högre läroanstalter anses föreligga. Skall emellertid skolhemsverksamhet av detta slag komma till stånd, finna vi det vara ofrånkomligt, att statsbidrag utgår till kostnaderna för skolhemsbyggnaderna och deras inredning. Bidrag bör kunna utgå till såväl ny- som ombyggnad och med belopp, som Kungl. Maj:t i varje särskilt fall bestämmer. I de fall, där verkligt behov av skolhems uppförande kan påvisas och beslut om uppförande av lämpligt skolhem föreligger, torde omkring 75 procent av kostnaden böra utgå i statsbidrag. Då skolhemmen icke böra i alltför hög grad få karaktär av anstalt och skilda skolhem lämpligen böra uppföras för gossar och flickor, böra de i regel icke uppföras för ett större elevantal än 30. Man torde böra utgå ifrån att en skolhemsbyggnad bör innehålla 15 elevrum, ett expeditions- och vaktrum med sovalkov i nära anslutning till elevrummen, en elevmatsal, ett större sällskapsrum, ett mindre biblioteksrum i anslutning till sällskapsrummet, ett gästrum, ett sjukrum, föreståndarinnebostad om två rum och kokvrå, ett rum för kokerska, två rum för biträden, ett matrum för personalen, ett kök med tillhörande utrymmen samt erforderliga rum för bad, tvätt, torkning och mangling av kläder jämte behövliga källarutrymmen. Enligt uppgift, som vi införskaffat under hand genom byggnadssakkunnig, torde kostnaden för uppförandet av ett nytt skolhem innehållande dessa utrymmen för närvarande uppgå till omkring 250 000 kronor, vilket belopp dock utgör en beräknad medelkostnad för hela landet. Hinder för statsbidrags utgående till anskaffande av lokaler för skolhem av annan typ eller storlek, än ovan föreslagits, bör givetvis icke förefinnas. Skolhem bör kunna inrättas dels för lärjungar vid viss läroanstalt, dels för lärjungar vid olika på en och samma ort befintliga läroanstalter.

Vem som skall ställa sig såsom huvudman för skolhem av här ifrågavarande slag måste få bliva beroende av olika lokala omständigheter. I vissa fall kan det vara lämpligt, att ett landsting blir skolhemmets huvudman. I andra fall kan det vara mera ändamålsenligt, att skolhemmet tillhör en stads- eller landskommun eller en stiftelse.

För skolhemmets ledning och skötsel bör anställas en föreståndarinna. För ernående av största möjliga garantier för att lämplig person erhålles för denna befattning, bör föreskrivas, att föreståndarinnan skall anställas av skolöverstyrelsen. Åtminstone tills vidare bör hon avlönas efter samma grunder, som gälla beträffande avlöning av föreståndarinna vid av skoldistrikt inrättat skolhem för folkskolebarn, och statsbidrag bör utgå efter samma grunder, som för närvarande tillämpas beträffande sådan föreståndarinna. Övrig personal bör helt avlönas av huvudmannen. I särskilt av skolöverstyrelsen fastställt reglemente bör för varje skolhem bestämmas, hur stor personal som skall anses erforderlig.

I reglementet bör även den ungefärliga inackorderingskostnaden angivas. Några friplatser i egentlig mening för eleverna böra icke förekomma. De stipendiebelopp, som enligt vårt här nedan närmare angivna förslag skola komma vissa elever till del, böra emellertid, därest eleverna äro intagna i skolhem, inlevereras till detta. I vissa fall torde dessa stipendiebelopp komma att täcka hela inackorderingskostnaden. Elev, som erhållit statligt stipendium, bör ha företräde till inackordering vid skolhem framför elev, som icke erhållit sådant stipendium.

Skolutredningen har, såsom framgår av den nyss lämnade redogörelsen, principiellt ansett, att lärjungeantalet i varje skola icke lämpligen bör överstiga 30. I ett vid betänkandet fogat förslag till kungörelse angående skolhem för lärjungar vid vissa högre skolor samt avlönande av föreståndarinna vid sådant skolhem, av den lydelse, som framgår av *bilaga C* vid detta protokoll, har emellertid intagits en bestämmelse av innehåll, att detta antal i regel ej bör överstiga 40. Av kungörelseförslaget framgår vidare, att skolutredningen förutsätter, att dylikt hem skall kunna inrättas för lärjungar vid allmänt läroverk, kommunalt gymnasium, kommunal mellanskola, kommunal flickskola, praktisk mellanskola, högre folkskola, tekniskt läroverk och statsunderstött handelsgymnasium.

Utredningen har härjämte utarbetat ett förslag till särskild kungörelse angående statsbidrag till iordningställande av skolhem för lärjungar vid högre skolor. Jämväl detta förslag torde få fogas såsom bilaga till statsrådsprotokollet *(bilaga D)*.

Yttrandena. *Länsstyrelsen i Falun,* som mera utförligt behandlat skolutredningens förslag på denna punkt, är tveksam om lämpligheten av att landstingen skola kunna stå som principaler för skolhemmen och förordar, att staten direkt inträder som huvudman. Vidare anser länsstyrelsen, att den begränsning av antalet platser vid hemmen till 40 som förutsättes i nyssnämnda förslag till kungörelse, är för låg och finner det uppenbart, att, om hemmen skola drivas av annan än staten, driftbidrag bör utgå även i annan form än bidrag till avlöning av föreståndarinna.

Kollegiet vid Sigtunastiftelsens humanistiska läroverk anför bland annat följande.

Kollegiet vänder sig emot att skolhemmen väsentligen reserveras för mindre bemedlade och anser, att det borde övervägas, huruvida det ej kunde löna sig med att reservera ett antal platser, t. ex. ⅓ för betalande elever. Kollegiet finner det betänkligt med förslaget om endast kvinnlig ledning för skolhemmet och förmenar, att det i varje skolhem vid sidan av föreståndarinnan bör finnas en husfar med betydande uppgifter och mot dessa svarande arvode. En lärare, som tillika är husfar, borde få sin undervisningsskyldighet avsevärt minskad.

Särskilt uppehåller sig kollegiet vid internatskolornas ställning, varvid den sociala synpunkten starkt betonas. Ju effektivare staten stödjer dessa skolor, desto mer demokratisk prägel komma de att få, framhålles det. Sigtunastiftelsens humanistiska läroverk har från början inriktat sig på att skapa stipendiemöjligheter för mindre bemedlade. Detta sammanförande av ungdom ur skilda sociala sammanhang, heter det, är av allt att döma en punkt i läroverkets program, som på ett synnerligen gott sätt kunnat genomföras. Funnes ekonomiska resurser, skulle flera internatskolor arbeta efter samma linje. Denna utveckling i klart demokratisk riktning skulle kraftigt främjas, om statsmakterna vid lösningen av landsbygdsungdomens skolfråga ville utnyttja internatskolorna. Vidare framhålles, att det finns en kategori lärjungar, som ofta uteslutande är hänvisad till internatskolor

och i regel icke kan påräkna placering i kommun, landsting eller lokalt betonade stiftelser tillhöriga skolhem, nämligen utlandssvenskarnas barn. Dessa borde sammanföras med rikssvensk ungdom ur skilda sociala läger och helst, heter det, i förhållande till denna i klar minoritet.

Som villkor för statsstipendiatens hänvisning till internatskolor tänker sig kollegiet, att skolan mottager ett visst, i proportion till hela antalet interner bestämt minimiantal stipendiater. Det genomsnittliga stipendiebeloppet tänkes ökat med ränta och amortering å investeringssumman i redan uppförda elevhem samt med ytterligare ett belopp, motsvarande del av statsbidraget till föreståndarinna.

Skolöverstyrelsen erinrar om att överstyrelsen i sin utredning av år 1939 satte förslaget om upprättande av skolhem i Strängnäs i första rummet, därest åtgärderna för att underlätta studiemöjligheterna för landsbygdens barn komme att vidtagas i etapper, och finner ej anledning att frångå sitt förslag om två statliga skolhem i Strängnäs. I övrigt säger sig överstyrelsen kunna vidbliva sin tidigare uttalade ståndpunkt, att statens verksamhet i fråga om skolhem i allmänhet skulle inskränkas till att stödja enskilda eller kommunala företag. Överstyrelsen tillstyrker utredningens förslag om statsbidrag till ny- och ombyggnad med belopp, som Kungl. Maj:t i varje särskilt fall bestämmer, samt till föreståndarinnas avlöning efter samma grunder som för närvarande gälla beträffande föreståndarinna vid skolhem för folkskolebarn, ävensom förslaget till föreskrifter beträffande hemmets storlek, föreståndarinnas och den övriga personalens anställning och avlöning. Härefter anför överstyrelsen:

Överstyrelsen delar emellertid också dess (skolutredningens) uppfattning, att hinder icke bör möta för att statsbidrag efter prövning utgår till skolhem av annan typ eller storlek än den föreslagna. Under sådana förhållanden synes det överstyrelsen, att föreliggande förslag till kungörelse angående skolhem etc. bör utgå. Kungörelsen synes nämligen vara onödig, då den saknar anknytning till statsbidragskungörelsen. I stället borde dess innehåll mutatis mutandis kunna inryckas i ett normalreglemente för dylik anstalt. I statsbidragskungörelsen bör då, i stället för syftningen på § 1 i förslaget till kungörelse, införas en uppräkning av vederbörliga skolformer samt bestämmelse om sättet för föreståndarinnas avlöning, eventuellt även om maximiantal inackorderade lärjungar. En kungörelse kan ingalunda hindra enskild person att upprätta skolhem men väl att statsbidrag tilldelas sådant skolhem. Det kan dock ifrågasättas, om icke statsbidrag under vissa villkor bör kunna utgå i dylikt fall. Då denna fråga icke är aktuell, finner överstyrelsen dock ingen anledning yrka på en sådan utvidgning i förslaget.

I princip kan överstyrelsen instämma i skolutredningens förslag, att elev, som erhållit statligt stipendium, bör ha företräde till inackordering vid skolhem framför elev, som icke erhållit sådant. Dock bör detta gälla endast nytillträdande inackorderade i skolhemmet, så att icke där redan tidigare inackorderad lärjunge, som visat normal skötsamhet i skolarbetet och i övrigt varit otadlig, skall kunna avvisas till förmån för stipendiat. Överstyrelsen vill dessutom fasthålla vid sin år 1939 uttalade mening, att det i

skolhem alltid bör förekomma såväl helbetalande inackorderingar som sådana med ingen eller nedsatt avgift, så att internerna icke bland övriga lärjungar i skolan måtte framstå såsom någon ekonomiskt särpräglad grupp. Vidare vidhåller överstyrelsen sin uppfattning, att någon myndighet bör vara representerad i skolhemmets revision. Någon ändring i det föreliggande författningsförslaget med hänsyn till nu berörda punkter torde knappast behöva vidtagas, då de lämpligen kunna intagas i varje skolhems reglemente, som enligt förslaget skulle fastställas av skolöverstyrelsen. Då förslaget överlåter åt skolöverstyrelsen dels inspektionen av skolhem, dels insättandet av två ledamöter i dess styrelse, anser sig överstyrelsen kunna frångå sin tidigare fordran på inspektionsrätt för rektor (rektorer) vid ortens läroverk.

I kungörelsen angående statsbidrag till iordningställande av skolhem vill överstyrelsen emellertid föreslå sådan ändring, att bland de skolformer, som enligt överstyrelsens nyss skisserade förslag borde uppräknas i § 1 mom. 1, även upptagas enskilda läroanstalter under skolöverstyrelsens (respektive överstyrelsens för yrkesundervisning) inseende. Likaledes önskar överstyrelsen föreslå ett tillägg till mom. 2 i samma paragraf av lydelsen: Statsbidrag må jämväl utgå till *inköp* och ändring av äldre byggnad etc.

Lämpligt torde vidare vara, på sätt framhållits av kollegiet vid Östersunds högre allmänna läroverk, att föreståndare för skolhem icke företrädesvis bör utgöras av personer med husmodersutbildning utan av män eller kvinnor med social och psykologisk utbildning. Skolhemsföreståndaren bör vara i stånd att kring sig skapa en »utvecklingsfrämjande miljö». Kungörelsen angående avlöning åt föreståndarinna bör ändras så, att uttrycket »föreståndare» användes med förutsättningen, att detta kan tolkas som manlig eller kvinnlig person. Att förorda statsbidrag till avlöning åt två föreståndare för ett och samma skolhem är överstyrelsen för närvarande icke beredd.

I ett särskilt avsnitt upptar skolöverstyrelsen frågan om understöd åt elevhem vid internatskolor. Då skolutredningens författningsförslag icke upptar de enskilda skolorna bland de skolformer, vilkas lärjungar skulle få intagas i statsunderstödda skolhem, komma, påpekar överstyrelsen, internatens elevhem icke i fråga. Däremot kunna, framhålles det, stipendier utgå till därav förtjänta lärjungar vid internatskolor likaväl som vid övriga skolor under överstyrelsens inseende. Överstyrelsen erinrar om, att den i sin utredning år 1939 föreslog vissa anslag till internaten mot skyldighet för dessa att tillhandahålla visst antal friplatser eller platser med nedsatt avgift. Under hänvisning till vissa yttranden från internatskolorna, särskilt Sigtunastiftelsens humanistiska läroverk, anför överstyrelsen vidare:

När det nu gäller att särskilt vidga statens stödjande verksamhet till förmån för avlägset boende lärjungar, kan överstyrelsen icke finna annat än med statens egna intressen överensstämmande att i någon form understödja även internatskolornas elevhem. Att enstaka elever, som bo i dessa hem och uppfylla föreskrivna fordringar, skulle kunna erhålla stipendium enligt skolutredningens förslag är redan påpekat. Men de statsunderstöd, som därutöver föreslagits beträffande skolhemmen, d. v. s. till deras upprättande och inredning samt till föreståndarinnas avlöning, kunna enligt

skolutredningens förslag icke tilldelas internatens elevhem. Formerna för dessa understöd äro icke heller avpassade efter internatskolornas förhållanden. Vid de befintliga internaten under överstyrelsens inseende äro redan elevhem uppförda och inredda. Endast för till- eller ombyggnad vid ett eller annat av dem skulle sålunda den förstnämnda understödsformen komma i fråga, såvida icke — som företrädarna för Sigtunastiftelsens humanistiska läroverk föreslagit — man genom statsbidrag skulle täcka amorteringen av gammal byggnadskostnad. En principiell olikhet mellan skolhemmen och internaten måste dock i detta sammanhang beaktas, nämligen att i de förra skulle inrymmas övervägande lärjungar med hemvist utom läroverksort, medan vid internaten ofta i stor utsträckning förekomma stadsbarn.

Vissa i internatläroverkens yttranden ifrågasatta detaljanordningar kunna i detta sammanhang lämnas åsido, då de vila på den felaktiga föreställningen, att stipendier eljes icke enligt skolutredningens förslag skulle komma internatens lärjungar till godo. Icke heller överstyrelsens tidigare förslag vore nu lämpligt att återupptaga, då även dessa utgått från liknande förutsättning. Den väg sigtunaförslaget utpekat, nämligen att i höjda stipendier inbegripa ersättning för byggnadskostnad, är ej framkomlig, redan på grund av den skillnad, som nyss antytts mellan internatens elevhem och de tilltänkta skolhemmen. Däremot anser överstyrelsen sig kunna förorda, att samma byggnadshjälp, som förutsättes för vanligt skolhem, liksom även bidrag på samma villkor till en föreståndarinna (eller föreståndare) borde kunna utgå för ett ny- eller ombyggt elevhem vid internatskola för varje 40-tal lärjungar från ort, som saknade skola med samma avgångskompetens som internatskolan. Till denna norm måste också läggas krav på att en viss del av dessa elever skulle antingen vara statsstipendiater eller åtnjuta friplatser eller nedsättning i avgiften. Då avgifternas storlek vid de olika internaten varierar betydligt liksom antalet elever med friplats eller nedsatt avgift, faller det sig svårt att nu föreslå några ensartade villkor för samtliga internatskolor i förevarande avseende. De villkor, som borde uppställas, måste avvägas mot de föreliggande omständigheterna vid varje internat och böra därför av Kungl. Maj:t i varje särskilt fall föreskrivas. Överstyrelsen erinrar också om att vissa bestämmelser om friplatser eller platser med nedsatt avgift redan inbegripas i villkoren för de statsbidrag till undervisningen, som utgå till somliga internat. Redan i den av överstyrelsen ovan föreslagna utvidgningen av de i förslaget till statsbidragskungörelse uppräknade skolformerna till att omfatta även enskilda skolor under överstyrelsens inseende ligger den formella möjligheten innesluten, att internaten skulle kunna åtnjuta åsyftade bidrag. Någon bestämmelse, som innefattade den här ovan angivna principen för tilldelning av sådant bidrag, borde emellertid intagas i instruktionen för den administrerande myndigheten. Till ovanstående vill överstyrelsen i denna punkt även yrka, att § 5 i den föreslagna kungörelsen angående studiehjälp etc. ändras därhän, att slutet på första styckets sista mening får lydelsen: »dock att för den händelse stipendiat är intagen i skolhem eller internatläroverks elevhem, beloppet av rektor skall överlämnas till skolhemmets respektive internatläroverkets styrelse».

Statskontoret avstyrker statsbidrag till inrättande och drift av skolhem. Ämbetsverket yttrar:

Vad åter angår förslaget, att staten skulle ekonomiskt medverka till byggandet och driften av skolhem synes uppenbart, att de skäl, som föran-

lett statligt stöd för inrättande av sådana hem för skolpliktiga lärjungar vid folkskolan, icke här låta sig åberopa. Medan stipendieverksamheten synes vara en rent statlig angelägenhet, torde anledning icke föreligga att för upprättande och drift av skolhem vid läroverken anvisa medel å riksstaten. Statskontoret finner sig därför icke kunna tillstyrka skolutredningens förslag i denna del. Möjlighet synes emellertid böra hållas öppen att jämväl i fortsättningen lämna bidrag från arvsfonden till dylika hem.

Departementschefen.

Behovet av skolhem för lärjungar tillhörande högre läroanstalter är allmänt erkänt. På många håll äro möjligheterna att få inackordering i familj små. För övrigt torde den fostran och vård, som ett skolhem kan skänka, i många fall vara överlägsen den som kan erhållas vid privat inackordering, särskilt om, som ej sällan är fallet, lärjungen bor på ett håll och intar sina måltider på ett annat. Ett skolhem i en stad torde också i viss mån kunna verka reglerande och normerande på priserna för inackordering. Erfarenheterna av skolhems- och arbetsstugeverksamheten vid folk- och nomadskoleväsendet ha varit goda, och detsamma uppgives om verksamheten vid gymnasisthemmet i Växjö. I likhet med skolutredningen och skolöverstyrelsen finner jag därför, att staten har all anledning att skänka en skolhemsverksamhet, avsedd för de högre läroanstalternas lärjungar, ett verksamt stöd.

En förutsättning för individuell omvårdnad och fostran av de i skolhemmet boende lärjungarna är emellertid, att platsantalet icke blir för stort. Jag delar skolutredningens principiella uppfattning, att antalet elever i varje skolhem helst icke bör överstiga 30. I likhet med utredningen vill jag dock icke avvisa möjligheten att anordna statsunderstödda skolhem med ett något större elevantal men anser, att maximum bör sättas vid omkring 40, när ej synnerliga skäl föranleda till annat. För gossar och flickor böra lämpligen skilda skolhem anordnas.

Jag ansluter mig till skolutredningens förslag, att statsbidrag må kunna utgå till kostnader för skolhemsbyggnader och deras inredning med belopp, som Kungl. Maj:t i varje särskilt fall bestämmer. Statsbidrag bör kunna utgå såväl till nybyggnad som till inköp och ändring av äldre byggnad, som befinnes lämplig för skolhem.

Skolutredningen synes ha utgått från att föreståndare för skolhem bör vara kvinna. I vissa remissyttranden har emellertid framhållits lämpligheten av att föreståndarbefattningarna vid skolhem för gossar böra stå öppna även för män. Jag delar denna uppfattning. Beträffande föreståndares avlöning och pensionering har skolutredningen föreslagit, att i tillämpliga delar skola gälla de bestämmelser, som i sådant hänseende meddelats i fråga om föreståndarinna för av skoldistrikt inrättat skolhem för folkskolebarn. Det synes mig emellertid oegentligt att till nu ifrågavarande område utsträcka den speciella löne- och pensionsreglering, som genomförts för skolhemsföreståndarinnor vid folkskoleväsendet. Jag förordar, att statsbidrag må för ändamålet utgå med

ett belopp av för år räknat 4 500 kronor. Beträffande statsbidrag till avlöning under sjukdom o. s. v. ävensom till avlönande i förekommande fall av vikarie torde det tills vidare få ankomma på Kungl. Maj:t att i varje särskilt fall besluta. Huvudmannens beslut angående tillsättande av föreståndare, till vars avlöning statsbidrag avses skola utgå, bör för prövning underställas skolöverstyrelsen eller i förekommande fall överstyrelsen för yrkesutbildning.

För verksamheten vid sådana skolhem bör, såsom skolöverstyrelsen föreslår, ett normalreglemente utfärdas. I anslutning härtill bör skolöverstyrelsen, respektive överstyrelsen för yrkesutbildning för varje skolhem fastställa ett reglemente med bestämmelser rörande hemmets personal, förvaltning och verksamhet, bland annat antal platser för inackorderade och ungefärliga inackorderingskostnader, samt instruktion för föreståndaren.

Jag biträder skolutredningens förslag, att statsstipendiat bör äga företräde till plats på statsunderstött skolhem, dock med den reservation, som skolöverstyrelsen uttalat, nämligen att bestämmelsen bör gälla endast nytillträdande inackorderade. Det torde kunna förväntas, att med dylika bestämmelser skolhemmen komma att inrymma dels sådana lärjungar, som själva betala hela inackorderingskostnaden, dels sådana, vilka få en mindre eller större del av kostnaden betald genom stipendium.

Till de läroanstalter, för vilkas lärjungar skolhem skola kunna anordnas med statsbidrag, böra, såsom skolöverstyrelsen föreslår, även höra enskilda läroanstalter under skolöverstyrelsens, respektive överstyrelsens för yrkesutbildning inseende. Vad särskilt internatskolorna beträffar, är jag helt ense med skolöverstyrelsen, att de böra utnyttjas vid den verksamhet, som det här är fråga om. Här finnas ju redan institutioner, som utan större svårighet kunna inordnas i denna. Det ligger dessutom både i det allmännas och dessa skolors eget intresse, att de befrias från prägeln av rikebarnsskolor. Såsom skolöverstyrelsen framhåller, komma, om här föreliggande förslag godtagas, lärjungar vid dessa skolor att kunna erhålla stipendier till inackordering i samma ordning som andra högre läroanstalters. Också i fråga om anslag till skolhemsbyggnader och avlöning av föreståndare synas emellertid internatskolorna böra kunna komma i åtanke. Då förhållandena vid de olika skolorna äro synnerligen skiftande, torde några mer preciserade bestämmelser om formerna och grunderna för dylika statsbidrag icke vara lämpliga. Det bör få ankomma på Kungl. Maj:t att i varje särskilt fall pröva eventuella framställningar och utfärda de föreskrifter, som synas nödvändiga.

I sitt yttrande erinrar skolöverstyrelsen om att från dess sida sedan år 1936 föreligger ett förslag om inrättande av två statliga skolhem i Strängnäs. Genomföras de här föreslagna åtgärderna med stipendier för inackorderade lärjungar och statsbidrag till nybyggnad för eller inköp och ändring av äldre byggnader till skolhem jämte statsbidrag till avlöning av föreståndare, torde skolhemsfrågan i Strängnäs enklast kunna lösas så, att de på detta sätt skapade möjligheterna utnyttjas.

E. Administrationen av studiehjälpen.

Skolutredningen. Av det förslag till kungörelse angående studiehjälp åt vissa lärjungar för bedrivande av högre studier, som bifogats skolutredningens betänkande, inhämtas rörande utredningens uppfattning av studiehjälpens administration bland annat följande.

Då det är frågan om stipendier till inackordering och resor, skall ansökan inlämnas till rektor vid den läroanstalt, där den sökande bedriver eller ämnar bedriva sina studier. Efter granskning av handlingarna uppför rektor i ett utlåtande de sökande i den ordning, vari de anses förtjänta av stipendium, samt föreslår stipendiebelopp. Utlåtandet jämte handlingarna insändes till skolöverstyrelsen, som fördelar det för närmast följande läsår tillgängliga stipendiebeloppet. Stipendierna rekvireras terminligen av rektor hos statskontoret eller vederbörande länsstyrelse, varefter de utbetalas till stipendiaterna eller deras målsmän, för stipendiater intagna i skolhem dock till dettas styrelse.

I fråga om stipendier till kursavgifter vid brevskolor eller skolor med kombinerad undervisning är gången i stort sett densamma. Rektors befogenheter äro här överlåtna på vederbörande brevskolas ledning. Skolöverstyrelsen skall lämna skriftligt medgivande, att stipendium får lyftas, och sådant medgivande får icke lämnas med mindre det visas, att stipendiat uppnått sitt studiemål inom den tid, som vid ansökan uppgivits av föreståndaren för brevskolan.

Rörande den centrala ledningen av studiehjälpverksamheten anför skolutredningen:

För vinnande av enhetliga principer vid behandlingen av ansökningar om bidrag ur de av oss nu förordade statsanslagen bör denna prövning verkställas centralt för hela riket. Den torde därför, till den del fråga icke är om anslag till anskaffande av lokaler för skolhem samt deras inredning, där beslutanderätten bör förbehållas Kungl. Maj:t, lämpligen böra anförtros åt skolöverstyrelsen i dess egenskap av central skolmyndighet. Arbetet med behandlingen av dessa ansökningar komme givetvis att innebära en ganska betydande ökning av skolöverstyrelsens arbetsbörda, och detta arbete torde därför icke kunna läggas på överstyrelsen, utan att ämbetsverket samtidigt erhåller en mot ökningen svarande förstärkning av sina arbetskrafter. Verksamheten i fråga torde komma att i omfång vida överstiga arbetet med behandlingen av ansökningar om stipendiebidrag ur allmänna arvsfonden, för vilket arbete skolöverstyrelsens föredragande av dessa ärenden åtnjuter ett arvode av 1 400 kronor om året. Det här ifrågavarande arbetet torde snarare vara att jämföra med prövningen och föredragningen av ansökningar om bidrag ur anslaget till skolskjutsar för skolpliktiga barn, med vilket arbete en tjänsteman inom överstyrelsen för närvarande är i det närmaste helt sysselsatt. Den erforderliga utökningen av överstyrelsens arbetskrafter torde därför lämpligen tills vidare kunna begränsas till tillsättandet av en tjänsteman i notariegrad.

Yttrandena. *Överstyrelsen för yrkesutbildning* yttrar i här förevarande avseende följande.

I den praktiska utformning, som skolutredningens förslag upptager rörande skapandet av olika stipendiemöjligheter, förutsättes skolöverstyrelsen

vara den instans, som skall handlägga detta slags ärenden. Överstyrelsen för yrkesutbildning förutsätter, att den i varje fall kommer att tillförsäkras erforderligt inflytande, då det gäller handläggning av stipendieärenden, som röra elever vid under dess inseende ställda läroanstalter.

Skolöverstyrelsen avstyrker skolutredningens förslag att göra överstyrelsen till administrativt centralorgan för verksamheten. Överstyrelsen erinrar om att vid tidigare tillfällen, åren 1934 och 1939, då saken dryftats, ämbetsverket föreslagit en central nämnd. Överstyrelsen vidhåller detta förslag i första hand med hänsyn till den dryga arbetsbörda, som redan påvilar den. Överstyrelsen finner det otänkbart, att en notarietjänst skulle kunna kompensera det ökade arbete, som förläggningen av den centrala studiehjälpverksamheten till överstyrelsen skulle medföra. I fråga om denna punkt i skolutredningens förslag anför skolöverstyrelsen ytterligare:

Påtagliga skäl tala även nu för att avgörandet av ifrågavarande ärenden anförtros åt en särskild nämnd. Sålunda har den redan befintliga studielånenämnden synbarligen tillvunnit sig både statsmakternas och allmänhetens förtroende. Bidragande orsak härtill torde icke minst ha varit just egenskapen av nämnd med representanter för olika områden och intressen. Tilliten till lekmannaombuden är en urgammal tradition i svenskt samhällsskick, som i våra dagar även upplivats på nya områden. Det må erinras om att överstyrelsen redan år 1939 var inne på tanken att göra nämnden i denna mening representativ. Överstyrelsen kan fasthålla sitt förslag av år 1939, men skulle också som ett alternativ vilja framföra planen på en eventuell sammanslagning av den föreslagna nämnden med studielånenämnden till ett gemensamt centralorgan för administration av statens studieunderstödsverksamhet. Om denna tanke skulle förverkligas, förutsätter överstyrelsen, att en närmare utredning angående detta organs sammansättning och funktioner blir behövlig. Överstyrelsen utgår likväl ifrån att ett fast kansli med fast lokal måste anordnas och vill ifrågasätta, om icke även det förberedande arbetet med ansökningarna om medel ur allmänna arvsfonden under sådana förhållanden kunde föras dit. Därest ytterligare ökning av statens studiehjälpverksamhet skulle bli resultatet av skolutredningens vidare arbete, borde eventuellt även denna verksamhet läggas till centralnämnden. Ett sådant organ kunde också tänkas fungera som upplysningscentral för rådfrågning på hithörande områden och därmed fylla ett uppenbart behov. För närvarande torde sammansättningen av studielånenämnden vara sådan, att man tills vidare skulle kunna stanna vid en ökning med ett par ledamöter. Yrkesskoleväsendet borde där vara representerat, eventuellt också skolöverstyrelsen. Skulle emellertid samma arbetsmetoder som de nu inom studielånenämnden tillämpade brukas även i fortsättningen, nämligen att var och en av ledamöterna är föredragande för var sin grupp av ärenden, torde dock arbetsbördan, om en ledamot tillhör överstyrelsen, återfalla alltför hårt på denna. Överstyrelsen skulle för sin del anse gynnsammare, att vissa av ledamöterna i centralnämnden bleve tillsatta efter skolöverstyrelsens, respektive yrkesöverstyrelsens förslag.

Vad skolutredningen eljest föreslagit om handläggningen av ärendena genom samverkan av centralorgan och vederbörande rektor kan överstyrelsen biträda. Överstyrelsen föreslår dock det tillägget i bestämmelserna, att rektors förslag bör utarbetas i samråd med kollegium och skolläkare.

Vad överstyrelsen ovan anfört beträffande centralorgan gäller stipendieverksamheten till förmån för lärjungar vid vanliga skolformer och studerande vid korrespondensinstitut. Handläggningen av ärenden rörande bidrag till skolhem och internat torde däremot kunna lämnas åt överstyrelsen. Skolhemsbidragen lära icke alltför ofta komma i fråga, och eventuella bidrag till internat ha visst sammanhang med fördelningen av de årliga statsbidrag, som redan utgå för undervisningen vid en del av dessa läroanstalter.

Även *studielånenämnden* avstyrker skolutredningens förslag på denna punkt och förordar, att administrationen anförtros åt en nämnd. Till stöd för sin ståndpunkt anför nämnden bland annat följande.

Beredningen av ansökningarna skulle enligt förslaget handhavas av en tjänsteman i skolöverstyrelsen. Denne skulle då enligt kungörelseförslaget årligen under ungefär tre månader ensam granska och åtminstone förberedningsvis bedöma de inkomna ansökningarna, vilka säkert komma att uppgå till flera tusen. I betraktande av de mångskiftande och krävande uppgifter, som redan åvila ledamöterna i skolöverstyrelsen, torde kunna förväntas, att även det egentliga urvalet av stipendiater och avvägandet av stipendiebeloppen komme att anförtros tjänstemannen, varefter skolöverstyrelsens behandling av ansökningarna till stora delar bleve av alltmer formell art. Att fördelningen av stipendierna på så sätt de facto komme att ligga hos en enda tjänsteman, kan studielånenämnden icke finna lämpligt, särskilt icke, om man beaktar, att dessa stipendier säkerligen komma att omfattas med stort intresse av allmänheten och fördelningen av desamma noga observeras ute i bygderna. Det arbete, som komme att åvila tjänstemannen i fråga, är dessutom så krävande och omfattande, att det enligt nämndens bestämda mening icke kan utföras av en man på den anslagna tiden. Det torde för övrigt vara svårt att finna en tjänsteman i notariegrad, som från början av denna verksamhet äger den erfarenhet, som fordras för att rätt handlägga dessa ofta känsliga och svårbedömda ärenden.

Det nu anförda leder nämnden till att föreslå en annan organisation. Riktlinjerna för en sådan organisation böra vara, att den är *ett* centralt organ, som kan anses äga sakkunskap och erfarenhet rörande understödsärenden, samt att arbetet inom organet kan så ordnas, att varje ledamot personligen tar direkt och ansvarig del i fördelningen av stipendierna. Dessa önskemål kunna bäst tillgodoses genom en fristående, central nämnd, vilket skolöverstyrelsen redan i juni 1939 föreslagit. Nämndens ledamöter skulle utses av Kungl. Maj:t med hänsyn till det speciella syftet för nämndens verksamhet, och arbetet skulle i huvudsak organiseras på samma sätt som inom studielånenämnden. Inom denna granskar varje ledamot sina särskilda grupper sökande och uppgör inom dessa förslag till låntagare, varefter han inför nämnden in pleno föredrager sina ärenden, som därefter ingående dryftas av ledamöterna, vilka tillsammans besluta. Härigenom blir varje ansökan prövad av ledamot i förtroendeställning och i den slutliga fördelningen taga alla ledamöterna personlig del.

Med särskild hänsyn till att inom studielånenämnden finnes erfarenhet och förtrogenhet med hithörande ärenden synes det lämpligt, att även den nu föreslagna understödsverksamheten toges om hand av studielånenämnden. Härför talar även den omständigheten, att det klientel, som avses med stipendieverksamheten, i icke ringa utsträckning säkerligen komme att åter-

finnas senare bland de lånesökande. Det vore därför en praktisk fördel, att samma myndighet behandlade båda kategorierna. I vissa gränsfall kan ett stipendium vara lämpligare än ett lån eller tvärtom. För att tillgodose särskilt landsbygdens intressen borde i nämnden insättas representanter, väl förtrogna med landsbygdens förhållanden. Med hänsyn härtill och jämväl till det ökade arbetet inom nämnden borde då nämnden utökas. Kostnaderna med anledning av denna utvidgning av nämnden, dess ökade arbetsbörda och nödvändig utvidgning av nämndens kansli, torde kunna beräknas till det av skolutredningens föreslagna arvodesbeloppet för en notarietjänst eller 10 000 kronor.

Skulle befinnas lämpligare, att en ny särskild nämnd tillsättes för stipendieärenden, vill studielånenämnden framhålla önskvärdheten av att i denna beredes plats för någon eller några av ledamöterna i studielånenämnden, för att kontakt i fråga om principerna måtte upprätthållas mellan de båda nämnderna.

Statskontoret har i och för sig intet att erinra mot att skolöverstyrelsen blir den centrala administrativa myndigheten för studiehjälpen med den förstärkning av en notarietjänst, som skolutredningen föreslår, men anser sig även sakna anledning att motsätta sig, att uppdraget i fråga anförtros åt studielånenämnden, som förutsättes bli ombildad till ett gemensamt centralorgan för statens studieunderstödsverksamhet.

Departementschefen.

De av skolöverstyrelsen och studielånenämnden anförda synpunkterna tyckas mig vara så välgrundade, att jag icke anser mig kunna biträda skolutredningens förslag om skolöverstyrelsen som den centrala myndigheten för hela studiehjälpverksamheten. En nämnd med företrädare för olika områden och intressen bör ha bättre möjlighet att på ett effektivt och samtidigt smidigt sätt handhava större delen av denna verksamhet. Studielånenämnden synes mig, om den något utökas och får sitt kansli förstärkt, åtminstone tills vidare kunna fungera som central administrativ myndighet beträffande utdelandet av stipendier. Den erfarenhet, som studielånenämnden förskaffat sig på ett närliggande område, torde på detta sätt bäst komma den nu föreslagna verksamheten till godo.

För den planerade försöksverksamheten med kombinerad brev- och radioundervisning synes skolöverstyrelsen, i fråga om ärenden rörande skolhem och därmed sammanhängande spörsmål skolöverstyrelsen respektive överstyrelsen för yrkesutbildning, böra vara förberedande och övervakande myndighet.

F. Kostnadsberäkningar.

1. Kostnader för studiehjälpen.

Skolutredningen. Kostnaderna för de olika grenarna av studiehjälp beräknas av *skolutredningen* på följande sätt.

a. Stipendier till inackordering och resor. Under hänvisning till vissa till betänkandet fogade bilagor konstaterar skolutredningen,

att vid de allmänna högre skolorna höstterminen 1941 i runt tal funnos 6 800 inackorderade och 1 400 dagligen resande lärjungar. Härefter fortsätter utredningen:

Medelinackorderingskostnaden torde kunna beräknas till lägst 1 000 kronor per år och lärjunge och medelkostnaden för de dagliga resorna till lägst 100 kronor per år och lärjunge. Om dessa approximativa siffror läggas till grund för en med ledning av nyssnämnda uppgifter för år 1941 företagen beräkning av sammanlagda årskostnaden för de avlägset från högre skolor boende lärjungarnas vistelse vid eller dagliga resor till sagda läroanstalter, skulle man komma till följande belopp:

för inackordering	kronor	6 800 000
» dagliga resor	»	1 400 000
Summa	kronor	8 200 000.

Bland de inackorderade och resande lärjungarna måste emellertid finnas åtskilliga, vilka icke skulle uppfylla det av oss för stipendiernas erhållande angivna villkoret om klar studielämplighet. Att företaga någon bestämd beräkning i syfte att utröna dessa lärjungars antal låter sig icke göra, men man torde på vissa grunder kunna räkna med att omkring två tredjedelar av de inackorderade och en tredjedel av de resande lärjungarna uppfylla ifrågavarande villkor och således böra erhålla studiehjälp i form av stipendier. Utgår man från situationen höstterminen 1941, skulle enligt denna beräkning omkring 4 500 inackorderade lärjungar och omkring 4 700 resande bliva stipendieberättigade. Om medelkostnaderna beräknas på sätt förut skett, kunna totalkostnaderna för dessa lärjungars inackordering och resor under ett läsår uppskattas till:

för inackordering	kronor	4 500 000
» dagliga resor	»	470 000
Summa	kronor	4 970 000.

Om den här ifrågasatta studiehjälpverksamheten blir förverkligad, komma emellertid en del obemedlade och mindre bemedlade studiebegåvade från landsbygden, vilka eljest ej skulle haft möjlighet att fortsätta sin skolgång, att söka sig in vid högre skolor, varför den årliga totalkostnaden för de stipendieberättigade lärjungarnas inackordering och resor kommer att ökas jämfört med det kostnadsbelopp, som ovan beräknats med utgångspunkt från situationen vid de allmänna läroanstalterna höstterminen 1941. Totalkostnaden kommer dessutom att ytterligare ökas, enär kostnaderna för inackordering och resor för lärjungar vid bland andra praktiska skolor av olika slag — t. ex. praktiska mellanskolor, tekniska gymnasier och fackskolor samt handelsgymnasier — samt vissa under skolöverstyrelsens inseende stående enskilda läroanstalter måste medräknas. Vi förfoga icke över något material för beräkning av den ökning av den totala årskostnaden, som tillkomsten av dessa två grupper av lärjungar kan medföra. Vi uppskatta emellertid denna ökning till minst 30 procent av 4 970 000 kronor eller till 1 491 000 kronor. Totalkostnaden för de stipendieberättigade lärjungarnas inackordering och resor under ett läsår skulle sålunda enligt denna beräkning uppgå till 6 461 000 kronor.

Skolutredningen beräknar vidare, att det årliga anslagsbehovet för detta ändamål komme att uppgå till omkring 70 procent av den angivna totalkostnaden eller till minst 4 500 000 kronor. Denna summa borde dock icke utgå redan första året för verksamheten. Härom anför utredningen:

Det torde vara nödvändigt att erhålla ett par års erfarenhet av en hjälpverksamhet av detta slag, innan densamma utsträckes att omfatta samtliga de lärjungar, som under ett läsår skulle kunna anses vara stipendieberättigade. På grund härav torde det vara lämpligt, att anslaget under det första året begränsas till ett mindre belopp, som emellertid successivt höjes under de närmast följande åren, då antalet av dem, som skulle kunna tänkas komma i åtanke vid bidragsbeloppens fördelning, på grund av vidgad kännedom om möjligheterna att erhålla understöd med säkerhet kommer att öka. Vi föreslå därför, att för det första läsår, som stipendier av detta slag utdelas, ett anslag av 1 500 000 kronor beviljas och att för de två följande läsåren anslaget ökas med likaledes 1 500 000 kronor årligen, så att detsamma under det tredje läsåret uppgår till 4 500 000 kronor. På grundval av under dessa tre första år vunna erfarenheter skulle fastare normer för den ifrågavarande stipendieutdelningen kunna utarbetas.

b. Stipendier till understöd av studier vid brevskolor eller skolor med kombinerad undervisning.

Härom yttrar skolutredningen:

Till en början bör under en övergångstid, som lämpligen torde kunna bestämmas till tre år, endast ett begränsat antal stipendier utgå till lärjungar, som bedriva korrespondensstudier. Detta antal bör likväl vara så stort, att en någorlunda säker erfarenhet av denna hjälpverksamhet kan erhållas. Vi ha tidigare framhållit, att stipendium av detta slag i allmänhet bör utgå med så stort belopp, att största delen av kursavgiften därmed kan betalas. Då stipendiebeloppen ändock måste komma att variera något allt efter de olika behov, som kunna föreligga hos olika lärjungar, är det ej heller i detta fall möjligt att uppgöra någon exakt kostnadsberäkning. Förslagsvis ifrågasätta vi emellertid, att under dessa tre år möjlighet att erhålla stipendier årligen skall kunna beredas omkring 550 studielämpliga lärjungar, vilka studera genom korrespondens med real- eller studentexamen som mål. Lärjunge, som åtnjutit stipendium under ett studieår, bör erhålla lika stort årsstipendium även under de följande år, varunder studierna inom den fastställda studietiden pågå.

Storleken av det för nu ifrågavarande ändamål behövliga årsanslaget torde kunna beräknas på följande sätt: 300 stipendier å 200 kronor eller tillhopa 60 000 kronor anvisas åt lärjungar, vilka bedriva enskilda korrespondensskolestudier med realexamen som mål; 100 stipendier å 200 kronor eller tillhopa 20 000 kronor tilldelas lärjungar, vilka efter avlagd realexamen bedriva enskilda sådana studier med studentexamen som mål; 150 stipendier å 300 kronor, tillhopa 45 000 kronor, anvisas till lärjungar, vilka bedriva studier vid realskolor med kombinerad korrespondens- och muntlig undervisning. Det för nu ifrågavarande ändamål erforderliga första årsanslaget skulle således under den treåriga övergångstiden komma att uppgå till (60 000 + 20 000 + 45 000 =) 125 000 kronor. Under det andra året skulle anslaget ökas till 250 000 kronor och under det tredje året till 375 000 kronor.

c. Anordnande av kombinerad brev- och radioundervisning samt handledning vid sådan undervisning.

Kostnaderna beräknas som följer.

I omkostnaderna för en sådan kombinerad korrespondens- och radiokurs skulle komma att ingå dels kostnaderna för den vid de olika skolorna erforderliga handledningen, dels ersättningen till radiotjänst för själva undervisningen genom korrespondens och radio, dels slutligen de rent tekniska kostnaderna för radioutsändningarna.

För de i den kombinerade korrespondens- och radioundervisningen deltagande lärjungarnas handledning, som för varje grupp bör omfatta två lektionstimmar i veckan, bör statsbidrag utgå efter enahanda grunder som till timlärare i folkskola. Man torde kunna räkna med att under ett försöksår omkring 500 lärjungar i folkskolan deltaga i denna undervisning. Vi beräkna att i medeltal åtta lärjungar samtidigt skulle komma att erhålla handledning av samma person. Under dessa förutsättningar skulle antalet behövliga veckotimmar för sådan handledning bliva $\left(\frac{500 \cdot 2}{8} =\right) 125$. Om arvodet beräknas enligt de bestämmelser, som gälla beträffande vanligt timlärararvode på E-ort, skulle kostnaden för handledningen under försöksåret komma att uppgå till 21 250 kronor.

Enligt av radiotjänst utförda beräkningar skulle årskostnaderna för själva undervisningen genom korrespondens och radio (radiotjänsts kostnader) vid ett elevantal av 500 uppgå till 55 000 kronor. Vidare skulle de årliga tekniska kostnaderna (telegrafverkets kostnader) uppgå till 5 000 kronor. Radiotjänsts styrelse har i skrivelse till skolutredningen meddelat, att radiotjänst icke har möjlighet att bestrida dessa kostnader och att en förutsättning för kursens anordnande sålunda är, att utgifterna kunna bestridas genom särskilt anslag, utgående i annan form än av radiolicensmedel. Såsom vi tidigare framhållit, måste det anses uteslutet, att dessa försök skulle bekostas av de licensmedel, som utgå till radiotjänst för *ordinarie* programändamål. För bestridande av kostnaderna för själva undervisningen torde särskilt anslag av statsmedel därför böra utgå till radiotjänst. De med utsändningen förenade tekniska kostnaderna torde däremot tills vidare böra bestridas med licensmedel.

d. Statsbidrag till anordnande av skolhem och till avlönande av föreståndare för dylikt.

Skolutredningen anger under hänvisning till en till betänkandet fogad bilaga, att behov av skolhem kan sägas föreligga inom praktiskt taget alla län. I fråga om kostnaderna för statsbidrag anföres följande.

För närvarande kan kostnaden för uppförande och inredning av ett nytt skolhem för 30 lärjungar beräknas uppgå till omkring 250 000 kronor. Statsbidrag till kostnaderna för iordningställande av ett sådant hem torde i allmänhet böra utgå med 75 procent av den styrkta verkliga kostnaden och kan alltså beräknas till omkring 187 500 kronor. Även till ombyggnad för skolhemsändamål av lämplig befintlig byggnad bör statsbidrag kunna utgå med viss del av den styrkta verkliga kostnaden. Denna kostnad kommer givetvis att växla högst avsevärt. Vi beräkna emellertid tills vidare, att statsbidrag till sådan ombyggnad skall kunna utgå med i genomsnitt 75 000

kronor. Då det beträffande flera skolorter på grund av mindre goda inackorderingsförhållanden är av största vikt, att skolhem verkligen komma till stånd, ifrågasätta vi för detta ändamål ett årligt anslag av 450 000 kronor. Enligt ovanstående beräkning skulle detta möjliggöra iordningställande årligen av två nya skolhem samt en ombyggnad.

Huvudman för sådant skolhem med ett lärjungeantal av minst 20 bör kunna erhålla årligt statsbidrag till en av skolöverstyrelsen förordnad föreståndarinnas avlöning med samma belopp, som nu utgår till avlöning av föreståndarinna vid av skoldistrikt inrättat skolhem för avlägset från folkskola boende barn. En föreståndarinna vid av skoldistrikt upprättat skolhem för folkskolebarn avlönas för närvarande vid 39 veckors tjänstgöring i någon av löneklasserna 9—12. Statsbidraget till sådan föreståndarinna i tolfte löneklassen (H-ort, hyresgrupp I) utgör omkring 5 300 kronor. Då åtminstone ett skolhem för lärjungar vid högre skolor redan finnes (Växjö) och flera sådana planeras, torde för första ifrågakommande budgetår 10 000 kronor böra anslås såsom bidrag till avlönande av föreståndarinnor vid sådana skolhem.

I allt uppgå de av skolutredningen beräknade kostnaderna för själva studiehjälpen under första anslagsåret till 2 161 250 kronor. De med anordnandet av den kombinerade korrespondens- och radiokursen förenade kostnaderna för telegrafverkets tekniska medverkan tänkas därvid bestridda av licensmedel. Frågan om kostnaderna för studiehjälpens administration upptagas längre fram till behandling.

Yttrandena. *Skolöverstyrelsen* understryker det lämpliga i att den planerade understödsverksamheten får börja i begränsad skala och successivt utvecklas till större omfattning. Med hänsyn till att kvalifikationerna och behovsgraderna bland de stipendiesökande kunna växla från år till år ifrågasätter överstyrelsen, om icke statsanslagen för ändamålet borde erhålla reservationsanslags natur.

Vad särskilt angår anslaget till stipendier vid brevundervisning eller vid skolor med kombinerad korrespondens- och muntlig undervisning har överstyrelsen icke någon erinran mot det för det första verksamhetsåret föreslagna beloppet; däremot förklarar sig överstyrelsen icke för närvarande vara beredd att tillstyrka, att beloppet under kommande år bör fördubblas eller tredubblas. Tillförlitligt material för bedömande av det verkliga behovet föreligger enligt överstyrelsens åsikt ännu icke; en ökning av stipendieverksamheten torde böra omprövas, först sedan större erfarenhet vunnits om detta behov samt om studieresultaten vid skolor med kombinerad metod.

Statskontoret har i sitt yttrande inledningsvis erinrat om den inställning, ämbetsverket i utlåtande den 19 oktober 1939 intog till skolöverstyrelsens förslag av år 1939. Statskontoret kunde då icke förorda, att den tilltänkta understödsverksamheten i då rådande tidsläge igångsattes, och uttalade, att icke ens under normala förhållanden densamma borde givas en så vidsträckt omfattning, som av överstyrelsen föreslagits. Rörande sin allmänna syn på det nu föreliggande förslaget uttalar statskontoret följande.

De statsekonomiska förutsättningarna för en stödverksamhet på hithörande område torde, sedan sagda utlåtande avgavs, snarast hava försämrats. Emellertid stod man då inför ett nyligen utbrutet krig, vars varaktighet och verkningar för vårt land icke kunde förutses. Även om läget nu icke ter sig lika ovisst, måste statskontoret dock ställa sig betänksamt inför så kostnadskrävande åtgärder till förbättringar inom skolväsendet som i den nu föreliggande utredningen avses. Därest emellertid budgetmässiga förutsättningar skulle anses föreligga, lära i och för sig välmotiverade reformer dock böra genomföras successivt och med varsamhet, så länge icke det ekonomiska läget med säkerhet finnes medgiva en allmän standardhöjning.

1940 års skolutredning har i det nu föreliggande betänkandet anvisat olika utvägar härför, vilka under första året skulle förorsaka statsverket utgifter å sammanlagt i runt tal 2,2 miljoner kronor. Under nästföljande år skulle dessa utgifter öka till 3,8 miljoner kronor för att under det tredje och därpå följande år belöpa sig till 5,4 miljoner kronor. Statskontoret måste — i anslutning till det ovan sagda — hålla för uteslutet, att i nuvarande läge ett så kostnadskrävande program skall kunna genomföras. Enligt ämbetsverkets mening torde man tills vidare vara hänvisad till mindre vittgående åtgärder, detta så mycket mera som statskontoret veterligt förslag ännu icke framlagts med syfte att förhindra en icke önskvärd ökad tillströmning till de intellektuella yrkena (jfr riksdagens skrivelse 1943: 229). Med de relativt fåtaliga årskullar ungdom, som under de närmaste årtiondena skola söka sin försörjning, framstår en rationell fördelning inom samhället av arbetskrafterna såsom särskilt angelägen. Uppenbarligen är det därför av vikt, att de vidgade möjligheterna för landsbygdens ungdom att vinna högre skolutbildning icke få leda till en ökad tillströmning till läroanstalter med teoretisk utbildning. Skolorganisationens kapacitet bör därför icke vidgas. Åtgärder, som böra övervägas för att förhindra en utveckling i antydd riktning, synas bland annat böra inriktas på inrättandet av praktiska linjer i realskolan i ökad omfattning och en begränsad elevintagning på de teoretiska linjerna.

Om storleken av anslaget till stipendier till inackordering och resor anför statskontoret:

Därest medel skulle anvisas redan från och med nästkommande budgetår, synes anslaget böra upptagas med högst 500 000 kronor, vilket belopp med de av statskontoret föreslagna maximeringsbestämmelserna borde täcka kostnaden för stipendier åt närmare tusentalet inackorderade lärjungar samt jämväl giva utrymme för ett antal stipendier åt resande lärjungar. Skolöverstyrelsen har ansett anslaget böra erhålla reservationsanslags natur. Med den av skolutredningen föreslagna ordningen för stipendiernas utbetalande kan emellertid förutsättas, att dessa utbetalningar — i motsats till vad som skulle bliva fallet beträffande stipendier för korrespondensundervisningsanslag — kunna verkställas under det budgetår som stipendiet beviljats. Med hänsyn härtill och då svårigheter alltid föreligga att i fråga om anslag som det förevarande i efterhand kunna konstatera, hur mycket som av en eventuell reservation skulle kunna tagas i anspråk för nya medelsanvisningar (jfr anslaget till skolbarnsbespisningen), finner statskontoret övervägande skäl tala för att ett obetecknat anslag uppföres i riksstaten för ändamålet.

Till stipendier åt lärjungar vid korrespondensinstitut och enskilda realskolor med kombinerad undervisning föreslår statskontoret en medelsanvisning å 50 000 kronor, vilket belopp ämbetsverket beräknar förslå till omkring 200 stipendier. Då enligt de föreslagna bestämmelserna stipendium icke skulle utbetalas, förrän vederbörande avlagt examen, lärer, uttalar statskontoret, anslaget böra erhålla karaktär av reservationsanslag. Vid bifall till vad statskontoret så förordat, förutsätter ämbetsverket, att det från och med innevarande budgetår under åttonde huvudtiteln uppförda särskilda reservationsanslaget till statsbidrag till anskaffande av lokaler för s. k. robertsforsskolor icke vidare skall uppföras i riksstaten.

Förslaget att statsverket skulle medverka vid inrättande och drift av skolhem har statskontoret, som tidigare anförts, avstyrkt. Därest statsbidrag ändock skulle anses böra utgå till detta ändamål, borde dessa, förmenar ämbetsverket, i likhet med vad som gäller för elevinternaten vid verkstadsskolorna, begränsas till högst 50 procent av anläggningskostnaden och icke avse driftkostnader. Till förslaget att anordna kombinerad korrespondens- och radioundervisning har statskontoret, som framgår av tidigare anfört yttrande, icke tagit någon ställning.

Departementschefen.

De principiella synpunkter, som statskontoret i sitt yttrande lägger på den här ifrågasatta verksamheten, ha ingalunda varit främmande för dem, som tidigare sysslat med dessa spörsmål. Min företrädare i ämbetet har, såsom framgår av inledningen, givit uttryck åt liknande tankegångar. Själv har jag där erinrat om att skolutredningen redan överväger åtgärder, som avse att förhindra en osund dragning av landsbygdens ungdom till städerna och den teoretiska undervisningen och att tillgodose strävandet att fördela arbetskraften så, att dylik i nödig utsträckning också står landsbygden till buds. Jag har där likaledes uttalat den förhoppningen, att förslag till åtgärder i nämnda syften utan alltför stor tidsutdräkt skola kunna framläggas.

I fråga om kostnaderna för den nu föreslagna studiehjälpen ansluter jag mig till skolutredningens åsikt, att statens anslag härför till att börja med böra begränsas till mindre belopp för att därefter successivt höjas. I vad mån denna höjning kan äga rum i det tempo och den utsträckning, som skolutredningen förutsätter, torde med hänsyn till osäkerheten i det finansiella läget icke vara möjligt att med bestämdhet uttala sig om.

I årets statsverksproposition har, såsom jag inledningsvis erinrat, till stipendiehjälp för högre undervisning åt landsbygdens ungdom preliminärt upptagits ett gemensamt obetecknat anslag av 1 910 000 kronor. Det synes mig emellertid ur budgetteknisk synpunkt lämpligt, att de för ändamålet erforderliga medlen anvisas under särskilda anslag, svarande mot de olika, i det föregående berörda huvudgrenarna av studiehjälp. Beträffande beräkningen av dessa anslag för budgetåret 1945/46 får jag anföra följande.

Skolutredningen har för detta första budgetår till stipendier för in-

ackordering och resor föreslagit ett belopp av 1 500 000 kronor. Utredningen synes härvid ha utgått från ett högsta stipendiebelopp av omkring 1 000 kronor till bestridande av inackorderingskostnader. För egen del har jag förordat, att maximum för detta fall bestämmes till 675 kronor. Denna sänkning skulle vid oförändrat antal stipendier motivera en icke oväsentlig nedräkning av anslaget. Å andra sidan har utredningen icke räknat med de av mig tillstyrkta stipendierna till bestridande av kostnader för skolfrukostar. Vidare har jag förordat, att stipendier för resor skola kunna utgå i något större utsträckning än enligt utredningens förslag. Slutligen har jag förordat en så vid tolkning av landsbygdsbegreppet, att därunder i vissa fall komma att inbegripas även städer och andra tätorter. Denna bestämning av en av förutsättningarna för stipendietilldelning torde vara något vidsträcktare än som avsetts i skolutredningens förslag. Emellertid bör en utvidgning av området för stipendieverksamheten icke få föranleda minskning av möjligheterna för den egentliga landsbygdens ungdom att erhålla stipendier. Detta är ett ytterligare skäl mot att sänkningen av stipendiemaximum skall tagas till intäkt för en sänkning också av anslagssumman. Med beaktande av nu anförda omständigheter finner jag tvärtom, att en viss höjning av anslagssumman, i förhållande till vad skolutredningen föreslagit, är skälig, och förordar därför, att anslaget, vilket på de av skolöverstyrelsen angivna grunderna torde böra betecknas såsom reservationsanslag, uppföres med ett belopp av *1 700 000 kronor*.

Till stipendier åt lärjungar vid korrespondensinstitut och vid enskilda realskolor med kombinerad undervisning har skolutredningen för första anslagsåret föreslagit 125 000 kronor, därav 60 000 kronor till sådana, som bedriva enskilda korrespondensstudier för realexamen, 20 000 kronor till sådana, som bedriva dylika studier för studentexamen och slutligen 45 000 kronor för lärjungar vid enskilda realskolor med kombinerad undervisning. Då jag icke har något att invända mot dessa beräkningar, förordar jag, att för det här avsedda ändamålet anvisas ett belopp av *125 000 kronor*. Anslaget bör erhålla reservationsanslags natur.

Mot det av skolutredningen föreslagna anslaget till anordnande av kombinerad korrespondens- och radioundervisning i ett främmande språk har jag icke funnit anledning till annan erinran än att ersättning för de beräknade kostnaderna för telegrafverkets tekniska medverkan, 5 000 kronor, icke bör utgå ur licensmedel utan i stället anvisas på riksstaten. Anslaget, vilket torde böra betecknas såsom reservationsanslag, bör därför uppföras med (55 000 + 5 000 =) *60 000 kronor*. Kostnaderna för handledning vid nyssnämnda undervisning har av skolutredningen satts till 21 250 kronor. Utredningen har därvid beräknat, att 500 lärjungar skulle deltaga i denna undervisning. Beräkningen är

ganska osäker och sannolikt hållen i överkant. För ändamålet torde få anses tillfyllest ett belopp av *20 000 kronor*, som torde böra anvisas såsom förslagsanslag.

Skolutredningen har föreslagit, att statsbidrag till iordningställande av skolhem för lärjungar vid högre läroanstalter i allmänhet skall utgå med omkring 75 procent av styrkta verkliga kostnaden. Statskontoret anser, att dylikt statsbidrag, därest det överhuvudtaget skall utgå, i likhet med vad som gäller bidraget till eleviternaten vid de centrala verkstadsskolorna, bör begränsas till högst 50 procent av anläggningskostnaden. För att skolhem för lärjungar vid högre läroanstalter skola komma till stånd torde emellertid ett större bidrag vara av nöden. Jag biträder därför på denna punkt skolutredningens förslag. Skolutredningen har räknat med att det föreslagna anslagsbeloppet, 450 000 kronor, skulle möjliggöra iordningställande av två nya skolhem samt dessutom i ett fall omändring och aptering till skolhem av redan befintlig lämplig byggnad. Jag ansluter mig till dessa beräkningar och förordar, att för ändamålet anvisas ett reservationsanslag av *450 000 kronor*.

Då jag räknar med att två skolhem skola komma att vara i verksamhet under nästkommande budgetår, förordar jag, att till statsbidrag till avlönande av föreståndare vid dylika hem anvisas ett belopp av *9 000 kronor*. Anslaget torde böra betecknas såsom förslagsanslag.

Samtliga nu förordade anslag till studiehjälp för högre undervisning åt landsbygdens ungdom skulle alltså uppgå till (1 700 000 + 125 000 + + 60 000 + 20 000 + 450 000 + 9 000 =) *2 364 000 kronor*.

2. Kostnader för studiehjälpens administration m. m.

Tidigare har förordats, att administrationen av studiehjälpen åtminstone tills vidare i väsentlig del överlämnas till studielånenämnden. Frågan om anslag till nämndens verksamhet i dess helhet synes därför böra upptagas i detta sammanhang.

Anslaget till studielånenämnden är för innevarande budgetår uppfört med 9 000 kronor. Ur anslaget till nämnden utgå arvoden åt ordföranden med 1 500 kronor, åt envar av nämndens ledamöter med 750 kronor och åt sekreteraren med 2 000 kronor, varjämte till reseersättningar och expenser anvisats ett belopp av 2 500 kronor. Arvodet åt nämndens ordförande har för innevarande budgetår höjts med 500 kronor och anslagsmedlen till reseersättningar och expenser med 2 000 kronor.

Studielånenämnden har hemställt, att anslaget till nämndens verksamhet måtte för nästa budgetår höjas med 1 000 kronor till 10 000 kronor och har till stöd för anslagshöjningen anfört följande.

Av de till reseersättning och expenser anvisade medlen, 2 500 kronor, skola bestridas bland annat kostnaderna för tryckning av nämndens cirkulär angående utdelning av studielån från allmänna studielånefonden samt angående amortering av dylika lån, maskinskrivning, diarieförande och skrivmateriel. Tryckningskostnaderna för sistnämnda cirkulär hösten 1944 torde komma att uppgå till minst 200 kronor och utgifterna för tryckning av lånecirkulär våren 1945 synas, med utgångspunkt från motsvarande kostnader våren 1944 och därefter inträdd prisstegring, böra beräknas till minst 2 200 kronor. Övriga utgifter, som skola bestridas av denna post, uppgå till minst 800 kronor. Härtill kommer, att innevarande budgetårs anslag redan belastats med en utgift av 300 kronor, som icke kunnat gäldas av det för budgetåret 1943/44 utgående mindre anslaget av 6 500 kronor. De nu från anslaget utgående arvodena kunna med hänsyn till arbetsbördan i nämnden icke rättvisligen sänkas. Det föreligger tvärtom skäl att överväga någon höjning, enär nämndens ställning som beslutande organ redan ökat arbetet för nämndens ledamöter, särskilt för ordföranden. En ytterligare ökning av nämndens arbete är att förutse på grund av väntad större tillströmning av kvalificerade sökande till studielån. Sistnämnda förhållande har givit nämnden anledning att göra särskild framställning om anvisande av ett investeringsanslag av 80 000 kronor för nästa budgetår till allmänna studielånefonden. Det sålunda anförda ger vid handen, att anslaget till nämndens verksamhet är otillräckligt. En ökning av anslaget med åtminstone 1 000 kronor synes nämnden vara väl motiverad.

Beträffande kostnaderna för studielånenämndens ifrågasatta verksamhet som administrativt centralorgan för studiehjälpen i avseende på stipendier må följande anföras.

Den årliga avlöningen för den tjänst i notariegrad, som skolutredningen föreslår böra inrättas i skolöverstyrelsen för studiehjälpens administration, uppgår till 9 607 kronor 32 öre i lägsta och 11 389 kronor 32 öre i högsta lönegraden eller i runt tal till 10 000 kronor.

Studielånenämnden har i tidigare återgivet yttrande anfört, att kostnaderna för ett förläggande av studiehjälpens administration till nämnden torde kunna beräknas till det av skolutredningen föreslagna arvodesbeloppet eller 10 000 kronor. Häremot synes *statskontoret* icke hava någon erinran.

Departementschefen.

Enligt det den 29 juli 1943 utfärdade nya reglementet (nr 663) för utdelning av studielån från allmänna studielånefonden ha studielånenämndens arbetsuppgifter ökats. Sålunda har fördelningen av studielånen överflyttats från Kungl. Maj:t till nämnden samt nämnden övertagit uppgifterna att kungöra studielånen till ansökning lediga, tillhandahålla ansökningsblanketter och mottaga ansökningar. Med hänsyn till nämnda förhållanden har arvodet till nämndens ordförande för innevarande budgetår höjts med 500 kronor till 1 500 kronor och anslagsmedlen till reseersättningar och expenser från 500 kronor till 2 500 kronor. En ytterligare höjning av anslagsmedlen till ex-

penser synes påkallad för nästa budgetår. Jag förordar därför, att de för fullgörandet av nämndens hittillsvarande uppgifter avsedda medlen höjas med 1 000 kronor till 10 000 kronor.

Då jag uttalade mig för att till studielånenämnden skulle överlämnas den centrala administrationen av den föreslagna studiehjälpen i avseende på de olika slagen av stipendier, förutsatte jag, att nämnden skulle något utökas och få sitt kansli förstärkt. Den omorganisation av nämnden, som därvid blir behövlig, synes böra bli föremål för ytterligare överväganden. Kostnaderna för den ifrågasatta utvidgningen av nämnden och dess kansli samt ökningen av dess arbetsbörda ha av nämnden i avbidan på närmare erfarenheter uppskattats till samma belopp som skolutredningen föreslagit för studiehjälpens administration, eller 10 000 kronor. Den utvidgning av stipendieverksamheten i förhållande till skolutredningens förslag, som jag i det föregående uttalat mig för, torde emellertid medföra en viss ytterligare ökning av medelsbehovet. Jag anser därför, att kostnaderna för studielånenämndens befattning med nu ifrågavarande ärenden böra beräknas till 15 000 kronor.

Tillsammans skulle alltså medelsbehovet för nämndens båda verksamhetsgrenar för budgetåret 1945/46 uppgå till *25 000 kronor*, och jag förordar, att anslaget uppföres med detta belopp.

IV. Hemställan.

Under åberopande av vad jag nu anfört hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

1. till *Stipendier åt lärjungar vid högre läroanstalter* för budgetåret 1945/46 anvisa ett *reservationsanslag* av ..... kronor 1 700 000;

2. till *Stipendier för studier genom korrespondens och vid enskilda realskolor med kombinerad undervisning* för budgetåret 1945/46 anvisa ett *reservationsanslag* av ..... kronor 125 000;

3. till *Anordnande av kombinerad korrespondens- och radioundervisning* för budgetåret 1945/46 anvisa ett *reservationsanslag* av ..... kronor 60 000;

4. till *Handledning vid kombinerad korrespondens- och radioundervisning* för budgetåret 1945/46 anvisa ett *förslagsanslag* av ..... kronor 20 000;

5. till *Bidrag till inrättande av skolhem för lärjungar vid högre läroanstalter* för budgetåret 1945/46 anvisa ett *reservationsanslag* av ..... kronor 450 000;

6. till *Bidrag till avlönande av föreståndare vid skolhem för lärjungar vid högre läroanstalter* för budgetåret 1945/46 anvisa ett *förslagsanslag* av ..... kronor 9 000;

7. till *Statens studielån: Studielånenämnden* för budgetåret 1945/46 anvisa ett anslag av ..... kronor 25 000.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

C. A. Charpentier.

Bilaga A.

Förslag till kungörelse angående studiehjälp åt vissa lärjungar för bedrivande av högre studier.

Kap. I. Stipendier till inackordering eller resor.

§ 1.

1. Lärjunge, som bedriver studier vid allmänt läroverk, kommunalt gymnasium, kommunal mellanskola, kommunal flickskola, praktisk mellanskola, högre folkskola, tekniskt läroverk, statsunderstött handelsgymnasium eller under skolöverstyrelsens inseende stående enskild läroanstalt och vilkens hemvist är beläget avlägset från såväl den skola, där han åtnjuter undervisning, som annan skola av samma slag, må i enlighet med bestämmelserna i detta kapitel erhålla stipendium såsom bidrag till kostnaderna för inackordering på skolorten eller för dagliga resor till och från densamma.

2. Med lärjunge förstås i detta kapitel jämväl den, vilken ämnar söka inträde i sådan läroanstalt, som i mom. 1 avses.

3. Stipendium beviljas för ett läsår i sänder. Den som en gång erhållit stipendium och som med hänsyn till sina ekonomiska förhållanden fortfarande kan anses vara i behov av studiehjälp, är berättigad till fortsatt stipendium, så länge han med omsorg och framgång sköter sin utbildning.

§ 2.

1. Lärjunge, som önskar komma i åtnjutande av stipendium, har att senast den 15 mars näst före början av det läsår, som ansökningen avser, till rektor vid den läroanstalt, där han bedriver eller ämnar bedriva sina studier, därom ingiva eller i betalt brev med allmänna posten insända till skolöverstyrelsen ställd ansökning.

2. Sökande, som icke förut erhållit stipendium för studier vid ifrågavarande läroanstalt, skall vid ansökningen foga

a) åldersbetyg;

b) bestyrkt avskrift av senast erhållna betyg över åtnjuten undervisning;

c) av vederbörande skolledare eller av lärare i hemorten utfärdat intyg angående sökandens studielämplighet och karaktärsläggning, vilket intyg skall bifogas ansökningen i av intygsgivaren under sigill förseglat konvolut;

d) av målsman lämnad utförlig uppgift angående de beräknade kostnaderna för sökandens inackordering eller resor det läsår, ansökningen avser, varvid jämväl skall lämnas uppgift om avståndet mellan hemmet och skolorten samt vid ansökning om bidrag till inackorderingskostnader om möjligt även uppgift om inackorderingsställe och vid ansökning om bidrag till kostnaderna för dagliga resor även uppgift om färdsätt;

e) av kommunal myndighet eller två vederhäftiga, ojäviga personer vitsordad redogörelse för sökandens egen och föräldrarnas ekonomiska ställning.

Intyg enligt punkt c) kan av intygsgivaren insändas direkt till den rektor, som har att mottaga ansökningen.

3. Sökande, som tidigare erhållit stipendium enligt detta kapitel och önskar komma i åtnjutande av fortsatt stipendium för bedrivande av studier vid samma läroanstalt, skall vid ansökningen foga

a) bestyrkt avskrift av det för sökanden senast utfärdade terminsbetyget;

b) uppgift enligt mom. 2 d);

c) redogörelse enligt mom. 2 e).

Om väsentlig ändring i sökandens ekonomiska förhållanden icke inträtt efter det stipendium senast tilldelades sökanden, kan av ojävig person vitsordad uppgift härom ersätta den i mom. 3 c) angivna redogörelsen.

§ 3.

Vederbörande rektor har att efter granskning av ansökningshandlingarna senast den 15 påföljande april insända desamma jämte eget utlåtande till skolöverstyrelsen. I detta utlåtande skall rektor med beaktande av bestämmelserna i § 4 mom. 2 upptaga sökandena i den ordning, vari de anses förtjänta av stipendium, och för sökande, som anses böra ifrågakomma till stipendium, även avgiva förslag till stipendiebelopp.

§ 4.

1. Skolöverstyrelsen fördelar före juli månads utgång det för närmast följande läsår tillgängliga stipendieanslaget. Överstyrelsen må därvid äga till prövning upptaga ansökning utan hinder därav, att någon avvikelse i fråga om de föreskrivna tiderna för ansöknings ingivande eller insändande ägt rum.

2. Vid fördelningen skall särskilt beaktas,

att till innehavare av stipendium utses endast sådana studiebegåvade lärjungar, som ingiva grundade förhoppningar om framgång i sina studier, samt

att i varje särskilt fall hänsyn även tages till sökandens bostadsort, den ungefärliga kostnad, sökandens utbildning kan beräknas medföra under det läsår, för vilket stipendiet är avsett att utgå, och de övriga medel, över vilka sökanden under samma tid må kunna för ändamålet förfoga.

3. Om skolöverstyrelsens beslut skall underrättelse ofördröjligen meddelas statskontoret, riksräkenskapsverket samt vederbörande länsstyrelse och rektor, vilken sistnämnde har att på lämpligt sätt och så snart ske kan om beslutet underrätta de utsedda stipendiaterna.

4. Över skolöverstyrelsens beslut må klagan icke föras.

§ 5.

Statskontoret eller vederbörande länsstyrelse skall till rektor för vederbörande läroanstalt efter rekvisition utbetala de till lärjungar vid skolan beviljade stipendiebeloppen med fyra niondelar vid början av höstterminen och med fem niondelar vid början av vårterminen det läsår, för vilket stipendierna äro avsedda. Sedan beloppen kommit rektor tillhanda, har han att ofördröjligen mot kvitto överlämna dem till stipendiaterna, om de uppnått myndig ålder, och i annat fall till deras förmyndare; dock att för den händelse stipendiat är intagen i skolhem, beloppet av rektor skall överlämnas till skolhemmets styrelse.

Vid varje läsårs slut skall rektor med bifogande av erhållna kvitton ävensom kort uppgift om inackorderingsförhållandena på orten till skolöverstyrelsen avgiva redogörelse för sin befattning med stipendiebeloppen.

§ 6.

1. Därest lärjunge under termin, för vilken han åtnjuter stipendium, försummar sina studier, icke iakttager en oklanderlig vandel eller lämnar läroanstalten, har rektor att ofördröjligen till skolöverstyrelsen härom ingiva anmälan tillika med förslag, huruvida stipendiet med hänsyn till omständigheterna bör helt eller delvis återlämnas.

2. Det åligger skolöverstyrelsen att, sedan sådan anmälan inkommit, fatta

beslut i anledning av sagda förslag. Om återbetalningsskyldighet beslutes, skall underrättelse härom ofördröjligen meddelas vederbörande KB, som ombesörjer beslutets verkställande.

Kap. II. Stipendier till kursavgifter vid brevskolor (korrespondensinstitut).

§ 7.

1. Lärjunge, som bedriver enskilda studier genom korrespondens med real- eller studentexamen som mål eller studier vid realskola med kombinerad korrespondens- och muntlig undervisning, må i enlighet med bestämmelserna i detta kapitel erhålla stipendium såsom bidrag till kostnaderna för kursavgifter.

2. Stipendium beviljas för ett läsår i sänder. Den som en gång erhållit stipendium och som med hänsyn till sina ekonomiska förhållanden fortfarande kan anses vara i behov av studiehjälp, skall vara berättigad till fortsatt stipendium, så länge han med omsorg och framgång sköter sin utbildning.

§ 8.

1. Lärjunge, som önskar komma i åtnjutande av stipendium, har att senast den 15 mars näst före början av det budgetår, som ansökningen avser, till ledningen för den brevskola (korrespondensinstitut), där han bedriver sina studier, därom ingiva eller i betalt brev med allmänna posten insända till skolöverstyrelsen ställd ansökning.

2. Sökande, som icke förut erhållit stipendium för studier vid ifrågavarande brevskola, skall vid ansökningen foga

a) åldersbetyg;

b) bestyrkt avskrift av senast erhållna betyg över åtnjuten undervisning;

c) av vederbörande skolledare eller av lärare i hemorten utfärdat intyg angående sökandens studielämplighet och karaktärsläggning, vilket intyg skall bifogas ansökningen i av intygsgivaren under sigill förseglat konvolut;

d) utförlig uppgift angående avgiften för de kurser vid brevskolan, vari sökanden ämnar deltaga under det läsår, ansökningen avser;

e) av kommunal myndighet eller två vederhäftiga, ojäviga personer vitsordad redogörelse för sökandens egen och föräldrarnas ekonomiska ställning;

f) intyg av föreståndaren för brevskolan, att sökanden påbörjat sina studier vid skolan, med uppgift tillika om den tid, inom vilken sökanden bör kunna uppnå sitt studiemål;

g) utfästelse av brevskolans innehavare att, därest stipendiet beviljas, icke av sökanden utkräva den del av kursavgiften, som motsvaras av statsbidraget.

Intyg enligt punkt c) kan av intygsgivaren insändas direkt till ledningen för vederbörande brevskola.

3. Sökande, som tidigare erhållit stipendium enligt detta kapitel och önskar komma i åtnjutande av fortsatt stipendium för bedrivande av studier vid samma brevskola, skall vid ansökningen foga

a) uppgift enligt mom. 2 d);

b) redogörelse enligt mom. 2 e).

Om väsentlig ändring i sökandens ekonomiska förhållanden icke inträtt efter det stipendium senast tilldelades sökanden, kan av ojävig person vitsordad uppgift härom ersätta den i mom. 3 b) angivna redogörelsen.

§ 9.

Ledningen för vederbörande brevskola har att efter granskning av ansökningshandlingarna senast den 15 påföljande april insända desamma jämte eget utlåtande till skolöverstyrelsen. I detta utlåtande skola med beaktande av bestämmelserna i § 10 mom. 2 sökandena upptagas i den ordning, vari de anses förtjänta av stipendium, och för sökande, som anses böra ifrågakomma till stipendium, även avgivas förslag till stipendiebelopp. För varje sökande, som tidigare åtnjutit stipendium för studier vid brevskolan, skall uppgivas, huruvida under den tid, som förflutit, sedan stipendium senast tilldelades sökanden, anledning förekommit till ändrad uppfattning rörande sökandens studielämplighet.

§ 10.

1. Skolöverstyrelsen fördelar före juli månads utgång det för närmast följande budgetår tillgängliga stipendieanslaget. Överstyrelsen må därvid äga till prövning upptaga ansökning utan hinder därav, att någon avvikelse i fråga om de föreskrivna tiderna för ansöknings ingivande eller insändande ägt rum.

2. Vid fördelningen skall särskilt beaktas,

att till innehavare av stipendium utses endast sådana studiebegåvade lärjungar, som ingiva grundade förhoppningar om framgång i sina studier, samt

att i varje särskilt fall hänsyn även tages till sökandens bostadsort, kursavgifternas storlek under det budgetår, för vilket stipendiet är avsett att utgå, och de övriga medel, över vilka sökanden under samma tid må kunna för ändamålet förfoga.

3. Om skolöverstyrelsens beslut skall underrättelse ofördröjligen meddelas statskontoret, riksräkenskapsverket samt vederbörande länsstyrelser, brevskolor och stipendiater.

4. Över skolöverstyrelsens beslut må klagan icke föras.

§ 11.

Stipendium, som tilldelats studerande vid brevskola, skall av statskontoret eller vederbörande länsstyrelse efter rekvisition av brevskolans innehavare utbetalas till denne. Sådan rekvisition skall vara åtföljd av skriftligt medgivande av skolöverstyrelsen, att stipendiet får lyftas.

§ 12.

I § 11 avsett medgivande må icke lämnas, med mindre det visas, att stipendiat uppnått sitt studiemål inom den tid, som uppgivits i det i § 8 mom. 2 f) omförmälda intyget.

Har studiemålet uppnåtts först efter utgången av den i sagda stycke angivna tiden, må medgivande till utbetalning av beviljat stipendium likväl kunna lämnas, därest det styrkes antingen med läkarintyg, att förseningen förorsakats av sjukdom, eller med intyg av kommunal myndighet eller två vederhäftiga, ojäviga personer, att förseningen föranletts av annat giltigt skäl.

Om lärjunge vid brevskola avlider eller i anledning av med läkarintyg styrkt sjukdom måste avbryta sina studier före studiemålets uppnående, må skolöverstyrelsen efter ansökan av brevskolans innehavare medgiva denne rätt att lyfta så mycket av å lärjungens studietid belöpande del av beviljat stipendium, som motsvarar skälig ersättning för den av lärjungen vid brevskolan åtnjutna undervisningen.

Bilaga B.

Förslag till kungörelse angående handledning vid kombinerad korrespondens- och radioundervisning vid vissa folkskolor samt statsbidrag till sådan handledning.

§ 1.

Vid folkskola, där undervisning i främmande språk icke kan i vanlig ordning anordnas, må skoldistrikt kunna anställa lärare eller annan lämplig person att handleda sådana lärjungar, som deltaga i under skolöverstyrelsens inseende stående kombinerad korrespondens- och radioundervisning i främmande språk.

§ 2.

Till ledning för skoldistrikt, som önskar låta lärjungar deltaga i sådan undervisning, som i § 1 sägs, skola tjäna av skolöverstyrelsen utfärdade anvisningar.

§ 3.

1. Till avlönande av sådan handledare, som i § 1 omförmäles, äger skoldistrikt under nedan angivna särskilda villkor åtnjuta statsbidrag enligt de bestämmelser, som gälla beträffande statsbidrag till avlöning åt timlärare vid folkskola.

2. Såsom särskilda villkor för utgående av statsbidrag, som i mom. 1 sägs, skall gälla,

att statsbidrag utgår för högst två lärartimmar i veckan vid en och samma skola;

att antalet i den kombinerande korrespondens- och radioundervisningen deltagande lärjungar vid läsårets början utgör minst 3;

att handledaren före läsårets början blivit godkänd av vederbörande statens folkskolinspektör; samt

att folkskolinspektören funnit det sannolikt, att de till den kombinerade korrespondens- och radioundervisningen anmälda lärjungarna skola kunna tillgodogöra sig densamma.

Bilaga C.

Förslag till kungörelse angående skolhem för lärjungar vid vissa högre skolor samt avlönande av föreståndarinna vid sådant skolhem.

§ 1.

Skolhem för lärjungar vid allmänt läroverk, kommunalt gymnasium, kommunal mellanskola, kommunal flickskola, praktisk mellanskola, högre folkskola, tekniskt läroverk eller statsunderstött handelsgymnasium kan inrättas av landsting eller annan kommun eller av stiftelse.

§ 2.

1. Vid skolhem, som i § 1 avses, skola i främsta rummet mottagas sådana lärjungar, vilka till följd av att deras hemvist äro belägna avlägset från den skola, där de åtnjuta undervisning, äro hänvisade till inackordering under sin studietid.

2. I skolhem intagen lärjunge skall beredas den tillsyn, fostran och vård, som förekommer i ett gott hem.

3. Antalet i ett och samma skolhem samtidigt intagna lärjungar bör i regel icke överstiga 40.

§ 3.

1. För varje skolhem skall finnas en skolhemsstyrelse, bestående av sex för ungdomens fostran och undervisning intresserade personer. Av styrelseledamöterna, som skola väljas för en tid av fyra kalenderår, utses två av skolöverstyrelsen och de övriga av skolhemmets ägare. Styrelsen väljer inom sig ordförande och övriga funktionärer.

2. För den närmaste ledningen och skötseln av skolhemmet anställes en föreståndarinna.

Då föreståndarinnebefattning skall tillsättas, skall skolhemsstyrelsen genom annons i den tidning, i vilken officiella meddelanden införas, samt i de andra tidningar, styrelsen kan finna lämpliga, tillkännagiva, att ansökningar till befattningen skola ingivas till styrelsen inom trettio dagar från den dag, då annons första gången varit införd i den förstnämnda av sagda tidningar. Infaller trettionde dagen på helgdag, utsträckes ansökningstiden till nästföljande söckendag.

Sökande skall vid sin ansökan i huvudskrift eller bestyrkt avskrift foga ålders- och läkarbetyg samt de övriga handlingar, sökanden vill åberopa.

Efter ansökningstidens utgång prövar skolhemsstyrelsen de inkomna ansökningshandlingarna och angiver därvid den ordning, i vilken de bland de sökande, som styrelsen finner skickliga till befattningen, anses med hänsyn till utbildning, erfarenhet och lämplighet i övrigt böra ifrågakomma till densamma; dock äger styrelsen jämväl till tjänsten förorda person, som icke anmält sig såsom sökande men anses för befattningen särskilt lämplig och är villig mottaga densamma.

Så snart ske kan och senast inom trettio dagar efter ansökningstidens utgång insänder skolhemsstyrelsen samtliga ansökningshandlingar jämte sitt yttrande till skolöverstyrelsen, som därefter tillsätter befattningen.

Föreståndarinnebefattning tillsättes medelst förordnande antingen för viss tid, ej understigande ett år, eller tills vidare med minst fyra månaders uppsäg-

ningstid. Föreståndarinna, som tillsatts för viss tid, må efter anmälan av skolhemsstyrelsen utan tjänstens ledigförklarande kunna erhålla förnyat förordnande å densamma.

Skulle skolöverstyrelsen finna, att ingen av de sökande eller eljest till befattningen förordade bör ifrågakomma, skall tjänsten omedelbart ånyo ledigförklaras.

Vikarie å föreståndarinnebefattning förordnas av skolhemsstyrelsen för viss tid, ej överstigande sex månader. Erfordras vikarie för längre tid än sex månader, tillkommer det skolöverstyrelsen att efter förslag av skolhemsstyrelsen härom förordna.

3. Vid skolhemmet skall tjänstepersonal vara anställd i den omfattning, som föreskrives i det för skolhemmet gällande reglementet.

Tjänstepersonal tillsättes av skolhemsstyrelsen efter förslag av föreståndarinnan.

§ 4.

1. Skolhemsstyrelsen åligger att vaka över att skolhemmet motsvarar sin uppgift och att dess verksamhet fortgår i överensstämmelse med gällande föreskrifter. Därvid har styrelsen att särskilt tillse:

att lärjungarna erhålla tillräcklig och närande kost; samt

att föreståndarinna och tjänstepersonal med nit och plikttrohet fullgöra sina åligganden.

2. På skolhemsstyrelsen ankommer vidare bland annat:

att i enlighet med gällande föreskrifter göra ansökan om statsbidrag till föreståndarinnans avlönande;

att med tillsättande av föreståndarinna för skolhemmet taga den befattning, som i § 3 sägs;

att årligen i god tid och efter noggrann prövning av skolhemmets behov för nästföljande år upprätta och förelägga skolhemmets ägare förslag till inkomst- och utgiftsstat för skolhemmet; samt

att efter varje läsårs slut låta verkställa besiktning av skolhemmets lokaler och inventarier samt vidtaga med anledning därav påkallade åtgärder.

§ 5.

För varje skolhem skall finnas ett reglemente, innehållande närmare bestämmelser rörande hemmets förvaltning och verksamhet samt instruktion för föreståndarinnan. Förslag till reglemente skall uppgöras av skolhemsstyrelsen och för fastställelse ingivas till skolöverstyrelsen.

Överinseendet över skolhemmen utövas av skolöverstyrelsen.

§ 6.

I fråga om föreståndarinnas avlöning och pensionering samt statsbidrag till hennes avlöning skola i tillämpliga delar gälla de bestämmelser, som härutinnan meddelats rörande föreståndarinna för av skoldistrikt inrättat skolhem för folkskolebarn.

Bilaga D.

Förslag till kungörelse angående statsbidrag till iordningställande av skolhem för lärjungar vid högre skolor.

§ 1.

1. Landsting, annan kommun eller stiftelse, som genom nybyggnad anskaffar lokaler för skolhem, avsett för lärjungar vid i § 1 av kungörelsen angående skolhem för lärjungar vid vissa högre skolor samt avlönande av föreståndarinna vid sådant skolhem (nr 000) angivna skolor, må erhålla statsbidrag härtill ävensom till byggnadens inredning med belopp, som Kungl. Maj:t i varje särskilt fall bestämmer.

2. Statsbidrag må jämväl utgå till ändring av äldre byggnad, som befinnes lämplig för skolhem, och skall därom i tillämpliga delar gälla vad i denna kungörelse sägs angående statsbidrag till uppförande och inredning av skolhemsbyggnad.

§ 2.

1. Skolhemsbyggnad, för vars uppförande statsbidrag utgår, skall förläggas till en med hänsyn till dess ändamål och verksamhet välbelägen ort och uppföras på lämplig tomt samt vara avsedd för minst 20 lärjungar.

Skolhemsanläggning skall innehålla för det avsedda lärjungeantalet tillräckligt antal rum av tillfredsställande storlek och form jämte övriga nödiga utrymmen.

2. Det åligger skolöverstyrelsen att tillhandagå vederbörande sökande med uppgifter och anvisningar angående de för skolhemsanläggning erforderliga utrymmena.

§ 3.

Landsting, annan kommun eller stiftelse, som önskar komma i åtnjutande av statsbidrag till ifrågavarande ändamål, skall till vederbörande länsstyrelse ingiva till Kungl. Maj:t ställd ansökning med uppgift om det önskade beloppet.

Sådan ansökning skall vara åtföljd av:

1) utdrag ur vederbörligt protokoll, utvisande dels att sökanden beslutat uppföra ett skolhem för angivet antal lärjungar, dels att tillräckligt stor, välbelägen och i övrigt lämplig tomt finnes för ändamålet tillgänglig, dels ock att sökanden åtager sig att, därest statsbidrag beviljas, ställa sig till efterrättelse de föreskrifter i fråga om skolhemmet, som äro givna i gällande författningar eller kunna komma att av Kungl. Maj:t meddelas i samband med statsbidragets beviljande;

2) ritningar, upprättade i huvudsaklig överensstämmelse med de anvisningar och uppgifter, som lämnats av skolöverstyrelsen;

3) arbetsbeskrivning;

4) fullständig kostnadsberäkning, utvisande de kostnader, som anses erforderliga dels för byggnadens uppförande och inredning, dels ock för anskaffande av nödiga inventarier;

5) uppgifter om det sätt, varpå sökanden avsett att betrygga byggnadsarbetets nöjaktiga utförande och övervakande.

§ 4.

Länsstyrelsen skall efter granskning av de inkomna ansökningshandlingarna och efter hörande av rektor vid den eller de läroanstalter, där i skolhemmet

intagna lärjungar kunna beräknas komma att undervisas, översända ansökningshandlingarna jämte eget yttrande till skolöverstyrelsen, som till Kungl. Maj:t överlämnar samtliga handlingar i ärendet tillika med eget utlåtande.

§ 5.

Beviljat statsbidrag må av den därtill berättigade lyftas hos vederbörande länsstyrelse, då fråga är om nybyggnad med hälften vid byggnadsarbetets påbörjande och med en fjärdedel, då byggnaden är under tak, samt då fråga är om ombyggnad med tre fjärdedelar vid arbetets påbörjande. En fjärdedel av det beviljade statsbidraget skall städse innehållas, till dess byggnaden blivit avsynad och godkänd. Avsyning verkställes av därtill av skolöverstyrelsen utsedd person med biträde av en av länsstyrelsen förordnad byggnadssakkunnig samt i närvaro av ombud för den, som statsbidraget tilldelats. Protokoll över verkställd avsyning skall av syneförrättaren tillställas skolöverstyrelsen och skolhemmets ägare. Rekvisition av statsbidrag skall ingivas till vederbörande länsstyrelse. Avser rekvisition sådan del av statsbidraget, som skall innehållas, till dess byggnaden blivit avsynad och godkänd, skall den vara åtföljd av uppgift angående byggnadskostnaderna samt bestyrkt avskrift av avsyningsprotokollet.

§ 6.

Den som tilldelats statsbidrag enligt detta kapitel är pliktig:

att i enlighet med fastställda ritningar och i övrigt givna föreskrifter låta uppföra beslutad skolhemsbyggnad;

att, sedan skolhem blivit färdigbyggt och i vederbörlig ordning avsynat, ansvara för byggnadernas och inventariernas vård och underhåll;

att bestrida ersättning till den i § 5 omförmälde, av länsstyrelsen förordnade byggnadssakkunnige;

att hava till skolhemmet hörande byggnader och inventarier brandförsäkrade till av länsstyrelsen godkända belopp; samt

att i övrigt i fråga om skolhemmets verksamhet och vård fullgöra vad som i gällande författningar föreskrives ävensom ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, Kungl. Maj:t må hava meddelat vid statsbidragets beviljande.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Sid.

I. *Inledning* 2

II. *Tidigare förslag* 5

III. *1940 års skolutrednings förslag* 7

A. Behovet av studiehjälp 7

B. Begreppet landsbygden 12

C. Bestridande av kostnaderna för studiehjälp 13

D. Studiehjälpens olika former 15

1. Stipendier till inackordering och resor 15

2. Stipendier till understöd av studier vid brevskolor eller skolor med kombinerad undervisning 23

3. Anordnande av kombinerad brev- och radioundervisning samt handledning av lärjungar vid sådan undervisning 35

4. Statsbidrag till inrättande av skolhem och till avlönande av föreståndare vid dylika 39

E. Administrationen av studiehjälpen 47

F. Kostnadsberäkningar 50

1. Kostnader för studiehjälpen 50

2. Kostnader för studiehjälpens administration m. m. 58

IV. *Hemställan* 60

BILAGOR.

Bil. A. Förslag till kungörelse angående studiehjälp åt vissa lärjungar för bedrivande av högre studier 62

Bil. B. Förslag till kungörelse angående handledning vid kombinerad korrespondens- och radioundervisning vid vissa folkskolor samt statsbidrag till sådan handledning 66

Bil. C. Förslag till kungörelse angående skolhem för lärjungar vid vissa högre skolor samt avlönande av föreståndarinna vid sådant skolhem 67

Bil. D. Förslag till kungörelse angående statsbidrag till iordningställande av skolhem för lärjungar vid högre skolor 69